

**GÖLDEN/GÖNÜLDEN YANSIMALAR:
NASREDDİN HOCA**

AKŞEHİR-2025

TAKDİM

Evrensel bir değerle taçlanan Akşehir, tarihin derinliklerinden günümüze uzanan eşsiz bir kültürel mirasın, bilhassa da mizahın ve bilgeliğin başkenti olmuştur. Bu kadim toprakların yetiştirdiği, fıkralarıyla gönüllere taht kurmuş, eleştirel mizahıyla topluma ışık tutmuş Nasreddin Hoca, sadece bizim değil, tüm insanlığın ortak değeridir. Onun gölgesinde büyüyen, fıkralarıyla düşünen ve bilgelikle yoğrulan bir kentin belediye başkanıolarak, bu değerli mirasın gelecek nesillere aktarılması ve uluslararası alanda tanıtılması adına büyük bir gayretle çalışmaktayız.

66. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Şenlikleri kapsamında, geçtiğimiz yıl hayata geçirilen "Mizah Yolu Projesi"ni bu yıl ikinci kez süresini uzatarak uyguladık. Bu proje, "Dünya Mizah Kenti" olma yolundaki ilk ve en önemli adımlarımızdan biridir. Bu yol, başlangıcı ve bitimi belli iki nokta arasındaki fiziksel bir mesafe değil, aynı zamanda Akşehir'in tarihini, kültürel birikimini, ruhunu ve en önemlisi de gönül dünyasının kapılarını aralayan sembolik bir güzergahtır. Nasreddin Hoca'nın yaşadığı döneme uygun olarak tasarlanan bu eşsiz deneyim alanı, dönemin ruhuna uygun giyinmiş halkıyla, Nasreddin Hocasıyla, el sanatları ve eski meslekleri yaşatan esnaf grupları ve açık hava müzesiyle ziyaretçilerimize adeta bir zaman yolculuğu sunmaktadır.

Bu yılki şenliklerimizde bir ilke imza atarak, Nasreddin Hoca'nın farklı kültürlerdeki muadili olarak bilinen Seley Çakkan, Aldar Köse, Grossu Minutu, Kurnaz Petar, Diyojen ve Till Eulenspiegel gibi değerli mizah kahramanlarını temsil eden yabancı kültür ve sanat insanlarını Akşehir'imizde ağırladık. Nasreddin Hoca ile birlikte "göle maya çalarak" onun eleştirel mizah şemsiyesi altında birleşen bu değerli konuklarımız, kültürel alışverişin ve evrensel mizahın en güzel örneklerini sergilediler. Bu

buluşma, farklı coğrafyalardan gelen mizah anlayışlarının Nasreddin Hoca'nın ortak paydasında nasıl birleşebileceğinin en güzel kanıtı olmuştur.

2022 yılında UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne giren Fıkra Anlatı Geleneğini sürdürmek ve uluslararası alana taşımak amacıyla, bu yıl yapılması planlanan Nasreddin Hoca Fıkra Canlandırma Yarışması'na Azerbaycan ve Türkmenistan'dan soydaşlarımızı da davet ettik. Nasreddin Hoca Anma etkinlikleri kapsamında 9.sunu düzenleyeceğimiz fıkra canlandırma yarışmasında, kendi özgün yorumlarıyla seyirlik fıkra canlandırmaları ya da anlatılarını sunacak olan soydaşlarımız, Hoca'nın mirasını yaşatma ve gelecek nesillere aktarma misyonumuzu uluslararası platforma taşımamıza ortak olacaklar. Akşehir'e ve Nasreddin Hoca'nın mirasına olan inancımızın bir nişanesi olarak, tamamen kendi öz kaynaklarımızla, büyük bir özveri ve onurla gerçekleştirdiğimiz bu çalışmaların nesilden nesile aktararak sürdürüleceğine inancımız tamdır.

Bu değerli kitap çalışması, Nasreddin Hoca'nın engin felsefesini ve çok yönlü kişiliğini farklı şehirlerden, farklı kalemlerin özgün bakış açılarıyla ele alınan değerli çalışmaları bir araya getirmektedir. Okuyucuların, bu zengin içerikte Nasreddin Hoca'nın farklı yönlerine ilişkin derinlemesine analizler ve değerli yorumlar bulacağına inanıyoruz. Eserleriyle bu kitaba katkıda bulunan tüm yazarlarımıza, Nasreddin Hoca'nın mirasına sahip çıktıkları ve bu kıymetli çalışmayı ortaya koydukları için en içten teşekkürlerimi sunar, keyifli okumalar dileriz.

Saygılarımla,

Dr. Ahmet Nuri KÖKSAL
Akşehir Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

1989 yılı sonlarıydı, Kayseri-İzmir otobüsünde 02::00 sularında yarı uykulu halimden kurtulmaya çalışırken, kulağıma Akşehir ... tesislerine hoş geldiniz sözlerini zorlukla yakalıyorum.

Uyku ile uyanıklık arası durumda, bir çorba aldıktan sonra, boş masaya ilişiyorum. Bir kaşık çorbanın verdiği sıcaklıkla, sandalyede geriye doğru genleşerek kendime gelme ye çalışırken, bütün benliğimde bir irkilme hissediyorum.

Tesisin tam karşımdaki duvarında resmedilmiş Nasreddin Hoca bana gülümsüyor, ve gözlerimin içine bakıyordu sanki. Hani insanın ruhuna işleyen bakış var ya öyle bir titreme hissettim benliğimde. Duvarda ki o Hoca gerçek, kanlı canlıydı ve bana bir şeyler söylemek ister gibiydi. Bu ruhumu titreten duyguya o zamanlar çokta anlam verememiştim.

Aradan 3 yıl kadar geçti. Yüksek Lisans çalışmamı bitirme aşaması yaklaşmış, tanıdıklar vesilesiyle iş aramamız hızlanmıştı. 1992 yılının son ayında nihayet Hoca Nasreddin den davet almıştım. O zamanlar az sayıda ki MYO biri olan Akşehir de bir fırsat çıkmıştı.

**Kim derdi ki, bu başlangıç bir tesbih taneleri kadar yıla ulaşacak,
Kim derdi ki Nasreddin Hoca nın ruhaniyeti beni bu şehre bağlayacak
Kim derdi ki bu şehir iliklerime kadar işleyecek,
Kim derdi ki bu kadim şehir bizi bağrına basacak,
Kim derdi ki Hoca Nasreddin 800 yıl öteden bana yoldaş olacak**

Bu çalışmanın çıkış noktası, Almanya Braunschweig Üniversitesi ile üç yıla yakındır sürdürdüğümüz “Ülkeler ve Dahileri” projesinin bir aşaması olarak ortaya çıkmıştır. Prof.Dr. Matthias Steinbach ve ekibi ile sürdürülen çalıştaylar karşılıklı olarak bir çok yeni açılım kazandırmıştır. “Dünyadaki nükte ve mizah ustalarının Hocası Nasreddin Hoca dır” ve “Dünya Mizah Kenti Başkenti Akşehir” olmadır diyen, değerli dostuma katkıları ve destekleri için şürkran sunmak borcumuzdur.

Selçuk Üniversitesi Nasreddin Hoca Uygulama ve Araştırma Merkezi ve Institut für Braunschweigische Regionalgeschichte/Braunschweig Universität ortaklığı ile yapmış olduğumuz ortak bir proje kapsamında

"Nasreddin Hoca: Gölden 33 Yansıma" başlıklı bir dijital kitap hazırlığımız bulunmaktadır. Bu kapsam da kitap 3 bölümden oluşacaktır:

- 1. Yerel Nasreddin Hoca Araştırmacılarının Hoca algısı,*
- 2. Akşehir Nasreddin Hoca Şenliklerinde Temsili Nasreddin Hoca'lık yapmış "ünlü"lülerin Hoca algısı ve*
- 3. Nasreddin Hoca alanında çalışan ya da Nasreddin Hoca ilgisi olan akademisyenlerin Hoca algısı.*

Bu kapsamda sizin de Nasreddin Hoca ile ilgili kişisel algınızı kaleme aldığını bir yazının yer alması bizleri mutlu edecektir. Yazılar tamamen doğaçlama, kişisel ruh dünyanızdaki Hoca ile ilgili olması öncelikli tercihimizdir.

Her hangi bir akademik yazım kuralına bağlı olmayacaktır.

Yazıların ortalama 2-4 sayfa olması yeterli olacaktır.

Çağrısı ile yola çıktığımız bu çalışmada istenilen sayıya ulaşılmasa da, çok değerli insanlardan çok anlamlı “gönül yansımaları” elimize ulaştı. Çok değerli vakitlerinden ayırarak bize destek veren tüm gönül dostlarına çok teşekkürler. Gönlünüze, kaleminize sağlık. Okuyucularız zihninde yeni “bağlantısallıklar” kuracağıma şüphemiz yoktur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında defalarca toplantı yaparak emek harcayan, bazen terslemelerime katlanan kurul üyelerimizden, başta Akşehir Müze Müdürü Sevcan Çavdar olmak üzere Dr. Öğr. Üyesi Aytaç DEMİRAY ve Öğr.Gör. Soykan UYSAL'a emekleri ve gayretleri için çok teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmamızın Akşehir Belediyesi “e-kitap”ları arasında yayınlanması için her türlü desteği sağlayan Kültür Müdürümüz Şule Doğancı ve hemen hemen Akşehir’e ilk geldiğim yıllardan beri tanıdığım kadim geçmişimiz bulunan Akşehir sevdalısı Belediye Başkanım Sayın Dr.Ahmet Nuri KÖKSAL’a destekleri ve katkıları için gönül dolusu şükranlarımız sunarız.

Dr.Öğr.Üyesi Kadir ÖZTAŞ

Selçuk Üniversitesi Nasreddin Hoca Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

GÖLDEN/GÖNÜLDEN YANSIYANLAR...

Takdim...

Ahmet Nuri KÖKSAL

Önsöz...

Kadir ÖZTAŞ

1.Bendeki Nasreddin, Kimliğim ve Özbenliğimin Parçası

AKPINAR DELLAL, Nevide

2.Nasreddin Hoca Eşeğe Neden Ters Bindi ? KİM BİLİR...

ÇAKIR, Emine

3.Akşehir Belediyesi Nasreddin Hoca Evi

ÇAVDAR, Emre

4.Akşehir'in Ulusal Anlamda Bir Bellek Merkezi Olması Konusunda

Nasreddin Hocanın Rolü

ÇAVDAR, Sevcan

5.Adı Gibi Ak Olan Bir Şehir

ÇELEBİ, Nilgün

6.Akşehir, Nasreddin Hoca ve Milli Değerler

ERDOĞAN, SELÇUK

7. Beriye Yol

GÖKTAŞ, Aydın

8. Nasreddin Hoca

Güçlü, Yüksel

9. Akılcı Nezir Nasreddin Hoca

KELEŞ, Nejdet

10. Vakıf Kayıtları ve Coğrafya Ekseninde Hoca'nın Hayatı

KOÇ, Mehmet

11. Şehir'den Şehre Hoca'nın Varlığı

KOZAK, Metin

12. Hemşerim Nasreddin Hoca

KOZAK, Nazmi

13. Herkes Her Şeydir ve Her Yeredir

NOĞAYLAR, Sennur

14. Seksen Yaşında Bir Akşehir'linin Gözünden

ONGUN, Osman

15. Nasreddin Hoca ve Kültürel Etkileşim

ÖZBAKIR, ERDOĞAN

16. Bilge Bir Kişi

ÖZDEMİR, Nebi

17. Nasreddin Hoca Fıkralarında Bağlantısallık

ÖZTAŞ, Kadir

18.Nasreddin Hoca Fıkralarında “Çocuk/Çocuk Ruhların” Eğitimi

ŞENOCAK, Ebru

19.Nasreddin Hoca'nın Gölgesinde Zihinlere ve Kalplere Yolculuk

UYSAL, Soykan

20.Kılavuz Nasreddin Hoca

YÜKSEL, Tahsin

Bendeki Nasreddin, Kimliğim ve Özbenliğimin Parçası

Nevide AKPINAR DELLAL*

Nasreddin Hoca toplumun birçok kesimi ile ilişki içinde olmuştur ve toplumu ilgilendiren her alanda fıkraya rastlanabilir. Nasrettin Hoca fıkralarında topluma ait yanlış görüş ve davranışlar, kadın-erkek ilişkileri, sosyalolaylar, yanlış politikalar,dinle ilgili yanlış inanışlar, ticari ve hukuksal aksaklıklar ele alınır ve dolaylı olarak sorunlara çözüm önerileri sunulur. Çoğu zaman Nasrettin Hoca fıkraları perdearkasındaki gerçeğin ortaya çıkarılmasına odaklanır. Onun fıkralarıyla, doğrudan söylenemeyen şeyler dolaylı olarak söylenebilmektedir. Nasrettin Hoca fıkraları birçok özelliğiyle ve verdiği mesajlarla herşeyden önce bir eğitim aracı olarak işlev görür. Onlar bugün hala anlatılarak, çocukların ve gençlerin toplumsal duyarlılıklarını ve demokratik eleştirel bilinçleri geliştirilmeye çalışılmaktadırlar.

Nasreddin Hoca bugüne kadar bizim nesillerin hayatında önemli ölçüde yer aldı. Çünkü henüz televizyon kanallarının çoğalmadığı ve sosyal medya araçlarının olmadığı zamanlarda, bizim nesiller Nasreddin Hoca gibi bir kültürel değeri ailelerinden, arkadaşlarından, içinde yaşadığı toplumdan doğal olarak edindi, sevdi ve içselleştirdi.

Nasreddin Hoca ile ilgili en etkili olarak aklımda kalan anım şöyle: Adana'nın Pozantı ilçesi Pozantı Ortaokulu'nda okurken, 7-8 kız arkadaşım ile çoğu teneffüste okul bahçesindeki çeşmenin yanında toplanır, Nasreddin hikayeleri anlatır ve hep birlikte gülüştürdük.

Daha sonra iyi fıkra anlatıcısı Türk üniversite hocalarıyla yolum kesişti. Gerçekten fıkra anlatmak için yaratılmış kişilerdi. Bizim nesiller Nasreddin'i öyle güzel edinmiş olmalı ki, bu neslin hayatında doğal olarak her zaman yer aldı.

Ben de Nasreddin Hoca'yı farklı vesilelerle doğaçlama anıyorum. Örneğin 8 Eylül 2022 tarihli bir sosyal medya paylaşımında şöyle yazmışım:

"Bir modadır gidiyor bugünlerde... Anlamakta güçlük çekiyorum..."

Dünyanın en eski uygarlık ve insanlık merkezi topraklarda yaşıyoruz... Binbir güçlükle elimizde tuttuğumuz... Burada mutluluk kurmak varken, yabancı olarak görüleceğin soğuk bölgelere göç etme arzusunu anlayamıyorum... Amacınız biraz para kazanıp, burada bir ev satın almak ise... Bu ülkenin en güzel köylerinden birinde bir ev almaya yakınsınız oysa çoğunuz... En sonunda insanın gelip gelebileceği en son mutluluk tablosunda... Gidin alın o evi şimdiden, kurun dünyanızı ve mutlu olun... Aç kalmazsınız asla, komşu elinden herşeyiniz ulaşır size... Bu olayı yaşayan bir komşum anlattı dün, yaşadıklarını... Mutluluğu inşa etmek o kadar da zor değil...

Aksi takdirde geride kalan yaşanmamış özlem dolu yıllar, gerçekleşmemiş sohbetler, öpülememiş anne-baba elleri, kucaklanamamış dostlar, ulaşılamayan gün ışıkları ile pişmanlık yılları olacak... Keşkelerle dolu olan...

*İtalya belki, belki İspanya... O da yine kültürün değil, güldürüp-eğlendirerenin değil, müziğin değil... Üstelik bazı ülkelerde sürekli parayı kollamak durumundasın, sürekli tehlikesin... Ya şu soğuk, kar kalkmayan, sürekli yağmurlu, güneşi olmayan ülkeler neyin nesi... Evden, işyerinden çıkabilirseniz insanlık yanlarını da görürsünüz belki oralarda... İnsanlık da burada, mutluluk da burada... Demedi demeyin... Hani birkaç yıllığına gitmenizde zarar yok... Çok şey kazanılır... Az yıllar daha insan olmaya çok katkı verir... Ama çocuklarla temelli göç etmek başka birşey, zor birşey, dayanılmaz sıkıntılar yaratacak birşey... Hani gidiyorsunuz ya, sadece ülkeden kopmuyorsunuz, **Nasreddin'inden**, türkülerinden, edebiyatından da vs kopuyorsun, insanlık bulayım derken seni sen yapan insanlık yanlarından ve değerlerinden de kopuyorsun... Burayı cennet yapmak oysa senin için daha kısa yol... Gittiğiniz yerlerde herşey size altın tepside sunulmayacak, çok üzgünüm... Bir bakmışsınız ömür bitmiş, batının bir metropolünde çocuğunuz yapayalnız... Nevide Akpınar Dellal"*

Bazen de Nasreddin Hocalık durumlar yaşayıp, hocanın üzerimizdeki ağır etkisini hissettik. Bildiğimiz üzere haklıya hakkını vermekveadaletli davranmak toplumunolmazsaolmazbileşenleridir. Adaletkonusundakiaksakbakışaçıları daNasrettinHocafıkralarının ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanlara toplumsal hayatta adaletlidavranışinyeri anlatılır, toplumdaki bireyler adilveadaletliolmakonusundaaydınlatılmayaçalışılır. Adaletle Türk toplumu da azami ölçüde önem verir. Hatta haksızlık karşısında susan da şeytandır onlara göre. Adalet bağlamında da eleştirel yaklaşımın ürünü olan çok sayıda Nasreddin Hoca fıkrası vardır.

Bir keresinde “*Hırsızın hiç mi suçu yok?*” fıkrasını, bizzat yaşadığım bir olayda ağır şekilde hissettim. Günlerce, “*hırsızın hiç mi suçu yok ya?*” diye dolanarak gezdim.

Bilindiği üzere, eşeğinin çalınması karşısında çevresindeki insanlardan “*neden ahırakilittakmadın*”, “*nedenhırsızınıgirdiğindenhaberinolmadı*”, “*ahırınısağlamdeğil*” gibibir düzine eleştiri alan Nasrettin Hoca, “*yahu, iyi güzel de, kabahatin hepsi benim mi?Hırsızın hiç mi suçu yok?*” diyerek bir insan davranışına eleştiri yapar.Görüneninarkasındabahaneleraranmaması,eleştirioklarınınindoğrudansuçluyayöneltilmesi gerektiği vurgulanır.

Anlatacağım durum biraz farklı, ama madem bendeki Nasreddin'i yazmam gerekiyor, bunu atlamaya vicdanım elvermiyor.

Daha birkaç yıl önce yaşadım bu olayı. Bir kişiyi ‘o güne kadarki tüm eserlerinde’ yoğun intihaller yapmasından dolayı şikâyet etmiştim. Bu intihalleri henüz saptamadan üç yıl önce kadar, bu kişinin 5 kişilik doktora tez jürisinde bulunmuşum. Diğer eserlerindeki intihallerin

farkına vardığımda, tezinde de intihaller olabileceğini düşündüm ve tezde kullanılan bazı basılı kaynaklara çaba harcayarak ulaştım ve kişinin doktora tezinde de aynı şekilde intihaller olduğunu tespit ettim. İnternette olmayan eski kitaplardan intihaller yapılmıştı ve internetten tarandığında bunlar çıkmıyordu. Sözkonusu tezini de dahil ederek, intihal saptamalarıyla ve internetteki kaynak intihal linkleriyle dolu 142 sayfa bir şikayet yazısını ilgili merciye teslim ettim.

Ancak intihalin muhatabına hiçbir suç kondurmayan bilimsel araştırma etik komisyonu, Nasreddin Hoca hikayesindeki “neden ahırakilittakmadın”, “neden hırsızın girdiğinden haberin olmadı”, “ahırın sağlam değil” ifadeler gibi benim kendime bir suçlama yöneltmişti. Efendim, neden kişinin jürisinde yer almışım.

Suçlama içeren sonuç yazılarına itiraz ettim ve yazımda dedim ki, bir zamanlar tez jürisinde beş üyeden biri olmam, var olan intihalleri gizlememi mi gerektiriyor.

“Suç ne zaman tespit edilirse, ancak o zaman gerekli merci ve mekanizmalara bildirimde bulunmak yasal zorunluluktur. Prof. Dr. .... de durumun fark edilmesi akabinde gerekli yerlere delilleri ile birlikte bilgi vermiştir. Bu şekilde davranmak her Türk vatandaşının yapması gereken bir ödevdir. Suç teşkil edecek asıl şey, durumun gizlenmesi veya görmezden gelinmesidir.

Etik Kurul kararında sadece Yüksek Lisans Tezi ile Doktora tezinin incelenmesi ve birinde etik sorunların danışmana, diğerinde ise danışman ve diğer tez jüri üyeleri gözardı edilerek sadece beş jüri üyesinden biri olan Prof.Dr.....’e atfedilmesi ve diğer tüm çalışmalarındaki tüm maddi sorunlu durum veya intihallerin yok sayılması hukuki değildir. Dr. Öğr. Üyesi .....’in makalelerindeki ve bildirimlerindeki intihaller oldukça yüksektir ve çok fazla maddi etik sorun tespit edilmiştir.”

Beni suçlayan yazılarına karşı itiraz dilekçemden aşağıdaki cümleler, durumun vehametini daha da açık ele verecektir:

*“YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler Listesinde yer almasına rağmen Dr. Öğr. Üyesi .....’a ilişkin olarak, “bilimsel yönetime uygun olmayan atıflar ve atıf eksiklikler” ifadeleri kullanılarak hiçbir şekilde etik sözcüğünü kullanmayan etik kurul, kararında tezi asıl yazan Dr. Öğr. Üyesi .....’a hiç suç atfedilmezken, diğer tez jüri üyelerinin de adı göz ardı edilerek sadece Prof. Dr. ....’e etik sorun atfedilmesinin mantık alır bir tarafı gözükmemektedir. Etik Kurul kararındaki “Prof. Dr. ....’in doktora tezinin tez savunması sınavında jüri üyesi olması ve tez kabul onay sayfasında olumlu imzasının bulunması da çelişkili bir tutumdur ve üzerinde durulması gereken başka bir etik sorundur” şeklinde ifadeler çok manidardır. Bu satırlar arasındaki “**üzerinde durulması gereken**” ifadesi hangi anlamda kullanılmıştır. Dr. Öğr. Üyesi .....’a ait, ulaşılabilen kaynaklarla diğer eserlerinde de saptanan ve kurula sunulan maddi ispatlı olan çok yoğun intihal durumları bir tarafa bırakılarak, yani adı geçen kişinin eserlerine ilişkin ilgili yasa, yönetmelik ve bir de Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’ne Aykırı “Fiiller” göz ardı edilerek, sadece doktora tezi jüri*

üyeliğinden dolayı Prof. Dr. .... burada etik bir sorun yapmakla üstü kapalı bir şekilde hukuki ve fikri dayanaktan yoksun bir şekilde suçlanmıştır. Suçu işleyene değil de, tek bir jüri üyesi için kullanılan ifadenin, YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler Listesi Madde 4'ün "hangi bendine" uygun olduğu belirtilmelidir. Ayrıca "üzerinde durulması gereken **başka** bir etik sorundur" ifadesinde kullanılan "başka" sözcüğü de oldukça manidardır ve burada farklı etik sorunların olduğu ikrarı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu "**başka bir etik sorundur**" ifadesi aydınlatılmaya muhtaçtır."

Burada da görüleceği gibi, bir üniversitede etik kurul üyesi profesörler oldukça rahatsız edici bir karara imza atmıştır. Üstelik kurul başkanı da Nasreddin Hoca fıkralarına hakim olan bir gelenekten gelmekteydi.

İşte bu karar, bana tebliğ edildiğinde günlerce, "hırsızın hiç mi suçu yok ya?" diye dolanarak gezdim. Bu tür şeyler ne yazık ki, yaşanma anında, seni içinde yaşadığın toplum ve insanlara da bir süre yabancılaştırıyor. Ama iyi ki yine aynı toplumun senin elinden tutan Nasreddin Hoca gibi değerleri var. Nasrettin Hoca'nın sözkonusu fıkrasına tutanarak ve Almanların Till Eulenspiegel'inin üniversite profesörleriyle ilgili mizah unsuru fıkralarını düşünerek ancak teselli bulabildim.

Nasreddin Hoca ile bağım bu şekillerde devam etmektedir hep. Yukarıda fıkraya anlatan Türk hocalardan bahsetmişken, bundan 15 yıl önce şu anda 77 yaşında olan ve çok severek fıkraya anlatan Matthias adında bir Alman Hoca ile karşılaştım. 15 yıldır bağlantıdayız, daha doğrusu uzun yıllar onunla birlikte çalıştık, kongreler yaptık. Normal hayatı mizah, herşeyi mizahlaştıran biri, olayları kolaylıkla fıkraya bağlayan biri. O bu anlamda hayatımda çok değerli bir şahsiyet. 2021 yazında ise Almanların Nasreddin Hocası da denilebilecek Till Eulenspiegel araştırmacısı Alman hocalarla tanıştım ve o günden beri Nasreddin Hoca bana daha başka imgelemler ve daha başka anlamlar ifade etmeye başladı. Kader o ki, onların içinde de Matthias adında bir hoca var ve gerçekten çok güzel fıkraya anlatıyor, hatta hayatın kendisini Nasreddin gibi, Till gibi yaşıyor sanki.

Nasrettin Hoca, Türk halkının yüzyılların içinden süzülüp gelen folklorik bir kişisi, mizahi dehası ve Türk kültürünün dünya kültür mirasına mal olmuş bir parçasıdır. Nasrettin Hoca fıkraları bugün gökdelenlerde olmasa da halkın değişik meclislerinde hala anlatılmaya devam etmekte, sözlü anlatım ürünü olarak ağızdan ağıza dolaşmaktadır.

Nasrettin Hoca gibi sorunlara çözümler sunan halk bilgilerinin, kültürel değerler olarak gelecekte de yaşamaya devam edeceklerinden şüpheli değildir. Ancak günümüzde küresel teknolojik hız ve yeni oluşan yaşamsal alanlar, az ya da çok bu alanı da etkileyecektir, bu tür değerler gelecekte belki de unutulma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Diğer taraftan internet ve yeni medya araçları yoluyla birçok kültür birbirine benzerirken, hatta kültürler baskın bazı diğer kültürlerin etkisi altında kalırken, kültürel kimlikler ve özbenlik tehdit altında kalmaktadır. O nedenle toplumumuzda bu kültürel değerler anaokullarında ve okullarda her zaman önemle ele alınmaya

devam edilmeli, fıkra anlatıcılar toplumda çoğaltılmalı ve böylesi bir kültürel mirasın korunması garanti edilmelidir.

*Prof.Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

NASREDDİN HOCA EŞEĞE NEDEN TERS BİNDİ? KİM BİLİR...

Emine Çakır*

Nasreddin Hoca'nın suçu suçsuzluğu... Nereden çıktı şimdi bu demeyin... Zira Nasrettin Hoca'nın ne suçu olabilir ki?.. En nihayetinde o, hepimizin çok sevdiği bir kadı hem de bilge bir hoca... Tabii diyebilirsiniz “Peygamber, evliyalar bile günahsız değilken neden onun da suçu olmasın, sonuçta o da bir insan ve hatasız, günahsız kul olmaz”. Elbette bu doğru. O hâlde zihinlerimizi biraz zorlasak, düşünsek taşınsak, ne suç işlemiştir ya da hangi suç yakıştırdı hocamıza diye sorsak... Hocaya suç isnat etmek epey zorluyor zihinlerimizi değil mi? O zaman biz de Nasreddin Hoca'nın eşeğe ters bindiği fıkradan esinlenip sorumuzu tersten soralım: “Nasreddin Hoca hangi suçu işlememiştir?”. Soruyu tersten sorunca dilimizin bağı da çözülüyor... Hayatta da böyle değil midir, bazı düğümler tersten başlanınca daha kolay çözülüyor mu? Hatta bazen gördüğümüz ve gerçek sandığımız birçok şey, aslında gördüğümüzün tam tersi çıkıyor mu? Tersten bakmak ve düşünmek önemli vesselam... Pekâlâ, konu niçin Nasreddin Hoca'nın suçuna, suçsuzluğuna geldi? En baştan başlayalım o zaman... Bilirsiniz Nasreddin Hoca denilince hemen herkesin görsel hafızasında canlanan bir imge vardır: Eşeğe ters binen kavuklu, ton ton bir dede... Alışılmışın, kabul edilmişin bir başka ifadeyle yaşadığımız toplumun kültürel kodları içerisinde olması gerekenin tam aksini sergileyen hocanın bu aykırı hâli, görenin dudaklarında tebessüme dönüşür. Peki, görüp güldüğümüz bu durum, bize neyi düşündürüyor? Söz konusu hocamız olunca biliyoruz ki onun hem söyledikleri hem de yaptıkları ne sebepsizdir ne de hikmetsiz... Muhakkak ki bizleri hem güldürecek hem de düşündürecek... Tersten düşünmek demişken Nasreddin Hoca'nın eşeğe ters binmesiyle ilgili sözlü ve yazılı kültür ortamında benzer metinleri olan fıkraya bakalım mesela. Yazılı kaynaklarda “Camiden çıkan cemaate hitaben, eşeğe ters binmeseydim size saygısızlık edecektim” ve “eşekle aynı yöne gittiğimi görmemek için” diye cevap veren hocamız, eşeğe ters binerek halkın nazarında komik bir görünüm sergiler ki onun bu hâline herkes güler.

Bu durum, mizah kuramlarından “ uyumsuzluk, düzensizlik, zıtlık veya sosyal olmama üzerine kurulu teoriler” ile açıklandığında gayet normaldir. Tekrar sorumuza geri dönelim, “Nasreddin Hoca hangi hususta bizi düşündürüyor?”; “saygısızlık olmasın” veya “eşekle aynı yönde gittiğini görmemek” makul bir cevap mı sizce? Doğru ya da yanlış cevabı değil, bizi düşündürecek kültür kodunu arıyoruz aslında. Soru işareti dimağlarımızda devleşiyor âdeta. Peşine takılıp gidiyoruz bu sorunun ve “Biri eşeğe neden ters biner ki?” diyerek biraz daha genelleştirerek tekrar soruyoruz... “Eşeğe ters binmek...” İşte tam bu noktada ilmî kaynaklar imdadımıza yetişiyor. Zira bu saatten sonra iğneyle kuyu kazmamız, dedektiflik işine soyunmamız gerekiyor. “Türk ve dünya tarihinde eşeğe ters binen başka kimseler var mıydı, varsa neden bindiler ya da bindirildiler?” sorusu sanırım bizi doğru ipucuna götürecektir.

Dünya halk anlatılarında “eşeğe ters binme” motifinin yer alıp almadığını tespit etmek üzere Stith Thompson'un Motif İndeks adlı meşhur eserine bakıyoruz ve karşımıza “Suç ve Ceza” başlığı altında “suç olarak eşeğe ters bindirilme” motifi çıkıyor. Bu bilgi bizi epey bir heyecanlandırıyor. Bilmeyeyi çözer gibiyiz. Dünya katoloğunda yer alan bu motifi, bu sefer biraz daha daraltarak soruyoruz: “İnsanlar, ceza olarak eşeğe neden ters bindirilir?”. Dünya ve Türk tarihindeki duruma göz atmaya devam ediyoruz: Deniz Gezgin, Hayvan Mitosları adlı eserinde bu durumu şu şekilde dile getiriyor: “Pek çok inanca konu olmuş eşek, Hristiyanlara göre Yahudilerin simgesidir. Hristiyanlıkta karısından dayak yiyen ya da aldatılan koca eşeğe ters olarak bindirilerek aşağılanırdı. Aynı şey, İslam'da

kocasını aldatan kadınlara yapılır, bu şekilde kadın, baba evine geri gönderilirdi” . Ayrıca Napolyon, Leipzig yenilgisi sonrasında Elbe adasına sürülürken, İslami yöntemlere göre eşeğe ters bindirilir. Hatta eşeğin kuyruğu eline verilerek cezalandırılmış olur. Görüldüğü üzere farklı dinlerde halk hukuku uygulaması olarak “eşeğe ters bindirilme” cezasına tesadüf edilmekte. Soru suç ve cezayla ilgili olunca, konuyu izaha çalışmak da halk hukukuyla olmalı elbette.

Türk halk hukuku uygulamaları içerisinde böyle bir cezanın olup olmadığını aramaya devam ediyoruz. Diğer Türk topluluklarda da suç ve ceza ilişkisi bu yaptırıma rastlıyoruz. Örneğin; “Azerbaycan’da bey (damat) toy gecesi gerdeğe girer. Gerdek gecesi kızın beline kendi evinde kardeşi tarafından bağlanan kuşağı (veya kırmızı bandı) açmak için geline bazı hediyeler verir. Gerdek sabahı da evden kaçar. Bir iki gün arkadaşlarında veya akrabalarında kalır. Bunu anne ve babasına bir saygı ifadesi olarak yapar. Gelin de bu süre içinde evdeki hiçbir erkeğe yüzünü göstermez. Eğer gelin bakire ise gerdek gecesi bu silah atılarak belirtilir. Eğer gelin bakire çıkmazsa bazı bölgelerde ya saçları sıfır numara tıraş edilir veya bir eşeğin sırtına ters bindirilerek baba evine gönderilir” Doğru iz üzerinde olmanın verdiği hisle bir nebze rahatlıyoruz, ama rehavete kapılmıyoruz. Türk tarihine ve kaynaklara göz atmaya devam ediyoruz. Selçuklular zamanında Mevlana’nın Mesnevi adlı eserinde eşeğe ters bindirilip kırbaçlama cezasına tesadüf edilir. Ayrıca Osmanlı döneminde “İki İbrahim geldi dünyaya, biri put yıktı, biri put dikti” beytiyle Pargalı İbrahim Paşa’yı hicveden Figani ceza olarak başında işkembeyle eşeğe ters bindirilir, İstanbul sokaklarında dolaştırılır ve nihayetinde idam edilir. And; “16. Yüzyılda İstanbul Hayatı” adlı eserinde yalancı şahitlik yapanların ve zina suçu işleyenlerin eşeğe ters bindirildiğini şu şekilde aktarır: Rüstem Paşa, iki adamı kendisi aleyhine yalancı şahitlik yaptıkları iddiasıyla şikâyet etti. Konu kendisine miras yoluyla kalan malla ilgiliydi. Paşa, adamların gerçekten yalan söylediğini anladığında ikisinin de eşeklere ters bindirilip başlarına hayvan bağırsakları bağlanarak tüm kent boyunca dolaştırılmasını buyurdu. Yalancı tanıklık yapanlar, yüzleri çeşitli renklerle boyandıktan sonra eşeğe ters bindirilir, eşeğin kuyruğunu tutarak sokaklarda gezdirilir. Daha sonra cezaevine konulur, burada bedeninde yaşam boyu kalacak dövmeler yapılır, böylece bir kez daha tanıklık yapamaz. Zina işleyen kişi, başına işkembe sarılmış olarak ve eşeğin kuyruğunu tutarak sokaklarda gezdirilir.

Osmanlı’da “eşeğe ters bindirme cezası” Evliya Çelebi’de de geçer: “Bir Çingene avradını bir Yahudi ile tutup Yahudi’ye ve Çingene karısına işkence edip söylediklerinde ve Çingene karısını necisli işkembe ile ters eşeğe bindirip Yahudi’yi de bir eşek üzere siyaset ile geçirip bir hây-hû ile taklit ettiklerinde insan gülmekten bayılır.” . Ceza, sadece İstanbul’da değil, Anadolu’nun birçok yerinde Cumhuriyet’e kadar tatbik edilmiş. Farklı suçlar sebebiyle yaptırımı gerçekleştirildiği anlaşılan bu cezalandırmada amaç, kişiyi “kamuya teşhir” ederek suçun meşruiyetini toplumsal bellekte men etmek ve böylece düzeni bir başka ifadeyle töreyi sağlamak. Türk ve dünya kültürlerinde “eşeğe ters bindirilme”nin toplumsal bellekte halk hukuku uygulaması olduğunu ortaya koyduğumuz örneklerden sonra eşeğe ters binen/bindirilen [Nasreddin Hoca, insanlara ders vermek için mi eşeğe ters bindi yoksa onun da hesap verdiği kadı , işlediği suçtan dolayı mı onu eşeğe ters bindirdi? Şimdilik bu sorunun cevabı muamma...]

Nasreddin Hoca’nın hangi suçu işlemiş olacağı sorusuna geri dönelim. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu sorunun cevabını öğrenebilmemizin tek yolu var aslında, o da soruyu tersten sormak... Özdemir de “Eşeğe ters binen Nasreddin Hoca imgesi, Türk insanının yaşamı farklı açılardan, dahası herkesin gördüğünün dışında tersten okumasını ifade etmektedir” derken aslında tam da bu tersten okuma işlemi vurguluyor. Ya da Anadolu’da kullanılan “Dünyayı ters eşeğe bindirmek” deyiminde olduğu gibi, belki de Nasreddin Hoca değil, eşek terstir. Ceza olarak eşeğe ters bindirilme ritüeline toplumsal uygulamalarda da tesadüf edilebilir ki “Kayseri’de düğünde oynanan köy seyirliklerde “ters merkebe bindirilme” cezası vardır”.

Bu konuda matematiksel bir işleme başvurmamız şart. İşlem basit; hocanın yapmayacağı, işlemeyeceği suçlardan yapabileceklerini çıkaracağız. Nasreddin Hoca'nın yapmayacağı suçları öncelikli olarak tespit edelim ki geri kalanlar zaten toplumsal belleğin ona isnat edebileceği suçlar olarak ayan beyan ortaya çıkar... Zira toplumsal bellek, zihninden toplama çıkarma yapma ve uygun boşlukları doldurma kudretine sahiptir. Böylece biz de onun eşeğe neden ters bindiği/bindirildiği cevabına bir adım daha yaklaşmış olalım.

Bunun için toplumsal bellekte Nasreddin Hoca'ya dair farkındalık oluşturan ve toplumun nabzını ölçen bir sosyal deney gerçekleştirerek işe başlıyoruz. Bu kapsamda yaşları 18-25 arasında değişen toplam 232 üniversite öğrencisine eşeğe ters bindirilmenin Türk kültür kodunda, halk hukukunda ceza yaptırımı olduğunu bilip bilmediklerini soruyoruz. Uzun bir "sessizlik" ve sonra "bilmiyorum" cevabı... Deneye devam ediyoruz ve bu kez öğrencilere "Bir kadı ve hoca olarak Nasreddin Hoca'nın işlemeyeceği beş suç ne olabilir?" diye soruyoruz. Aldığımız cevaplar tam da beklediğimiz gibi... Cevaplar çok önemli, çünkü onlar toplumu ayakta tutan kolonlar, bir başka ifadeyle kültür DNA'mız... Bunlar bize sadece Nasreddin Hoca'ya yakış[tırıl]mayan suçları vermeyecek, aynı zamanda toplum nazarında onun üstlendiği "kadılık" ve "hocalık" vasıflarına da yakıştırılmayan suçları da ortaya koyacak. Böyle bir sosyal deneyin amacı, gençlerin zihinlerinde sadece Nasreddin Hoca'ya yakışmayan suçları tespit etmek değil, aynı zamanda toplumda "ideal" insan olmanın ölçütlerini belirlemek; tarihi ve menkıbevi şahsiyetlerin öldüklerinde neden sadece toprağa gömülmediğini, onların milletin gönlüne gömülerek ölümsüzleştiklerini anlamaya çalışmak...

Gençlerimizin Nasreddin Hoca'ya yakıştırmadığı, Hocanın işlediğini düşünmedikleri suçları en çok verilen cevaptan aza doğru ve bizzat öğrencilerin kendi ifadesiyle şu şekilde sıralayabiliriz:

Nasreddin Hoca, "kadı" ve "hoca" olarak; "Hırsızlık yapmamış, cinayet işlememiş, yalan söylememiş, zina yapmamış, harama el uzatmamış, kul hakkına girmemiş, başkasının malına göz dikmemiştir. Adaletsizlik, kanunsuzluk yapmamış, kendine göre hüküm vermemiş, yanlış bir kararı onaylamamış, bilerek suçu örtbas etmemiş, iftira atmamış, küfretmemiş, kötü söz söylememiştir. Karısına şiddet uygulamamış, herhangi bir kimseye veya haneye tecavüz etmemiş, dedikodu ve gıybet yapmamış, rüşvet almamış-vermemiş, yolsuzluk yapmamıştır. Alkol ve uyuşturucu kullanmamış, içki içmemiş, uyuşturucu tacirliği yapmamış, sigara içmemiş, insan ve mal kaçakçılığı yapmamış, kundakçılık ve şikecilik yapmamış, meyhaneye gitmemiş, büyü yapmamış, kimseyi aşağılayıp hor görmemiş, kibirlenmemiş, kimseye dış görünüşüne göre davranmamış, güçsüzleri ezmemiştir. Vatana, millete, devlete ya da birine ihanet, hainlik etmemiş, padişaha küfretmemiş, devlet büyüklerine hakaret etmemiş, toplumdaki kurallara isyan etmemiş, provokatörlük yapmamıştır. Kimseye saygısızlık yapmamış, başkasının iffetine göz dikmemiştir. Eşeğine zulmetmemiş, hayvanlara eziyet etmemiştir. Allah'a şirk koşmamış, dini kullanmamış, abdestsiz namaz kıldırmamış, namazını kaçırmamış, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmemiş, ibadetlerini aksatmamış, Allah'a isyan etmemiş, orucunu yememiştir. Ahlaksızlık, edepsizlik şerefsizlik, iffetsizlik yapmamış, kavga etmemiş, birini dövmemiş, yaralamamış, kalp kırmamış, çocuklara kötü davranmamıştır. Yalan yanlış fetva vermemiş, adam aldatmamış, taraf tutmamış, adam kayırmamıştır. Kumar oynamamış, cimrilik yapmamış, kin tutmamış, sorumsuzluk ve bencillik yapmamış, kimseye eziyet etmemiş, insanları aç bırakmamış, ikiyüzlülük yapmamış, birinin arkasından iş çevirmemiş, hoşgörüsüzlük yapmamış, insanlara kaba davranmamış, düzenbazlık ve vicdansızlık yapmamış, zorbalık, işgüzarlık, hilekârlık, sahtekârlık yapmamıştır. Ara bozuculuk yapmamış, yalancı şahitlik yapmamış, cami yakmamış, ırkçı davranmamış, orman yakmamış, yasaklı hayvan avlamamış, banka soymamış, töreye karşı gelmemiş, doğaya ve insanlara zarar vermemiş, komşularını rahatsız etmemiş, anne ve babasına karşı gelmemiştir"... Yıllarca söyledikleriyle yaptıklarıyla hatırladığımız Hocamız, oysa halkın belleğinde ne çok şey yapmamış, değil mi? Neticede diyebiliriz ki Nasreddin Hoca, gençlerin kendisine

yakıştırmadığı bu suçların dışında kalan aklınıza gelen tüm suçları işlemiş ve o da herkes gibi mizacına yakışır bir şekilde cezasını çekmiştir. Zira toplumsal bellek, kamu vicdanında onun yapmadıklarına bizzat şahitlik ediyor ve sonuna kadar arkasında duruyor. Günümüz kültürel belleğine ayna tutan ve gençlerin zihinlerinde “ideal bilge insan”ı niteleyen bu özellikler, aslında sadece Nasrettin Hoca’yı nitelemiyor, aynı zamanda günümüz hocalarından, hâkimlerinden ve kanaat önderlerinden toplumun beklentilerini de ortaya koyuyor.

Nasrettin Hoca’nın suçunu “toplumsal bellekte” tespit ettiğimize göre, bir an olsun düşünelim “Asırlar öncesinden hocamız çıkıp gelseydi bu durumu kendi lisanından nasıl izah ederdi?...” Kim bilir belki de Nasrettin Hoca cemaatine dönüp “Bakın ben de bir kadı ve hoca olarak, hata yaptığım zaman sizin gibi hem de sizin huzurunuzda cezalandırılabilirim, şimdi olduğu gibi” diyerek eşeğe ters binmiş ve böylece cemaati hem güldürmüş hem düşündürmüş olamaz mı? ya da “Ne suç işledin de eşeğe bindirildin hocam?” diye soran cemaate dönüp “Bir kadının ya da hocanın ne suç işlemeyeceğini siz tersten düşünün diye” cevap vererek kakhaha atmış, halkı hem güldürmüş hem de düşündürmüş olamaz mı? Kim bilir...

* Ankara HBV Üniversitesi öğr.üyesi

(Bu çalışma, 2018 yılında Eskişehir Sivrihisar Belediyesi tarafından düzenlenen “Nasreddin Hoca Eşeğe Neden Ters Biner?” temalı deneme/makale yarışmasında üçüncülük ödülü almıştır. Yazarın izni ile bu çalışmaya dahil edilmiştir)

Akşehir Belediyesi Nasreddin Hoca Evi

Emre ÇAVDAR*

Medeniyetlerin oluşmasında ve gelişmesinde kuşkusuz; bilim, kültür, sanat, maneviyat ve ahlak önderlerinin etkili rol oynamışlardır. Bu önderler, sadece yaşadıkları çağın ve toplumun değil, bütün çağların ve toplumların önderleridir. Toplumlar sıkıntılı, bunalımlı zamanlarını böylesi kişilerin mesajlarıyla aşarak dirençli ve güçlü olmayı öğrenmişlerdir. Ayrıca bu kişiler bütün dünyanın tanıdığı, felsefesiyle beslendiği efsanevi bir kimlik taşırlar.

Nasreddin Hoca'mız da bu kimliklerin en önemlilerinden birisidir. Nasreddin Hoca; her çağa ve zamana uyarlanabilecek sözleri ve davranış biçimiyle insanlığa ışık tutmakta, bütün dünyaya yüzyıllar boyu umut ve yaşama sevinci aşılama devam etmektedir.

Hoşgörülü, hazırcevap, dindar, güldürürken düşündüren, kıvrak bir zekâ ve espri kabiliyetine sahip olan Nasreddin Hoca 800 yıldır herkesin sevgisini kazanmış bir halk adamıdır. Kültür tarihimizin fıkra kişileri arasında Nasreddin Hoca kadar bütün dünyaca tanınmış bir başka nüktedanımız yoktur. Hal böyle olunca, Nasreddin Hoca her çağda ve dönemde yeniden ortaya çıkmakta, kendisine ait olmayan fıkralar bile onun adı ile nakledilmektedir. Günümüzde gerek halk arasında gerekse basılı eserlerde Hoca'mızın adına bağlanan yüzlerce fıkra bulunmaktadır. Oysa Nasreddin Hoca'mızın fıkraları; kısa, öz, güldürürken, düşündüren, Türk toplumunun kültür ve ahlak yapısına uygun, tasavvufi yönü ön planda olan fıkralardır. Hoca'mızın fıkralarında ince bir zekânın ürünü vardır.

Anadolu İnsanın hayatı, kişiliği ve olaylara bakış açısı görülür. Ve bu fıkraların özünde kıssadan hisse olarak insanları iyiye, doğruya yöneltme; kusurları ve yanlışları nükteyle birleştirerek gözler önüne serme hâkimdir. Bu bakımdan adına uydurulan edep dışı, nükteden uzak fıkraların Hoca'mızla ilgisi yoktur.

Akşehir Belediyesi Nasrettin Hoca Evi, Türk mizahının sembol ismi olan Nasrettin Hoca'nın hatırasını yaşatmak amacıyla kurulmuştur. Akşehir Selçuk Mahallesi, Küçük Ayasofya Mescidi yanında yer alan yapı, Hoca'nın yaşadığı dönemi yansıtan geleneksel mimarisiyle ziyaretçilerini geçmişe doğru bir yolculuğa çıkarır. İçerisinde Hoca'nın hayatı, fıkraları ve dönemin günlük yaşamına dair silikon heykeller ve objeler sergilenmektedir. Aynı zamanda mizahın ve hoşgörünün temsilcisi olan Nasrettin Hoca'nın felsefesini yeni nesillere aktaran kültürel bir miras noktasıdır. Zemin ve birinci katta hocanın günlük yaşam ve fıkralarıyla mizahi yönü vurgulanırken, en üst katta hocanın ilmî ve felsefi yönüne bir atıfta bulunulmuştur. Yerli ve yabancı ziyaretçiler için hem eğitici hem de eğlenceli bir duraktır.

Nasreddin hocamızın sözlü edebiyatı ve örnek kişiliğiyle somut olmayan kültürel miras öğelerini, müze ve anı evi gibi mekanlar ile somutlaştırarak anlatmaya devam edeceğiz.

*Sanat Tarihçisi, Akşehir Nasreddin Hoca Evi Sorumlusu

Akşehir'in Ulusal Anlamda Bir Bellek Merkezi Olması Konusunda

Nasreddin Hocanın Rolü

Sevcan ÇAVDAR*

Akşehir'in tarihine bakılınca, tarih boyunca önemli uygarlıkların bu topraklar üzerinde yer aldığı görülür. Bunun nedeni; coğrafi konumundan kaynaklanan avantajları nedeniyle birçok ticaret yollarının üzerinde oluşudur ki, bir yönden de dezavantajları da beraberinde getirmiştir. Her akın ve istilada Akşehir talan edilmiş ve yerle bir olmuştur.

Akşehir'de ilk yerleşimin Neolitik Çağdan başladığı, bölgede yapılan yüzey araştırmalarından anlaşılmaktadır. Bunu izleyen Kalkolitik Çağ, Tunç Çağı (Hitit), Demir Çağı (Frig-Helenistik-Roma), Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri sıralanabilir.

Akşehir, Nasreddin Hoca (1208–1284) ile adını dünyaya duyurmuştur.

Bu dönemin genel özelliklerine baktığımızda ise "XII. Yüzyılda Haçlı Seferlerinin getirdiği XIII. Yüzyılda da süren yoksulluk, Babai isyanı, Moğol istilası, Anadolu Beyliklerinin ayaklanması gibi olaylardan dolayı tam bir mutsuzluk çağından söz edebiliriz.

Buraya kadar söylediklerimiz tablonun karanlık yüzünü oluşturmaktadır. Tablonun diğer yüzü ise oldukça aydınlıktır. Çünkü büyük kargaşalıklara sahne olan bu yüzyıl aynı zamanda bir tasavvuf asrıdır. Anadolu'daki tasavvuf hareketi bilhassa Selçuklular zamanında bir gelişme göstermiştir. Konya'nın başkent olması bu hareketin asıl merkezi olma sebebidir.

Müslüman Türk halkının yaşadığı derin ıstırapları dindirmede manevi bir şifa kaynağı olarak insanlara güven, huzur, birlik, düzen ve adalet vadeden bir düşünce olarak kendisini ifade etmekteydi,

İşte Nasrettin Hoca böyle bir çağda, çağının farkında olan misyon sahibi her büyük insan gibi topluma karşı bir ödev bilinciyle hareket etmiştir. Çağının öncüsü, önderi olan bir isimdir. Toplumsal değişim çağında yalnız değildir. Çünkü bu çağda benzer görevleri üstlenmiş, Anadolu'nun manevi mimarları olan başka isimler de vardır.

Mevlana, Yunus Emre, Şeyh Edebali, Ahi Evran, Şems Tebrizi'yi bu isimler arasında sayabiliriz. Bu büyük isimler adeta aralarında bir görev taksimi yapmışçasına her biri insanlara başka bir dil ve üsluplarıyla aynı şeyi söylemişlerdir.

Mevlana ve Yunus Emre şiiirleriyle hakla iman ve ahlak aşılarken, Nasreddin Hoca da çekilen sıkıntıları nükte ile tebessümle, hikmet ve ders dolu fıkralarıyla dindirmeye çalışmış, onlara ümit ve yaşama sevinci vermiştir.

Hocamızı Akşehir'e getiren sebeplere bakacak olursak, kendisinin küçük yaşta medresede eğitim almış olması, onun hocaları tarafından daha yüksek medrese eğitimi alması gerektiği yönünde yönlendirmeleri sunucunda gerçekleşmiştir.

Anadolu Selçuklunun başşehri Konya'nın önemli bir şehri olan Akşehir'de Yüksek eğitim veren medreselerin olması nedeni ile eğitimini tamamlamak üzere Akşehir'e gelmiştir.

Burada Hocası, Seyyid Mahmud Hayrani'nin de büyük etkisinin olduğunu söylememiz mümkün. Hocası Seyyid Mahmud Hayrani'ye intisap etmesi nedeniyle yüksek medrese eğitimini tamamlayarak, müderrislik, gölge kadılığı ve imamlık gibi görevlerini sürdürmüştür.

Nasreddin Hoca 1284 yılında Akşehir'de 76 yaşında iken vefat etmiş ve Akşehir'in en eski Selçuklu mezarlığına gömülmüştür. Daha sonra mezarının üzerine altı sütuna oturan kubbeli bir türbe yapılmıştır.

Kaynaklardan, seyahatnamelerden ve arşiv belgelerinden yola çıkarak hocamızın Akşehir'de yaşadığı ve vefat ettiği bilinmektedir.

Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesi

İlçemizin en önemli eksiği, türbesi ilçemizde bulunan Nasreddin Hoca adına bir müze olmayışı idi. Uzun çalışmalarından sonra Ulu Cami caddesi üzerinde bulunan ve Yüksek Kurul tarafından 15.11.1985 gün ve 1569 sayılı kararı ile tescil edilmiş olan, Rüştü Bey Konağı, müze yapılmak üzere, 1989 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca kamulaştırılmıştır. Bina, Akşehir Mustantıkı (Sorgu Hâkimi) olan Rüştü Bey, tarafından 1914 yılında yaptırılmıştır. Yapımında Ermeni ve Türk ustalar çalışmıştır. Yapı, bodrum kat + 2 katlı ikiz ev şeklinde ahşap taşıyıcılı teknik ile yapılmıştır. Rüştü Bey Konağı olarak da bilinen Müzenin restorasyonuna, 1992 yılında başlanmış olup Ekim 2006 tamamlanmıştır. Taş Medreseden getirilen eserler mevcut depolarına yerleştirilmiş olup, teşhir tanzim planına göre eserler yerleştirilip, 5 Temmuz 2007 tarihinde Uluslararası Nasreddin Hoca Şenliklerinde ziyarete açılmıştır. Müze halen ziyarete açıktır.

Bu Müzede, teşhir tanzim planına göre, alt kat idari bölüm ve eser depoları olarak düzenlenmiştir. 1. katta Neolitik dönemden itibaren kronolojik olarak Kalkolitik- Tunç- Demir Çağı- Klasik- Helenistik- Roma ve Bizans dönemine ait eserler ile Sikkeler sergilenmektedir, 2. Katta ise, Etnografik eserler ile Gelin odası, Sıra yarenler odası ve Nasreddin Hoca'nın "Ye Kürküm Ye" fıkrasının canlandırıldığı bir odada sergilemeler yapılmaktadır.

Nasreddin Hoca Evi

"Nasreddin Hoca Dünya Mizah Köyü" projesi kapsamında yapılan Nasreddin Hoca Evi; Akşehir Selçuk Mahallesi, Küçük Ayasofya Mescidi yanında yer almaktadır. Yapı üç katlı olarak inşa edilmiştir. Bina içinde Nasreddin Hoca'ya ait altı fıkranın canlandırıldığı teşhir salonları ile on dokuz adet silikon heykel bulunmakta olup dönemine uygun olarak tefriş edilmiştir. Bahçe kısmında ise Nasreddin Hoca'ya ait üç fıkranın canlandırıldığı sekiz adet heykel bulunmaktadır.

Bununla birlikte ilçe merkezinde bulunan Gülmece Parkı içerisindeki Fıkra Canlandırma Heykelleri, Dev Kazan gibi sembolik anıtlar ile Nasreddin Hocamızın adının yaşatılması çalışılmaktadır.

Akşehir ve Akşehirililer ise yüzyıllar boyunca Nasreddin Hoca'nın bıraktığı tarihi ve manevi mirasa sahip çıkmış ve korumuşlardır. Nasreddin Hoca, Akşehir'in her köşesinde varlığını fıkralarıyla, deyimleri ve adına yapılmış bu eserlerle sürdürmeye devam ediyor.

*Akşehir Müze Müdürü

ADI GİBİ AK OLAN BİR ŞEHİR

Nilgün Çelebi*

Orta Anadolu uzaktan bakanlara kurak, boz, yılgın, ürkek, küskün, hoyrat, kapalı görünür. Bilirim. Ben de Orta Anadolu'da yetiştim. Bunların yanı sıra Orta Anadolu peyzajında dikkati çeken bir görüntü de höyüklerdir. Tepsi gibi düz bir ovada giderken bir bakarsınız bir tepelik beliriverir. Çocukluk yıllarımda evdeki dergilerden birinde İvriz kabartmalarının fotoğrafını görmüştüm. Başkenti Ereğli olan Ön Hititlerden Tuvana krallığı dönemine ait, kayaya oyulmuş bir kabartma idi. Yine bir anı: 1960 ya da '61 idi. Birgün dayımlar ev halkını arabalarına doldurup Çatalhöyük'e götürmüşlerdi. Yıllar sonra adının James Mellaart olduğunu öğrendiğim bir arkeologun kazdığı geniş bir alandı. Duvarları yıkılmış ama temelleri görünen kare odalar arasında yürüdüğümüzü hatırlıyorum. Hatta birkaç tane beyaz diş gibi bir şeyler de bulmuştum. Onları yıllarca sakladım sonra da kaybettim. Aradan yıllar geçti, büyüdüm ve kavradım ki Orta Anadolu bir hazine. Bu hazinenin içinde paleolitikmezolitik, kalkeolitikten bu yana en azından 60bin yıllık bir zaman-mekan bileşkesinin izleri barınıyor. Hitit, Urartu, Frig, Miken, Lidya, Karya, Helen, İon, Pers, Makedon, Roma, Bizans, Yunan, Ermeni, Kürt, Selçuklu, Osmanlı derken Cumhuriyete kadar, 12bin yıla uzanan, insan eli değmiş tarih ve kültür hazineleri işte bu höyüklerin altında yatıyor. Çocukluğumdan zihnimde kalan bu fotoğraflar ve enformasyon geçişine bir sesin çınlaması da eşlik ediyor: "Akşehirililer bir başkadır". Benzer ifadeler benzer vurgulamalarla Ereğlililer ve Silleliler için de söylenirdi. Akşehir, Ereğli Sille erkeklerini bilemem ama kadınları pek beğenilir ve takdir edilirdi. Onlar güzel, endamlı, kibar, iyi yetiştirilmiş bulunurlardı. Pek bilinmez ya da gündeme getirilmez ama Anadolu kültüründe özellikle kız çocukları adeta ev içi eğitime tabi tutulurdu. Pek çok ailenin kızları yemek, dikiş, nakış, ev işi, hatta yabancı dil yanı sıra müzik aleti de çalabilirdi.

İşte bunlardan biri olan Akşehir'i bu hafta sonu günübürlük bir turla gezme tanıma fırsatım oldu. Yıllar sonra, bu yaşımda diyebiliyorum ki, "evet, Akşehir bir başka". Bunun tipik yansıması sivil mimari elbette. Ama önemli bir nokta daha var ki o da Akşehir insanı. Akşehir belediyesi şehrin kültürüne içkin olan tarihinin sahip çıkmakta. O restorasyon ve konservasyon işlemleri şehrin özgün tarihsel kültürü üzerinden yürütülmekte. Şehrin özgeçmişinde yeri olmayan sahte bir kimlik inşası çabasının izi yok. Bu işlemlere finansal desteği kimin sağladığından daha önemlisi, şehir adına bu desteğe talip olanların niyetleri. Öyle görünüyor ki şehrin yöneticileri, ileri gelenleri, eşrafi şehirlerinin özgün tarihinin kültürlerine yansıyanlarına sahip çıkmakta, bu sahip çıkışı dava haline getirmekte ve gereğini yapma çabasını istikrarla sürdürmektedirler.

Tura katılmadan önce biraz şehrin tarihine de baktım: Neolitik döneme ait buluntuları olan bir şehir. Hitit, Frig, Lidya uygarlıklarına ev sahipliği yapmış. Krallar Yolu Akşehir'den geçmiştir. MÖ. 300lerde şehre 'Balsevenler' manasına gelen Filomillion adı verilmiş. Araplar beyaz çiçek açan elma ağaçlarından dolayı Belde-i Beyza demişler. Selçuklu egemenliğine geçişi Kutalmışoğlu Süleyman Şah'a nasip olmuş.

Milli Mücadele'nin en kritik döneminde Yunan askerlerinin Polatlı'ya dayandıkları günlerde Akşehir'deki Garp Cephesi Karargahı'nda 20 Ağustos günü Garp Cephesi kumandanı İsmet Paşa ve her birinin fotoğrafı, adlarına açılan müzede sergilenen yaverleriyle 26 Ağustos 1922 sabahı için taarruz emrini veren Mustafa Kemal'e duyulan güven bugün Akşehirililerde Mustafa Kemal Atatürk sevgisine ve Cumhuriyet bağlılığına dönüşmüş.

Akşehir denince Nasrettin Hocamızı anmamak olmaz. Şehrin merkezi yerlerinde sergilenen Hocanın fıkralarını canlandıran heykelciklerin hepsi de özenle yapılmış. Çocukların zihinsel ve ruhsal gelişimlerinin en kritik dönemlerinde onları zekanın, hoşgörünün, esnekliğin ifade edilme yollarını inceden inceye işleyen Hocanın fıkralarıyla tanıştırmamızın nasıl gerçekleştirilebileceğinin işareti olan bu parka emeği geçenleri de ayrıca kutlamak gerek.

Katıldığım tur Konya merkezli yürüyüş grubu olduğu için şehrin her sokağını, meydanını, parkını, çarşısını adım adım gezdik. Ancak, Hıdırlık Tepesi'ne aracımızla çıktık. Bu dolaşmalarımız sırasında dikkatimi çeken bir noktayı da işaret etmek isterim ki o da şehrin temizliği idi. Akşehirliiler temiz insanlar. Adlarındaki ak kelimesi de onların temizliğinin geçmişlerinden bugüne taşıdıkları kültürel değerlerle bağlantılı olduğunu gösteriyor olmalı.

Son olarak ne diyebilirim? Akşehir; hazinesinin farkında olmayan Anadolu'ya "işte biz buyuz" diyebilen bir şehir. Bu hazineyi göremeyen ya da görmek istemeyen gözlere düz ovada, ovaya rahatsızlık vermeden sessizce beliriveren höyükler gibi, bu şehirlerimiz de diyorlar ki, Anadolu öyle birçok renkli tablo, öyle bir çok sesli beste ki her bir rengi, her bir melodisi bir diğeriyle birleşince genişliyor, genişliyor, çoğalıyor, güçleniyor.

*Prof.Dr. emekli

AKŞEHİR, NASREDDİN HOCA VE MİLLİ DEĞERLER

SELÇUK ERDOĞAN*

Topluma mal olmuş insanların hikayesi asırlardan beri daldan dala yoldan yola süregelir ve insanların geleceğine ışık tutar. Nasreddin Hoca hali, tavrı ,mizanseni ve iğneleyici tavırdan düşündürücü hale geçişi ile bu gök kubbede en çok göze batan kilometre taşlarından biri olmuştur.Kendisini ne kadar işin merkezine çekmeye çalışsa da onun sahip olduğu düşünce gücü insanları hep farklı uçlara nüfuzlu bir şekilde taşımıştır.

Akşehir'i ne kadar dünyanın ortasına yerleştirse de Akşehir'in kadim halkı onu yaşamının en iç noktasına yerleştirmiştir. Çocukluğumuza dokunuşu, evrensel değerlere sahip çıkışı, düşünce gücünün en önemli unsur olduğunu kadim topraklara yayışını onun ana fiillerini oluşturmuştur. Aykırılık aslından ruhunun en derininde ki en özel öge olmuştur. Kim eşeğe ters binmeyi hayal eder ki. Etse etse bir Akşehir'li eder.

Nasreddin'dir onun adı

Tavırlarından çıkar binbir kadı

Güzel dili arttırır tadı

Akşehir'indir Hoca Nasreddin'i

Mal olmuş tavırları aleme

İki söz eder vurdurur deme

Aman Akşehir'ime elleme

Akşehir'indir Hoca Nasreddin'i

*Türkiye Genç Milli Takım Teknik Direktörü

BERİYE YOL

Aydın Göktaş*

Nasreddin Hoca'nın fıkralarından hareketle oluşturulmuş onlarca sinema filmi, dizi ve çizgi film izledim, kitaplar okudum. Bütün izlemelerimde ve okumalarımında elime kalemi ve kâğıdı alıp detaylı notlar yazdım. Sözlü kültür içerisinde insanları güldürmek ve düşündürmek amacıyla anlatılan Nasreddin Hoca fıkralarının ekrana ve romanlara hangi amaçla yansıtıldığını irdeledim.

Bu irdelemeler içerisinde dikkatimi olumsuz ve olumlu anlamda çeken yapımlar oldu. Aslında Türkiye'deki sinema sektörü içerisinde elle tutulur bir yapıma rastlayamadım. Usta tiyatrocunun oynadığı Nasreddin Hoca filmleri bir orta oyunu eğlencesinden öteye geçememiş. Sadece fıkralardaki güldürü unsurlarına odaklanılmış. Hatta o güldürü unsurları bile ustalıklarla canlandırılmamış. Açıkça görülüyor ki siyah beyaz filmlerin çekildiği dönemde birkaç yapımcı ve yönetmen, Nasreddin Hoca'yı sürekli eşeğiyle dolaşan ve insanları güldürmek için soytarılık yapan bir şahsiyet olarak algılamışlar. Adının yanında yer alan "Hoca" kelimesi hiç dikkatlerini çekmemiş. Nitekim yetmişli yıllardan sonra hiçbir usta yönetmen ve yapımcı Nasreddin Hoca'ya yaklaşmamış. Galiba Hoca'nın ağır taş olduğunu anlamışlar ve komedi filmi yapmak için onu malzeme olarak filmlerin merkezine koymamışlar. Ancak kıyıdan köşeden fıkralarına öykünmeler yapılmış. Bir ara usta oyuncu Sadri Alışık'a Nasreddin Hoca rolü teklif edilmiş ama "Nasreddin Hoca filmi tutmaz" diyerek bu teklifi reddetmiş. Sonrasında "Turist Ömer" olarak izleyenlerin gönlünde taht kurmuş. Eğer izlediyseniz Turist Ömer'i az çok aklınıza getirebilirsiniz Nasreddin Hoca üzerinde düşünülen senaryoları.

Olumsuz anlamda beni şaşırtan başka bir durum da evdeki karısının yaşlılığını bahane ederek genç bir kızın peşinden koşan sarıklı ve cübbeli bir ihtiyar oldu. Kadınlar hamamına gidip dili bir karış dışarıda, ağzının suyu akarak yarı çıplak kadınları izleyen bir ihtiyarı hayal edin. Galiba aklınıza Nasreddin Hoca gibi bir şahsiyet gelmez. Gelgelelim Nasreddin Hoca'ya bunu da yaptırmışlar. İşin özü, Türkiye'deki sinema sektörüne Nasreddin Hoca gibi bir şahsiyet ağır gelmiş ve altında ezilmişler.

Başka bir tarafta ise Mustafa Topal isimli bir yazar "Sokrates ile Nasreddin Hoca'nın İstanbul Serencamı" ve "Nietzsche ve Nasreddin Hoca'nın Truva Serencamı" adında iki roman yazmış. Romalarının ana kahramanı Nasreddin Hoca. Bir romanda Nasreddin Hoca'nın karşısına ünlü Yunan filozof Sokrates'i koymuş, diğerinde ise ünlü Alman filozof Nietzsche'yi koymuş. Varlık üzerine, yaratılış üzerine, hayatın anlamı üzerine derinlemesine sohbetler yaptırmış Nasreddin Hoca ile diğer filozoflara. "Batının Sokrates'i varsa, Nietzsche'si varsa bizim de Nasreddin Hocamız var" demiş en basit tabirle. Hoca'nın fıkralarındaki derinliği anlamak bu olsa gerek.

Bir de "Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu" adında bir çizgi filmde bahsetmek istiyorum. Sadece çocukların değil, yetişkinlerin de izlemesi gereken bir yapımdır. Nasreddin Hoca günümüzde yaşasaydı neler yapardı? Günümüz hayatını nasıl eleştirirdi? Genel olarak bu soruların cevaplarının bulunabileceği bir çizgi film. Mesela bir zaman makinesi ile günümüze gelen Nasreddin Hoca'nın ilk gözüne çarpan şeylerden biri hayvanat bahçeleri oluyor. Hayvanların ağaçlık alanlarda kafeslerin içinde yaşaması ona çok tuhaf geliyor. Bunun gibi birçok yapımcı eleştiriyi bu çizgi filmde bulmak mümkün.

İzlediğim ve okuduğum birçok eser ile ilgili birbirinden bağımsız birçok sonuç ortaya konabilir. Bu sonuçlardan birinin de Nasreddin Hoca'nın çarıklarını boynuna asıp da ağaca çıkan bir adam olduğunun unutulmamasıdır. Onun bu hareketinin ve “belki de öteye yol vardır” cümlesinin derin bir anlamı olduğunun bilinmesidir. Bence Hoca, kendi yaşadığı dönemde “belki de öteye yol vardır” diyerek günümüz dünyasında da kendisinin yaşatılacağını öngördü. Fıkralarının, vermek istediği mesajların günümüzde yer bulacağını tahmin etti. Böylesine dünyaya mâl olmuş bir şahsiyet “öteye yol vardır” diyerek kapımıza kadar gelme büyüklüğünü gösteriyorsa biz de onu ağırlamayı iyi bilmeliyiz. Eğer kendisine hamamda yarı çıplak kadınların izlettireceğini bilseydi yarı yoldan geri dönerdi vesselam...

*Dr.Öğr.Üyesi. Selçuk Üniversitesi Tömer

NASRETTİN HOCA

Yüksel GÜÇLÜ*

Nasrettin Hoca fıkralarıyla bilinen, çok geniş bir coğrafyada yüzyıllardır etkili olan önemli bir kültürel figür. Ama onu sadece mizahi tarafıyla ele almak büyük bir haksızlık olur.

Nasrettin Hocaya atfedilen fıkralara farklı bir gözle baktığımızda onun mizahi kişiliğinden çok daha fazlası olduğunu görürüz.

Örneğin, adalet kavramı Nasrettin Hoca için çok önemlidir. Muhtemelen Kadı olarak görev yapması bunda etkili olmuştur.

Nasrettin Hoca'nın yaptığı ve söylediği her şeyde akıl ve sağduyuya referans vardır, muhataplarını körü körüne inancı sorgulamaya, düşünmeye, aklını kullanmaya teşvik eder. Karşı karşıya kaldığı sorunları asla şiddetle, baskıyla çözme taraftarı değildir, aklını kullanarak çözümler üretir.

Katı taassuba karşıdır. Alışkanlıkları, gelenekleri aklın sorgulamasına tabi tutar, bunu da yine zekice ve mizahi bir dille yapar.

Hazırcevaptır, bir konuda vermek istediği mesajı lafı dallandırıp budaklandırmadan kısaca, veciz bir şekilde verir. Bu yüzden Nasrettin Hoca fıkraları kısadır.

Hayata ve olaylara dair pozitif bir bakış açısı vardır. En zor zamanlarda umutlu olmayı aşılar.

Kerametlere, mucizelere inanmak yerine akli rehber kabul eder.

Hoşgörülüdür, insanların hatalarını kabalıkla değil, mizahi bir dille ortaya koyar.

Eğitimin önemini bilir, yaptığı, söylediği her şey aslında insanları eğitmeye yönelik dersler barındırır.

Bütün bu özellikleri göz önüne alındığında Nasrettin Hoca, çağının çok ilerisinde, günümüzde dahi geçerli, evrensel ölçülerde toplumsal davranış ve ilişkiler için örnek bir modeldir.

Nasrettin Hoca'yı mizahi kişiliğinin ötesinde sosyal ilişkilerde davranış biçimlerinde referans olarak değerlendirerek yeni nesillere tanıtmak gelecek nesillerin daha donanımlı yetişmesine katkı sağlayacaktır.

Günümüzde Noel Baba (ki, o da bu coğrafyanın bir figürüdür) Batı kültürü etkisiyle çok iyi bilinirken, kültürel değerimiz olan Nasrettin Hoca'nın tanıtımı için daha çok gayret gösterilmeli.

Bu konuda Akşehir Belediyesi ve Selçuk Üniversitesi'nin çalışmaları çok değerli.

*Sinema, dizi oyuncusu

AKILCI NEZİR NASREDDİN HOCA

*Nejdet KELEŞ

1208’de Sivrihisar’ın Hortu köyünde doğar, ihtimal Konya’da medrese tahsili yapar. Konya, Ankara ve Bursa’da imamlık, vaizlik ve gölge kadılığı yapmış tarihsel bir kişiliktir. Her ne kadar Timur’la (1336-1405) ilgili fıkraları olsa da Sultan Alaeddin (1239-1254) zamanında yaşar, onunla da bazı fıkraları vardır. Ahî Evran (ö. 1261), Nasîrüddin Tûsî (ö. 1274), Hacı Bektâş Veli (ö. 1271), Yunus Emre (ö. 1320) ve Mevlânâ C. Rumî’nin (ö. 1273) çağdaşıdır. Konya, Ankara ve Bursa’da imam, vaaz ve kadılık görevlerinde bulunmuş, 1237 yılında Akşehir’e taşınmış ve burada 1284 (Hicri 683) yılında vefat etmiştir. Etrafı açık, kapısı kilitli bir anıt mezarda uyumaktadır.¹ Edebî tür hiciv kategorisine giren fıkraları ve kara mizahlı halk edebiyatı kategorisine girmektedir. Fıkraları halk edebiyatındaki sözlü gelenek olan destan, efsane ve türkülerde olduğu gibi ağızdan ağıza aktarıldığı bir süreçten süzülerek günümüze kadar artan fıkra sayılarıyla halk ağzından derlenmiştir. Fıkraları sahih ve bühthan diye ikiye ayrılır. İlk el yazmasının (Oxford Bodleian Kütüphanesi’ndeki el yazması 1570 tarihlidir, 43 fıkra vardır²) kendisinden 286 yıl sonra olduğundan, hangisinin orijinal fıkrası olduğunu bulmak güçtür. İlk toplu taşbaskı fıkra derlemesi 137 fıkrayla Mehmet Tevfik Çaylak tarafından “Letaif-i Nasreddin” adıyla 1837’de yayımlanır. Boratav tüm 32 elyazması ve taşbaskı, baskı kitap derlemelerinde benzer-tekrar-çeşitlemelerle beraber 5532³ fıkra tespiti yapmış, derlemesine 594 fıkra almıştır. En güncel derleme Mustafa Duman tarafından 2008’de yayınlanan “Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası”dır. Türk halkının ve kültür coğrafyasının sevmekten vaz geçemediği bu çağlarüstü bilge halk kahramanının ağzından sonradan üretilen bühthan fıkralarda arzulanan düzen ve aykırı görülen toplumun arkaik bilinçaltı dile getirilmiştir.

Nasreddin Hoca çok yönlü bir bilgindir. Selçukluların kurumsallaştırdığı üniversite (medrese) mezunudur. Hem din hem fen bilimlerini ve felsefede ilerlemiş El Battânî (ö. 929), Farabi (ö. 951), İbn Sina (ö. 1037), İbn Heysem (ö. 1040), İbn Rüşd (ö. 1198), İbn Bâcce (ö. 1139), Bitrûcî (ö. 1190) vb.’nin yetiştiği medrese ekolündendir.⁴ Bu nedenle Hoca fen bilimlerinin de okutulduğu medrese mensubu olarak dinsel anlamda insanları aklını kullanmaya davet eden, orta yol dengeli din anlayışına yönelten Bakara suresi 119 - Nâziât 45 arası 43 ayette işaret edilen bir uyarıcı; nezirdir. Hadiste “Din nasihatir” ve Bakara 44’den Mülk 10’a kadar 49 ayette geçen “akletme” ve “aklını kullanma”nın farz olduğunu, tebliğ eder; uyarır. İmam, kadı, vaaz, oduncu, pazarcı, bağ sahibi, köylü-çiftçi, hayvan yetiştiricisi vb. olarak çalışırken yüzlerce fıkrası vardır. Bu nedenle Nasreddin Hoca fıkralarının çoğu bireysel ve kamu yaşamında aklını çalıştırma ve muhakeme etmeyi; birey olmayı, menfaatlerini ve haklarını koruyabilmeyi, çalışıp ekmeğini kazanmayı öğretmiştir. Bunun dışında dünyanın ve hayatın gerçekçiliğini öğreten bir eğitmen, nefsi; karanlık sapık İd fazını bilen ve gözlemleyen bir psikolog, insan ilişkilerini iyi tahlil eden ve gözlemleyen bir sosyologdur. Nasreddin Hoca devlet yöneticilerini (kadı ve sultanları), gösteriş ve riyakârlık yapanları, esnaf veya köylü tüm açık gözleri, başkalarını ezenleri, dolandırıcıları, kul hakkı yiyenleri bir kanaat önderi olarak uyarır. Doğruyu söylemekten, hakkını yedirmeyip misillemeden, hak aramaktan çekinmez. Aşağılanmayı kabul etmez, insanı makam ve mülk nazarından değil kişilik nazarından değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Cehlin, kibrin, softalığın ve haksızlığın karşıtı olan bilge bir nezirdir. Özgüveni ve karakteri sağlam, bilge ve cesur bir halk kahramanıdır. Boş laf ve eylemi “malayani” ile “mugalata”yı hafife ve alaya alır, fazla söze girmez. Bu yüzden uyarıcılık yöntemi fıkradır. Bu yazıda sıralanan nezir, sosyolog, eğitmen ve psikolog Hoca’nın sadece nezirlik yönü ele anlatılacaktır.

¹ Konyalı, 1945: 732; Gölpınarlı, 1961: 10; Sakaoğlu ve Alptekin, 1980: 32d.; Duman, 2008: 18-25; Erman, 2000: 10-13

² Boratav: 110

³ Boratav: 68, Yazılı kaynaklar listesi için bkz. Boratav: 108-129

⁴ Bkz. Sayılı, Sezgin, Saliba, Hunke

Nasreddin Hoca akli kullanmayı uyarıcı nezirlerdir

Nasreddin Hoca 1237'de Akşehir'e yerleşerek, Aziz Mahmud Hayrânî ve Seyyid Hacı İbrahim'in dersleri ve tasavvuf eğitime girmiştir. Buradan yetişen bir ermiş olduğu söylenir. Niyazi Mısıri 18. asırda Hoca'nın 1 fıkrasını, S. Uşşaki (ö. 1782) ve İ. Halveti (ö. 1845) ve diğer tasavvufçular eserlerinde birkaç fıkrasını tasavvuf manasında yorumlamışlardır.⁵ Mevlevi Seyyid Burhaneddin (ö. 1897) ise Burhaniye Tercümesi'nde Hoca'nın 121 fıkrasının tamamını tasavvufa göre şerh etmiştir.⁶ Çoğu şerh gerçek hayatın içinde olan olayları mecazlaşma, teşbih ve intak ile yorumlama yoluyla zorlamadır. Hoca'nın bir medrese/üniversite mezunu olarak riyazi bilimlere de sahip bir bilge olduğunu bir Mevlevi gözüyle göz ardı etmesinden kaynaklanmaktadır. Birkaç fıkrasında evliya olduğundan direk veya ima ile bahsedilir (Boratav, F. no 1-4, 161, 270 vd., Duman, F. no 257, 442 vd.). Hoca bu anlamda deli-veli, deli görünümli bilge Ahmedî Arap ve Şucaî Acem gibi ağzı küfürlü görülse de onları aşan aslında akli öne çıkartan bir bilgedir. Ebû'l Hayr-ı Rûmî'nin Saltuknâmesi'nde (Saru Saltuk) N. Hoca'dan evliya olduğu ve keramet işaret eden 2 fıkra ilk yazılı belgedir. 1527'de Güvâhî'nin „Pendnâme“sinde 2 fıkra olarak yayınlanır.⁷ Hayır duası istenen bir fıkrasında oğluna şifa isteyen kadına “benim duamın tersi tutar” diyerek Allah'ın hiçbir kula mecbur olmadığı gibi ince bir ders vardır. İnsanlarda her zaman işleyen bir kerametın aranmamasını, ancak Allah'ın dilediğinin olduğunu halka öğretir ve uyarır. Ama “bu oğlana şifa verme Allah'ım” (Duman, Fıkra no 443) dediğinde duanın tersi tutunca bu da Allah'ın sevdiği kullarından olduğu ve özel nazla yapılan duasının kabul edildiği anlamındadır. Ölüncü eski bir mezara gömülmek ister, vasiyeti tutulur eski bir mezara gömerler. Sorgu melekleri “Münkir ve Nekir gelüp su'âl ederler. Hoca aydur: -Ben eski ölüyün. Bir kat sorulmuşum.” (Boratav F. no 104) diyerek kabir sorgusundan kaçma hilesi, insanlara ölümü hatırlatıp, ahiret sorgusunun zorluğuna işaret eder. Hoca fıkralarında Allah'ın büyük kudretini de anlatır. Hamama götürdüğü bir Arab'ı (Boratav, F. no 200, Duman, F. no 453,) başka bir çeşitlemede bir kara tavuğu (Duman, F. no 266) “dokuz kalıb sabun ile yur; alâ ağarmaz. Hemân: ‘Çok boyacıya râst geldüm; aşk olsun seni boyayana!’ der” (Boratav, F. no 200). Bu Tanrı'nın gücü ve kudretinin itirafıdır. Evliyadan olduğu halk arasında anlatılan ve derlenen bir fıkrada ölümünden sonra sandukasına at gibi binerek görünüp, Akşehir'de Cuma'ya gidenleri türbesine çağırır, gidenler geri geldiklerinde camiinin kubbesini çökmüş görürler (Boratav, F. no. 270).

Tasavvufta her velinin kendine has bir kerameti ve görevi olduğundan yola çıkılırsa Nasreddin Hoca'nın hayatın gerçeklerine işaret edip insanları uyanık olmayı, aklını kullanmayı, akıl ve mantıkla davranmasını ve başkalarınca aldatılmamasını uyardığı ortadadır. Hoca “Hızır ağzıma tükürdü, nefsim şifalıdır” diyene “O yüzüne tükürmüştür” (Duman, F. no 53) diyerek ayrıcalıklı insan (veli, ermiş olma) iddiasını ve bunun söylenmesini tasavvuf ahkâmından olmadığı için reddedilmesini uyarır. Bu aynı zamanda halka da akliyle hareket etmesini ve keramet gibi olağanüstü durumlarını ifşa veya iddia edenlerin peşinden gitmemesini, aldatılmamaları için öğütleyen bir nezirlik; uyarıcılıktır. Hayatın gerçekçi tarafını terk etmenin tüm inananlardan, geniş halk kitlesinden istenmediği, özünde zaten çok istisna olan tasavvufun kurallarında da vardır. Tasavvuf herkes için mecburi bir eğitim değildir. Bu konudaki otorite kaynaklardan olan İmam Rabbani'nin Mektubat'ında velilik ve keramet peşinde koşanın yalnız bırakılacağı, Allah'ın dostunu sadece kendisinin seçeceği ve bunun gizli olduğu uyarılmasına rağmen herkesin bu iddiaya davet edilmesi ve dervişin bunda iddialı olması da işin aslına tezattır. Veli ise zaten gizlidir, kim olduğunu sadece Allah bilir. Bunu niçin de tasavvufta “Her geceyi Kadir bil, her kulu Hızır bil” denir. İnsanların kendilerine özel olarak arınmış, evliya gibi olağanüstü sıfatlar vehmetmesini veya kerameti varsa bunu dillendirmemesi gerektiğini Nasreddin Hoca fıkralarında uyarır, akli ve realiteyi öne çıkarır. Hemen hemen tüm tasavvuf pirlerinde ve dervişlerde insanları dünyadan el çekirme, züht ve takvaya yöneltme, nefsi terbiye ettirme amacı vardır:

⁵ Bkz. Güzel, Dervişoğlu

⁶ Bkz. Türkmen

⁷ Duman: 54

“Dünyanın faniliği ve aldaticılığı: Tasavvufta dünya; Allah'tan alıkoyan her şey, imtihan yeri, ahiretin tarlası, fani yer vb. çeşitli şekillerde tanımlanmıştır; Hak yolundan alıkoyduğu için ona gönül verilmemesi ise ‘terk-i dünya’ terimiyle karşılanmaktadır.”⁸Nasreddin Hoca tasavvuftaki bu esas unsurların hiçbirini halk kitlelerine direk dile getirmedeği gibi, aksine yaşadığı dönemin sıkıntıları olan Haçlı Seferleri, Moğol istilâsı, yoksulluk, kıtlık, devlet otoritesini kavbetmişlik nesnel gerçekçiliğinde dünyadan iyice el etek çekmeyi ve metafizik düşünmeyi topluma kapatır. Hoca sürekli nesnel düşünmeye; Allah'ın verdiği akli kullanmaya dikkat çeker. İnsanların kendilerine metafizik anlamlar yükleyip attıkları yalanlarına delil isteme akılcılığını öğretir: Halep'te 60 arşın zıpladım deyip yalan söyleyene “Zıpla hadi, Halep ordaysa arşın buradadır” (Duman, F. no 605) der. Hoca din adına metafizik konuların kitleleşmesinin toplumu maddi açıdan tehlikeye atacağını bilir, zira takva ve züht; dünyadan el çekmek toplum ve devlet hayatını bitirir. İşte bu nedenle Nasreddin Hoca Selçuklu'nun yıkım zamanları insanları daha fazla dua, ibadet ayrıntıları ile uğraşp meleklerin cinsiyetini merak etmekten ve birbirinin özel yaşamlarını ve ibadetlerini takip etmektense dünyanın gerçekleriyle yüzleştirme gibi bir misyon; nezirlik üstlenir. Bir fıkrasında iki oğlunu da molla yapar, bunlar bir katırı yükleyemeyince “Birini katırcıyla değışelim, Kime iki molla lazım” (Duman, F. no 1197) diyerek, toplumda dengeli meslek erbabı olması gerektiğini, “Neden herkes farklı yönere gider?” diye sorulunca da “Herkes aynı yöne gitse Dünya devrilirdi” (Duman, F. no 476) demesi toplumsal planlamayı uyarıcı devlet felsefesidir.

Hoca'nın ermişliğinde etrafındaki insanları dinî emirleri yaşaması için uyarmak yoktur, zaten yeterince dindar olan Orta Çağ Türk insanının Selçuklu döneminde devlet olarak batışını zühdün ve takvanın kurtarmadığının farkındadır. Haçlı Seferleriyle yıpranmış Selçuklu Devleti, Moğol istilâsı ile yıkılmış, istila edilmiştir. Fıkraları hayatın ve istiklalın akıl ve mantık ile sağlandığı, her şeyin bir sebebi olduğu; dünyanın ve evrenin belirlenmiş bilimsel temel fizik, kimya, biyoloji kanunlarıyla ayakta durmasının Sünnetullah olduğu gibi her olayın da bir sebep sonuç ilişkisine dayandığını uyarır. Bu nedenle dünya işleri ve insanlar arasındaki ilişkilerin akıl çerçevesinde mantıkla yürütülmesi gerektiğini vurgular; akılcılığın neziridir. Bireysel hakların korunması, güç erklerine karşı da cesurca hakların savunulması gerektiği ve dinin diğer insanların hakkına saygı duymak demek olduğunu, ibadet ve imanın ise gizli olup esasını yalnızca Allah'ın bildiğini işaret eder. Bu nedenlerle fıkralarının ve felsefesinin merkezinde dünyadan el etek çekmek yoktur. Kimsenin sırtından kazanılmadan maişetin helal yoldan sağlanması gerektiği, kimseye yük olmamak, kimsenin hakkını yememek ve kamu görevlerinde ehliyet aranması, rüşvet ve irtikâp reddini nezirlik Hoca'nın vafıdır. Dinsel konulardan üzerimize vazife olmayan şeyleri düşünüp dert edinmek yerine etrafımıza ve çevremize duyarsız kalmamayı uyarın Hoca şu fıkrada bunu dile getirir:

“Hoca merhum talebeliğinde bir kasabaya cerre gidüp câmi-i şerifte va'z eylediği esnâda bil-münâsebe Hazret-i İsa aleyhisselâmın dördüncü kat gökte bulunduğunu söylemiş. Câmi'den çıktığı esnâda ihtiyar bir kadın yanına yaklaşp: -Cânım Efendi hazretleri! Derste bir nokta pek ziyâde merâkımı mûcib oldu. Hazret-i 'İsâ aleyhisselâmın dördüncü kat gökte olduğunu söylediniz. 'Acebâ iki gözüm orda ne yer, ne içer idi? diyince Hoca'nın tepesi atup demiş ki, -Be haddini, vâzifesini bilmez kadın! Ben şuraya, memleketinize geleli ay oluyor. Bir gün olsun şu zavallı hoca 'acebâ ne yer, ne içer? diye sormadınız. Şimdi benden tâ dördüncü kat gökte Tanrı ziyâfetinde bulunan, her gün türlü türlü Cennet ta'amlarıyla beslenen kocaman bir zât-ı şerifi mi soruyorsun?” (Boratav, F. no 535 -Bahâ'i, s. 181 / SK, Âsım Bey).

Bu etrafımıza ilgisiz olmamayı öğütleyen fıkra yanında depremi işleyen bir fıkrası ise topluma tedbir amaçlı nesnel uyarıdır. Misafir olduğu handa odasında tavandan “korkunç korkunç çatur çatur bir şeyler” işitince odabaşına “Bir usta getir de şunu iyice bir mu'âyene ettir” dediğinde, “odabaşı gülererek Telâş etmeyiniz Efendim! [...] -Siz hocasınız; elbette bilirsiniz bütün eşya gibi Cenâb-ı

Rabbil-‘alemîni tespih ederler, diye mugalata ile /.../ Hoca demiş ki: -İşte ben de ondan korkuyorum ya. Böyle tesbîhi, tehlîli artıra artıra yâ, nihâyet, vecde gelüp bir gece ansızın secde-i istiğraka kapanırsa?...” (Boratav, F. no 585, Bahâ’î, s. 256 / ASK). Binaların sağlam yapılması konusunu uyardığı bu fıkrada halktaki tedbirsizliğe kinaye ile uyarı vardır. Bir deprem kuşağı olan Anadolu’da depreme dayanıklı bina yapılmasını ve eşyanın tabiatında olan esaslara göre tedbir ve kontrolün yapılmasını uyarmıştır. Çürük binalarda yaşayıp tevekkül etmenin ölümcül yanlışlığını dile getirmiştir. Hoca evrenin yasalarının fizik, matematik, biyoloji ve kimya gibi maddi kanunlarla durduğunu, akledemeyen; tedbiri nesnel evren yasalarına akıl, mantık ve bilim yoluyla sistemleştiremeyen toplumların varoluşsal zararlar göreceğini uyarmıştır. Dünya ve insan problemleriyle başa çıkmanın ancak toplumsal ve bireysel akıl yürütmekle, akletmekle olduğuna işaret eden bu tür fıkraları akılcılığı işaret eden bir nezirliktir.

Hoca çuvaldızı kendine de batırır. Bir gün kerametim var “şu dağı yürütürüm” diye övününce, hadi yürüt derler, diler yapamaz, dağa doğru yürümeye başlar ve sorulunca da “Dağ yürümese abdal yürür” (Duman, F. no 677) der. Bu fıkra metafizik güçleri olduğunu yayan insanların ya yalancı ya da kerametın her zaman tasavvufta gerçek dervişin elinde olmadığı manasına gelir. Allah dilemeyince hiçbir insan hiçbir olağanüstü işe vakıf olamazı öğretir. Bu nedenle kimseye olağanüstü güçlere vakıf gözüyle bakılmayıp akıl ve ızanla sosyal yaşamı paylaşmayı başkalarının kullanılmamak için uyarır. En doğru yol tabiatın da yaratıldığı fen ve akıl kurallarına uygun yaşamayı tercih ederek dünyada rezil rüsva olmamaktır. Bu anlamda başka bir fıkrası da “Hoca bir gün kasâvet ile gelürken bir karuya rast gelür. -Hay Hoca’ nerden gelürsin? der. Hâce aydur: -Nerden gelsem gerek? Cehennemün dibinden gelürüm, der.” Kadın ağlayarak “Hiç benüm oğlumu anda gördün mi? der. Hâce ayıtdı: Gördüm. Borçlı olmuş; Cennet kapısında bakla satar.” Kadın borcunu sorar, 1000 akça der. “Devletlü” birinin karısı olan kadın bunu Hoca’ya verir: “İşte bin akça ve bir kat çamaşır” deyip Hoca’ya verir. Kocası geldiğinde durumu anlar ve atla Hoca’nın peşine düşer. Hoca bunu anlayınca vardığı yerdeki değirmenciye “Şu gelen çavuşı gördün mü? Seni asmağa gelür” der, elbiselerini değirmenci ile değiştir ve adama ağaca çık saklan der. Adama da göz ucuyla değirmenciye işaret edince “değirmenciye Hoca kıyâs edüp, atın, donın Hoca’ya teslim eyledi ve yukarıya çıktı. Hemân Hoca herifün esbabını giyüp atına binüp karşı durup: -Hay Ağa! Sana benzer miyim! deyüp revâne oldı.” Değirmenci adamdan korkup kendini aşağı atıp ölür. “Devletlü” adam da “baş açık, yalın ayak esbâbı yok eve geldi. Karısı: -N’eyledün? dedi. -Vardım, Hoca’ya buluşdum. Haber aldım. Gerçek imiş. Atı, donı ben de gönderdim, dedi” (Boratav F. no 183). Bu fıkra kendisine velilik taslayıp olağanüstülük atfedene aklını kullanmayıp inanan saf insanların aldatılacağını uyarılmaktadır. Akla uygun olmayan olağanüstü şeyleri ermiş sandığı insanlarda beklemenin zararını ortaya koyar.

Malayaniye; boş söze, mugalataya ve softalığa karşıdır. “Hoca’ya derler ki: -Hoca! Keçi kurban olur mı? Hoca aydur: -Ben etdim, oldı.” (Boratav F. no 333, Berlin IV, Duman, F. no 423) demesinde, bildik şeyi sormak gibi “malayani” şeylerin cevap meşakkatini üzerinden atmak yanında, bilinen dini ritüelleri tartışma konusu yapmayı da alaya alır. Meşhur fıkraları “destiyi kırmadan akıbetin vehâmetini göstermelidir” (Boratav, F. no 540, Bahâ’î, s. 219 / SK, Gıyâseddin), “bindiği dalı kesen”in düşmesinin fizik yasası kesin olduğu (Duman, F. no 434), “parayı veren düdüğü çalar” (Duman, F. no 463) vb. fıkraları akletme ve tedbir almayı uyarıcı örneklerdir. Nasreddin Hoca akıl yürütme, aklını kullanma, bilim ve çalışma şiarına nezirdir. Müslüman toplumları teslimiyetçilik ile kaderciliğe iten yaygın görüşün aksine ibadet ediyorum, dua ediyorum diye Allah beni ve her şeyimi korur inancından ziyade aklını kullanmaya, tedbir almaya ve çalışmaya davet etmektedir. Şu fıkra da bu durumu özetler: “Birisî Akşehir gölünde gusl edecek olur. Orada bulunan Hoca Efendi’ye: ‘Gusül esnâsında ne tarafa döneyim?’ dedikte Hoca merhûm. ‘Elbisen ne tarafta ise o tarafa dön’ demiştir” (Boratav, F. no 515, Bahâ’î, s. 150 / SK, Muhlis). Onda keramet nesnede değildir; “Azerbaycân avâmından bir İranlıya Farisî bir mektub gelmiş,” adam bunu Hoca’ya okutmak istemiş. Hoca bunun Farsça olduğunu görünce başkasına okut der ancak adam “Be adam! Fârisî bilmezsin;

okuma bilmezsin; o surette hocayım diye bulgur dibeği kadar kavuğunla, değirmen taşı gibi sarıgınla kendini niye meydâna atıyorsun? demekle Hoca kızarup hemân kavuğu başından, binişini sırtından çıkararak önüne koyup: -Eğer kavukla, binişle okunursa, haydi! Sen giy de mektubun iki satırını oku bakalım! demiştir” (Boratav, F. no 459, Bahâî, s. 225/ASK). Bununla eşya ve nesnenin nitelik olmadığı, öze bakmak gerektiğini uyarır.

İnsanların paraya ve mala düşkünlüğünün bir realite olduğunu da şu fıkrasında açığa vurur: “Nasreddîn Hoca’ya -Bir suhte suya gark oldı; nice çıkaralum? demişler: Hoca ayıtmış: -Hiç birinizde bir taraklık, ya’nî akça kesesi yok mı? Gösterün; içinde akça var sanur, gelür çıkar, demiş” (Boratav F. no 49, Groningen no 17). Damdan düşünce ayağını ağırtır, yârenleri gelip hatırını sorunca “Hoca ayıttı: -İçinizde hiç damdan düşmişiniz var mıdır? Anlar ayıtdılar: hayır yokdur, dediler. Hoca ayıttı: -İmdi siz benim hâlimden bilmezsiniz der” (Boratav F. no 250, Duman, F. no 394). Bu fıkrada empatinin deneyimle olduğu gibi bir akıl yürütme olduğu gibi danışılacak kişide bilgi, tecrübe ve ehliyet aranması mantığı vurgulanır. “Göle maya çalıyorum” (Duman, F. no 484, 563) derken akla, bilime aykırı iş yapmakta görülmekte, ancak iş yapmadan sonuç elde etmeyi ümit etmemeyi salık verir. Bunun yanında getirimli olmayan yatırımlardan kaçındırır: “Irmak kenarına çeşme yapılmaz” (Duman, F. no 493). Sağlıklı yaşamının reçetesini ilmî şekilde anlatır: “Hoca bir gün demiş ki: ‘İlmi-i tıbbın hulûsat ul-hulûsası şudur: -Ayağını sıcak tut, başını serin. Yemeğine dikkat et, düşünme derin” (Boratav F. no 566). Bu tavsiyeler bugünkü modern tıp biliminde de tavsiye ana önleyici unsurlardır. Peyniri çalınca çeşme başında bekleyerek “Zâhir peyniri yeyen suya gelür, der” (Boratav F. no 197, Duman, F. no 303). Bu fıkrası en çaresiz zamanda bile akla en uygun mantıklı çözüm aramayı öğütler.

İnsanların riya, göstermelik ibadet, malayani, mugalata söylem ve eylemlerini hicivler. Çuvaldızı kendine de batıran bir bilge ve akılcı bir adamdır: “Zâhir bir cemâ’tun imâmı ossura ol cemâ’ata sıçmak lâzım gelür” (Boratav, F. no 142, Duman, F. no 245) diyerek halkın örnek aldığı kişilerin özellikle din görevlilerinin ve tasavvuf yolunda olanların daha dikkatli olmaları gerektiğini uyarır. Toplum sorunlarının kaynağını kötü ve ehil olmayan yöneticilerden bilir. Sürekli halktan beklediği dürüstlüğü en fazlada kendi meslektaşları olan imam, vaaz, kadılar ve Timur’dan bekler. Mahkemede kadıların aldığı rüşveti fıkralarında ifşa eder: Hoca’dan altı toprak üstü bal desti rüşveti alıp istediği hücceti verdikten sonra akşam evde hileyi anlayan kadı muhzirle “Dünki hüccet yanlış gönderilmiş. Göndersin veya getürsin; gayrısın yazalım” haberini salınca, “Hoca aydur: -Var Efendi’ye benden selâm eyle. Hüccet sahîh olmuş, aslâ hüccetde yanlış yok. Ancak yanlışlık var ise yine baldadır, demiş” (Boratav F. no. 243, Duman, F. no 318). Liyakat ve ehliyetin bozukluğuna işaret etmek için o dönem mahallî yöneticilik görevleri de olan kadıları sık sık “eşek” yerine koyan fıkraları vardır. Kaybolan eşeğin kadı olmuş dediklerinde buna dünden inanmış görünüp, karısına “Eşeğim kâdî olmuş. Varayın, bana nâ’ibliğin vere mi? demiş” (Boratav, F. no 93). Hoca kadılardan sorumluluk bekler. Bir gün kadının yanına ziyarete gider, davada karşılıklı oturan iki komşu bir köpeğin damdan atlarken sokağın ortasına pisleyince, kim temizleyecek davasında kadı görevi Hoca’ya verir, Hoca kadının yanında karar alır: “Ol bâd-ı havâdur. Anda sizün ne dahlunuz var? Ol Kâdî Efendinündür, demiş” (Boratav, F. no 132). Bu fetvası-kararı kamu görevinin çok ayrıntılı sorumluluklarına işaret eder. Kadının yanında, kendisi de bir kadı olmasına ve kendi menfaatine de aykırı olmasına rağmen çekinmeden bu kararı alması ve söylemesi Hoca’yı halk kahramanı nezir yapan şeylerden biridir. Kadılar eskinin mahkeme başkanlığından öte görevleri olduğundan yerel mülki amir sıfatları da vardır ve Hoca’nın onlarla hak arama mücadelesi çoktur (Boratav, F. no 43, 57, 93, 182, 106, 502 vb. diğer 32 fıkrası kadılarınla ilgilidir⁹). Bu hükmünü verirken idarecilerin her türlü olumsuz kamu olayında önlem alma, değilse sorumluluk gereği mesuliyeti üzerine almayı hatırlatarak, Karakuşî hükümler veren kadıları ve hatta sultanları (Alaeddin ve Timur) korkusuzca uyarır, onları rezil eder, alaya alır veya eğlendirip yumuşatarak halka daha fazla zalimlik yapmalarına (Timur) engel olur. İnsanlar

⁹ Bkz. Gedikli

arasındaki ideal eşitliği savunur. Bu yüzden Hoca'ya çoğu insanın siyasi erklere baş eğdiği ve el etek öpüldüğü Orta Çağ krallık sistemindeki bir toplumda gıpta edilir.

Diğer yandan fıkraları komiğin ana esası olan” yapılamayanı yapmak, söylenemeyeni söylemek” tezine uygundur. Riyakârlığa ve haksızlığa tahammül edemediğinden başı sürekli sultanlarla, kadırla ve ikiyüzlü insan kitleleriyle beladadır. O hayatın esasen her alanında olan sosyal bir insandır. Aynı zamanda bizzat nefesine şehvetine yenilen biri olmakla, ne derviş ve tasavvufçu ne de din âlimi ve fıkıhçısı olmanın insanı insan olma özelliklerinden ila nihayet ayıramayacağını gösteren biridir. Hammer ona „Don Kışot“ der.¹⁰ Hoca Havana/Kuba'ya dek tanınan bir Don Kışot'tur batılının gözünde. Bu nesnel değerlendirmeden fazla biridir. Mistik yönleri yanında insanda akli önceleyen biridir. Eşeğe ters binmesi tedbir almayı öğretir; tedbirle “arkasını görmek” veya “sizin yüzünüz benim enseme gelür” diyerek insanlara saygıyı uyarın mecazi bir öğretiler (Duman, F. no 192, 494, Boratav F. no 55). Hoca yüzüğü evde kaybedip dışarda ışıktaki aramasını soran eşine: “Evin içi karanlık ve taşra aydınlık. Bolay ki bulam demiş” (Boratav, F. no 255). Kendi kendine konuştuğunda soranlara “Akıllı insanla sohbeti severim” (Duman, F. no 1403) diyerek akli ve akıllı insanla dost olmayı değerli görür. Başkalarının sözüyle hareket edenin sonunun kötü olacağını da vurgular; Zira subaşının eşeği kaybolunca adamları bağına giden Hoca'dan arada eşeğe bir bak oralarda sen de türkü söyleyerek eşeği arar gibi yapınca, onlar “-Bu ne biçim eşek arayış, deyince Hoca: -İl ilin eşeğini türki çağıra çağıra arar, demiştir” (Boratav, F. no 446, Bahâ'i, s. 193/İz.P). Bir gün eşeğine at derler, Hoca inanıp binince de attan düşer: “Ben bildim de beni bana koymadılar, der” (Duman, F. no 400). Bu fıkrasında kişinin el akıyla iş yapmaması ve kendi özgüvenine, bilgisine güven uyarılır.

”Mücadelenin en emvali hükümdara bir haksızlığı söylemektir”i uygular. Bunu en gaddar sunulan Timur'a yapar (Duman, F. no 1006, 1201, 1209, 1213, Boratav F. no 320, 324, 326, 553, 556 vd.). Timur'a yaptığı zulümler dolayısıyla peştemalı kadar “60 akçe” değeri olduğunu hamamda yüzüne söyler (Boratav F. no 181/1). Hoca çalışma ve üretmenin gücünü de uyarıp vurgular: “Nasreddin Hoca'nın müsâfir olduğu köyün ağası: -Hoca! Padişâh mı büyük çiftçi mi? demekle Hoca demiş ki: -Elbette çiftçi büyük. Çiftçi buğday vermese pâdişâh acından ölür” (Boratav, F. no 564, Bahâ'i, s. 236 / ASK). Bu fıkrada Hoca tarım ve hayvancılık üretiminin hayati olduğunu vurgular ve üretmeyen insan / toplumun sıfatı, gücü ne olursa olsun hayatta kalamayacağını uyarır. Sultan Alaeddin huzurunda 3 keşişi Müslüman yaptığı fıkrası astronomiyi işler. Tartışmada birinci keşiş Dünya'nın merkezini sorduğunda “İşte dünyânın ortalığı eşeğin nalının altıdır” der. İkinci keşiş gökyüzündeki yıldızların sayısını sorduğunda: ”Eşeğümün arkasında ne kadar kıl var ise o kadardur” der “Neden mâ'lum?” deyince de “Eğer inanmazsan gel, eşek üstündeki kılı say” (Boratav F. no 155, Duman, F. no 76) der. Astronomiyi medrese (üniversite) mezunu bir Selçuklu kadısı olarak 8-16. asırlar arası İslam medreselerinde okutulan fûnün derslerinden bilmemesi mümkün değildir. Kısmen astronomi bildiği ortada iken, bu tür ispatlanamaz konulara girmemesi de akli mantığı öne çıkarmasındandır. Herkese bildiği kadar akli izanıyla soru sorması ve konuşması gerektiğini öğretir. Çağdaşı Mevlana'nın “Sen ne kadar söylersen söyle kişi akli kadar anlar“ veczinin türevidir. Bu keşişlerin bilinmesi bugün dahi imkânsız sorularını absürt bir tarzda cevaplaması da Dünya ve evreni araştırmaya teşvik kasıtlıdır. Hoca merak ettirerek bilimi teşvik eden çağlar üstü bir nezirdir.

İnsanların yararını ve hayatta kalmasını önceler: Hoca bir gün Kızılırmaktan eğilip su içemez, köylü kızı testisinden su verince nehre döner ve “Bak filanum işte su böyle olur” (Duman, F. no 470) der. Burada azamet, büyüklük ve heybet değil insana öncelikle faydalı olan ve lazım gelenin mantıkla akılla öncelenmesi öğretilir. Hizmetin asıl olduğu ve tevazuyu vurgular. Yararlılık esasında öncelikleri dile getirir. Denize takkesiyle tatlı su döküp, “Bak tatlı su nasıldır” (Duman, F. no 350) der. Bu iki fıkrada öncelik insanın temel ihtiyaçlarını karşılamak olduğudur. Yine cüssenin (niceliğin) değil özün (niteliğin) önemi de şu mecaz fıkradadır: Bursa'ya bir işi için giden Hoca hükümet dairelerinde çok

¹⁰ Keleş: 31

uğraşır işi olmaz. Birisi eğer Ulu Cami’de 40 sabah namazı dua edersen dileğin olur deyince, bu haceti için orada 40 gün dua eder işi görülmez. Bir sabah namazında da yandaki Küçük Mescit’e gider dua eder, işi olunca “Hemân Ulu-Câmi’e gidüp büyük kapudan içeriye bağırarak: -Yazık sana! Oğlun kadar olamadın, demiş” (Boratav, F. no 388). Hoca döneminde Bursa Türklerde değildir ve orada camii yoktur. Bu fıkralarının sonradan adına toplumca âdetâ bir Nasreddin Hoca ekolü olarak üretildiğine kanıttır. Destan ve hikâye kahramanları gibi çağlar geçtikçe şahsına uydurulan onun şahsında bazen dinsel bazen siyasi ve içtimai tehlike ve risklerden dolayı egemen dinsel, kültürel, sosyal ve siyasi erklerle karşı Hoca’nın bir kalkan olarak halk bilinçaltında arketipisel konuşturulduğu da ortadadır. Nasreddin Hoca Türk halkına düşünceleri kırmadan incitmeden ifadeyi, sıkıntı ve sorunlardan çıkış yolunu akli kullanmakta gösterir. Bu dünyayı reddetmenin akıllıca bir davranış olmadığını uyarır; “Hiç ölmeyecekmiş gibi Dünya’ya, yarın ölecekmiş gibi ahirete hazırlan” hadisini uygulatır. Uyarıları ayetlerdeki aklını kullanmak, tedbir almak ve çalışmak emirlerine uygundur. **Sonuç** olarak Nasreddin Hoca bilge bir nezir: uyarıcı olarak halkın metafizik düşüncelerle hayatını şekillendirmemesi, akıl ve mantıkla sosyal ve siyasal nizamı kurması için uyarı yapmıştır. Bugün bireylerin ve toplumların diğerleriyle olan ilişkileri; barışları-savaşları ve uluslararası siyasetin bilim, teknoloji ve (nükleer) silah üstünlüğü ile şekillendiği görülürse Nasreddin Hoca’nın toplumunu ne ile uyardığı ve değeri ortaya çıkmaktadır.

NASREDDİN HOCA FIKRALARININ KATALOĞLANMASI GEREKİR: Hocanın fıkraları tüm el yazmaları ve basılmış kitaplarından toplanıp uluslararası halkbilim kataloğlama yöntemiyle kritize edilip standart olacak şekilde numaralandırılmalıdır. Pertev Naili Boratav’ın başladığı ancak yarım kalan “Nasreddin Hoca Fıkra Kataloğu” şu ana kadarki yazma ve baskılardaki benzer veya tek fıkralar; Boratav tarafından sayılan 5532 ve Duman’ın derlediği 1555 fıkra yeni bulunan yazılı ve sözlü kaynaklardaki fıkralarla karşılaştırılıp bir ana fıkra numarası ile varsa alt çeşitlemeleri tasnif edilmeli ve böylece standart fıkra numaralı bir kaynak kitap oluşturulmalıdır. Şu “Türk Halk Fıkraları Kataloğu” ve Nasreddin Hoca adını anmadan anlatılan benzer motifli fıkralar “Milletlerarası Halk Fıkraları Kataloğu” külliyatı ile de karşılaştırılmalıdır. Hoca’nın fıkraları tarihsel, folklorik-kültürel, sosyo-ekonomik, psikolojik ve edebî tahlile tutmalı, orijinal fıkraları ilk yazmalardan bulunmalıdır. Nasreddin Hoca ve fıkraları ile ilgili tüm dünyada tespit edilen el yazması ve derleme yayınlar ile edebiyat ve sanat eserlerinin birer kopyası bir merkezde toplanmalı ve sergilenmelidir.

**Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Alman Dili ve Eğitimi
Anabilim Dalı, Denizli*

KAYNAKÇA

- Boratav, Pertev Naili, 2014, Nasreddin Hoca, Isık: Ankara
Duman, Mustafa, 2008, Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası, 1. Baskı, Heyamola: İstanbul
Dervişoğlu, Mehmet, 2018, “Mizah-Tasavvuf İlişkisi Bağlamında Nasreddin Hoca Latifelerinin İşlevselliği: Burhaniye Tercümesi Örneği”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2018 Cilt 20 Sayı 2 (479-495), S. 479-495
Erman, Nüzhet, 2000, İpe Un Seren Adam. Nasreddin Hoca, KB: Ankara:
Gedikli, Fethi, 2014, “Nasreddin Hoca Fıkralarında Kadı İmgesi”. Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, s.49-60 (<http://bilgelerzirvesi.org>).
Gölpınarlı, Abdülbâki (Hg.), 1961, Nasreddin Hoca, Çizgiler: Abidin Dino, Remzi: İstanbul
Güzel, Abdurrahman, 1989, “Tasavvufî Halk Edebiyatı ve Nasreddin Hoca”. 1. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, 15-17 Mayıs 1989 Ankara, s. 105-122

- Keleş, Nejd, 2022, Nasreddin Hoca und Till Eulenspiegel. Eine vergleichende Studie über ihre analogen Schwänke. Boy: Denizli
- Hunke, Sigrid, 1965, Allahs Sonne Über dem Abendland. Unser Arabisches Erbe, Fischer: Hamburg
- Konyalı, İ. Hakkı, 1945, Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir, Numune: İstanbul
- Sakaoğlu, Saim/Alptekin, Ali Berat, 2009, Nasreddin Hoca, Atatürk Kültür Merkezi: Ankara
- Sayılı, Aydın, 1997, Orta Çağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri = Türkisch Contributions to scientific work in İslam, (Ed.) Dursun Ayan, AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı: Ankara
- Sayılı Aydın, 1990, Bilim Tarihi. Hayatta en hakiki mürşit ilimdir. Gündoğan: Ankara
- Saliba, Georg, 2008, İslam Bilimi ve Avrupa Rönesansı'nın Doğuşu, Butik: İstanbul
- Saliba, George, 2006, "Miladi II. Yüzyıldan Sonra Müslümanların Gezegen Teorileri", İçnd.: Raşid, Rüşdi (Ed.), İslam Bilim Tarihi, (Özgün adı: Historie des Scienes Arabes), I. Astronomi, çev.: Habip Türker, Cemile İpar, Litera: İstanbul, s. 85-160
- Sezgin, Fuat, 2008, İslam'da Bilim ve Teknik, C. 1-5, Arap-İslam Bilimleri Tarihine Giriş, Türkiye Bilimler Akademisi, İBB: İstanbul
- Sezgin, Fuat, 2016, "Amerika'nın Keşfinde Müslümanlar", Konferans, 27 Mayıs, Süleyman Demirel Üniversitesi, Prof. Dr. M. Lütfi Çakmak Konferans Salonu
- Türkmen, Fikret 1989, Letâif-i Nasreddin

VAKIF KAYITLARI VE COĞRAFYA EKSENİNDE NASREDDİN HOCA'NIN HAYATI

Mehmet KOÇ*

Nasreddin Hoca dünyada en tanınmış Türk halk filozofudur. Peki biz Nasreddin Hoca'nın bu tanınmışlığını kullanabiliyor muyuz?

Öncelikle Nasreddin Hoca'nın hayat hikayesini bilimsel ve tarihsel olarak yazamadık. 13. yüzyıldan beri ziyaret edilen bir türbesinin olmasına rağmen Nasreddin Hoca'nın hiç yaşamadığını iddia edenler bile vardır. O zaman bize düşen öncelikle Nasreddin Hoca'nın öz geçmişini yazmaktır.

Nasreddin Hoca'nın özgeçmişi fıkralarına dayalı olamaz. Çünkü bu fıkralar Türk'ün yaşanmışlık süzgecinden geçerek oluşmuş fıkralardır. Fıkraları ele alarak yazılacak bir Nasreddin Hoca hayat hikayesinin gerçekçiliği olamaz. Çünkü fıkralarında Hoca bazen çiftçi, bazen kadı, bazen de hırsız gibi rollere girmektedir.

Nasreddin Hoca'yı tarih kitaplarında aramak da hatadır. Çünkü o yönetici takımından değildir. O bir halk filozofudur. Halk hiçbir zaman yönetim kademesinde olanları fıkralarında haklı çıkarmaz. Nasreddin Hoca halkın yanında, yöneticilerin karşısındadır. Dolayısıyla yöneticilerin yazdırdığı "Tarih Kitaplarında" yeri yoktur. Evet Selçuklu dönemi tarih kitaplarında Nasreddin adı geçer. Ancak bu Nasreddinler bizim halk filozofu Nasreddin Hoca değildir. 1200 ile 1300 yılları arasında yaşayan 20'ye yakın Nasreddin adlı kişiye tarih kitapları yer vermektedir. Hatta bunların bazıları Nasreddin Hoca olarak geçer. Ancak bu Nasreddinler halk filozofu, gülümsetirken düşündüren Nasreddin Hoca değildir. Zaten bunların hiçbiri Akşehir'de ölmemiştir.

Edebi olarak yazılan bazı mektup ve hikaye kitaplarında (Mevlana- Ahi Evren gibi) Nasreddin Hoca fıkralarına rastlanması onları halk filozofu Nasreddin Hoca yapmaz. Nasıl ki günümüzde pek çok yazar Nasreddin Hoca fıkralarını kendi yazılarında kullanıyorsa o devir de de halk arasında yaygınlaşan fıkraları alıp yazılarına koymuşlardır.

Günümüzde Nasreddin Hoca'nın hayat hikayesini; fıkralarından, eski yazılardan ve mezar taşından yararlanarak bölük pörçük yazarlar vardır. Ancak bu kişiler Nasreddin Hoca'nın yaşadığı coğrafyaya hâkim değiller ve onun yaşadığı tarihte Akşehir'deki olayları etraflıca bilmiyorlardı. Farklı farklı kişilerin yazmış olduğu anekdotları birleştirerek hayat hikayesi oluşturmaya çalışmışlardır. Bu durumda pek çok hataya ve tartışmaya yol açmıştır.

Öncelikle Nasreddin Hoca, Akşehir'de yaşamıştır. Ancak Akşehir günümüzdeki gibi küçük bir ilçenin değil, bir bölgenin adıydı. Eğer vakıf ve tahrir defterleri incelenirse Akşehir'in sınır komşu illeri Konya, Afyon, Isparta, Antalya ve Ankara illeri olduğu görülür. Selçuklu devrinde Akşehir coğrafi bir merkezdi. Karaman eyaletinin üç vilayetinden biri idi. Diğer vilayetler ise Konya ve Larende'dir.

Günümüzde olduğu gibi köylerde doğup büyüyenler daha iyi ve yüksek eğitim alabilmek için bağlı buldukları veya en yakın şehre göç ederler. Orada daha iyi okullar ve öğretmenler vardır. Aynı yolu Nasreddin Hoca da izlemiş, Akşehir ve Konya'ya giderek medreselerde ilmini ilerletmiştir.

Akşehir, 1200'lü yıllar öncesinde tam bir savaş alanıdır. Haçlı- Selçuklusavaşları, Bizans-Selçuklu savaşları zaman zaman şiddetlenerek 100 yıl sürmüştür. Akşehir top gibi devamlı el değiştirmiş ve yakılıp yıkılmıştır. Nitekim 1145 yılında Bizans İmparatoru Selçuklu ülkesine yaptığı seferde Türklerin kahramanca ülkesini savunmasını görünce artık işgal ettiği Akşehir'e kalıcı olarak sahip olamayacağını anlayınca şehri yakıp yıkmış ve taş taş üzerinde bırakmamıştır. Hristiyan halkını da İstanbul tarafına göç ettirmiştir.

İşte bu tarihten itibaren 45 yıl boyunca Akşehir (Philomelion) ıssız kalmış, üzerinden kuşlar bile uçmamıştır. 1190 yılında Akşehir'de yapılan Bizans- Selçuklu Savaşı'ndan sonra artık Akşehir (Philomelion) Türklere kalınca şehir "Akşehir" adıyla yeniden şenlenmeye başlamıştır. Selçuklulardan kalan şehir içindeki cami, mescit, minare, medrese, çeşme, köprü gibi binaların kitabeleri bu şehri şenlendirme yılları olan 1200-1240 yılları arasında yapıldıklarını yazmaktadır. Nasreddin Hoca; Seyyid Mahmut Hayrani, Mesut Paşa, Hacı İbrahim Veli Sultan'ın dedesi İbrahim gibi bu tarihlerde Akşehir'e taşınmıştır.

Nasreddin Hoca'nın taşındığı köyüne rahatlıkla gidip geldiği bilinmektedir. Ulaşım araçlarının at, eşek, deve olduğu bir dönemde kısa zamanda köyüne gidip gelmesi köyünün Akşehir'e yakın olduğunu gösterir.

Yaklaşık 900 yıl önce coğrafi olarak Akşehir'i bugünkü gibi düşünmek hatalıdır. Çünkü Akşehir ve çevresi sık sık deprem olan bir bölgedir. Yine Akşehir, SultanDağları'ndan gelen sel suları nedeniyle ırmakların yerleri ve yolları değişmiştir. Örneğin tarihi kayıtlarda Kozağaç Mahallesi'nin ortasından ırmak geçtiği yazılıdır. Günümüzde köyde 80-90 metre derinlikte açılan kuyulardan suyun alttan göle doğru aktığı belirlenmiştir. Bu arada eskiden beri Akşehir'de rüzgâr çok kuvvetli fırtına şeklinde estiğini ve yeryüzü şekillerini değiştirdiğini unutmamalıyız. Atalarımız Akşehir'in yelden yok olacağını söylemişlerdir.

Nitekim Akşehir ovasındaki pek çok köy toprak altında kalmış ve höyükler oluşmuştur. 1200'lu yıllarda Akşehir'in yeniden şenlendirilmesi sırasında ovada bulunan her suyun başına bir oba göç etmiş ve bir mahalle kurmuştur. Bu yerleşim yerlerinden bir de Sivrice Höyük denilen Maarif, Karabulut ve Ortaköy üçgeninde bulunan yerdir. Akşehir'e yakın olması ve tarihi kayıtlara uygun olması nedenleriyle Nasreddin Hoca Sivrice Höyük'te doğmuştur. Doğum tarihi yine Akşehir'in şenlendirme tarihleri içinde (1208) olduğu kabul edilmiştir. Fakat zamanla pınarın kayıp olması, Akşehir gölünün büyümesi gibi nedenlerle Nasreddin Hoca ailesi yakındaki Ortaköy'e taşınmıştır. Bu durum vakıf kayıtlarına uygundur.

Bütün çocuklar ilk eğitimini anne-babasından alır. Dolayısıyla Nasreddin Hoca ilk eğitimini onlardan almıştır. Okuma yazmayı ve dini eğitimini babasından öğrenmiştir. Ancak çok zeki ve çalışkan olan Hoca eğitimini ilerletmek için Akşehir ve Konya'ya gitmiş, o şehirlerde yıllarca okullara devam ederek o zamanki söyleyişle "MevlanaNasreddin" haline gelmiştir.

Eğitim sonrası memleketine dönmüş ancak vakıf kayıtlarına göre geliri kendisine verilmek üzere çeşitli köylerden dört parça yer Selçuklu yönetimince kendisine tahsis edilmiştir.

Saltukname’de verilen bilgiye göre: Nasreddin Hoca’nın okumuş, çok güzel dua bilen bir hanımı vardı. Nasreddin Hoca’nın eşinin mezarı Akşehir’e bağlı Kozağaç köyü mezarlığında olduğu kayıtlarda yer almış ve hatta onun toprağının göz hastalıklarına iyi geldiği söylenerek mezarı bir çukur haline getirilmiştir. Yine Nasreddin Hoca’nın iki kızının mezar başlıkları bulunmuş ve Taş Eserler Müzesi’ne kaldırılmıştır. Buna göre bir kızı Sivrihisar’a gelin gitmiştir.

1220-1240 yıllarında Akşehir’de pek çok tekke, zaviye ve medrese kurulmuş olduğunu kitabelerinden ve vakıf kayıtlarından anlıyoruz. Seyyid Mahmut Hayran, Mesut Paşa tekkeleri, Ahi Musa Zaviyesi ile birlikte Emir Yavi, Halkalı ve Kadı İzzeddin medreseleri açılmıştır. Nasreddin Hoca’da bugünkü türbesinin yanında medresesini kurmuştur.

Vakıf kayıtlarına göre; Nasreddin Hoca’nın çay kenarında etrafı duvarlarla çevrili bir bahçe içerisinde olan evi vardı.

Nasreddin Hoca, Anadolu Selçuklu Sultanı Aleaddin Keykubat (1220-1237) döneminde Akşehir’de refah içerisinde yaşamış, medresesinde talebeler yetiştirmiştir. Ayrıca Saltukname’ye göre: kendisinin bir üzüm bağı vardı. Akşehir Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde üzüm bağlarıyla meşhurdur. Bir çok vakıf defterinde çeşitli yerlerde var olan üzüm bağları çeşitli medrese ve camiye vakfedilmiştir.

1243 Moğol istilasından sonra Anadolu’daki bütün Türkler gibi Nasreddin Hoca’nın hayatı alt üst olmuş, fakirlik, esaret, her şeyini yitirme korkusu insanları mutsuz etmiştir. Bu durumda insanlar ya çeşitli tarikatlara girerek içsel bir mutluluk yolu ararken Nasreddin Hoca mizah yoluyla insanlara dışsal bir mutlu olma yolu açmıştır.

Nasreddin Hoca’nın yaşadığı yüzyılda pek çok kişiye göre; iyi bir yöneticinin soyunun Cengiz Han’a, iyi bir din aliminin soyunun da peygamberimize daha doğrusu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e dayanması gerekir. Örneğin Seyyid ön adını alan (Seyyid Mahmut Hayrani, Seyyid Yunus gibi) veya şerif ön adını alan (Mevlana) gibi din bilgilerinin yanı sıra soyundan dolayı da “mübarek insan” kabul edilip toplumda daha çok saygı görüyorlardı.

Oysa Filozof Nasreddin Hoca Türk’tü. Soyu herhangi bir yere dayanmıyordu. O bir Türk gibi düşünüyordu. Gerçekçi idi. Halk ile birlikte yaşıyordu. Onların sevinç ve acılarına ortak oluyordu. Dini yönden günah işlememeyi, hak yememeyi, bir kadı gibi adalet dağıtmayı örnekleriyle topluma gösteriyordu. Sadece kendini değil, yalnız kalsa da toplumu savunmayı ilke ediniyordu. İnsan hayatındaki yanlışları, eğitim sisteminin kötü yönlerini ortaya koyuyordu. Fakir, aç, savunmasız, güçsüz insanların yanında yer alarak onları gülümsetirken yaşama azimlerini çoğaltıyordu. Dinimizi kendi çıkarları için kullanmak isteyen, sahte evliyalık taslayanları toplum karşısında foyalarını ortaya çıkarıyordu.

Akşehir’i işgal etmek isteyenlerle kendi yöntemleriyle mücadele ederek halkını en az zararla kurtarmaya çalışıyordu. 1274-1277 yılları arasında Akşehir’de yaşayan Moğol Şehzadesi Mengi Timur ile sık sık karşı karşıya gelmiştir. Yine 1277 yılında Akşehir’i ele geçiren Karamanoğullarının bıraktığı yönetici Subaşı Çaylak ile halkın mallarını kaybetmemesi için kendi yöntemiyle uğraş vermiştir.

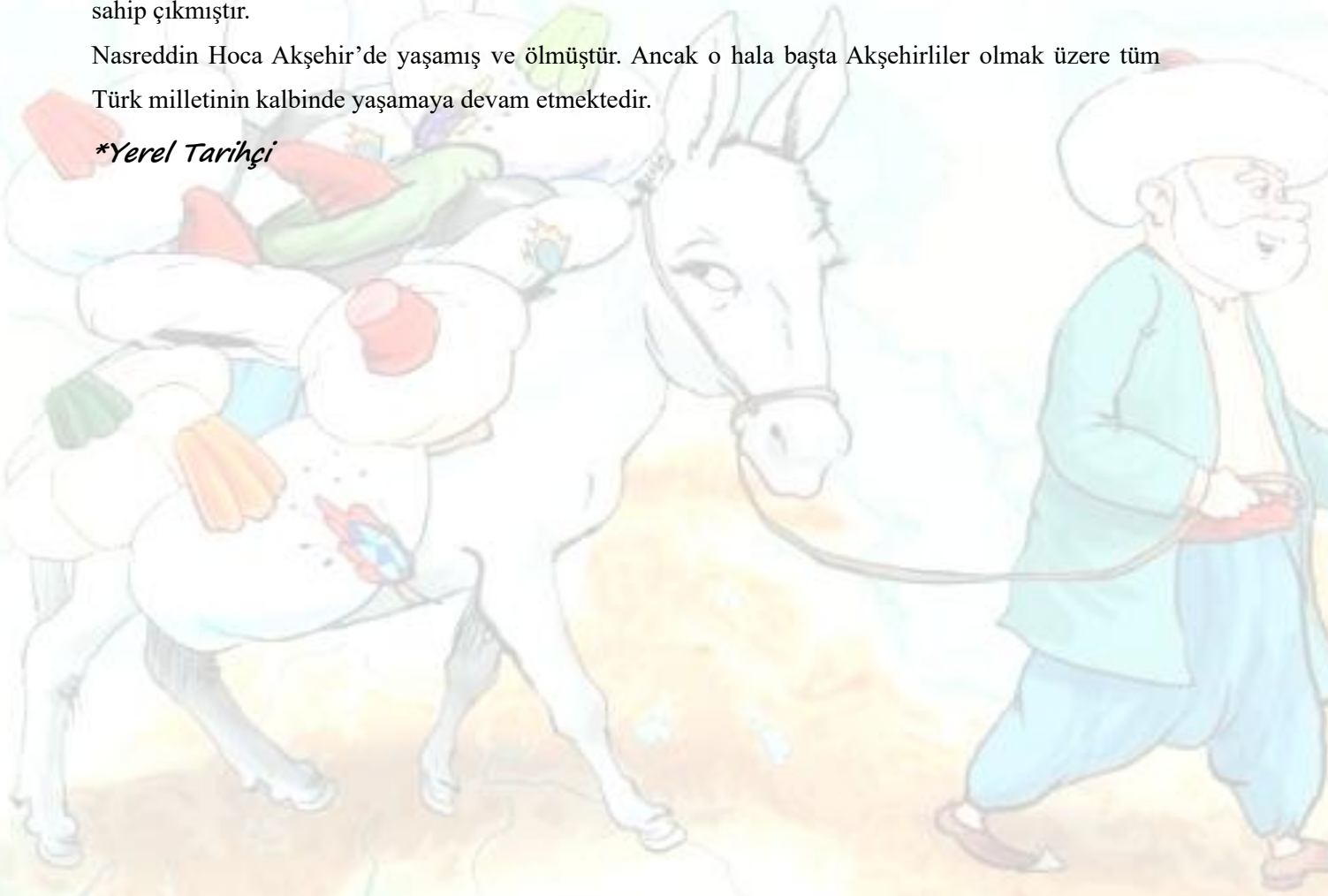
Türklerde sözlü edebiyat çok eskiden beri var olmuştur. Oğuz Kağan Destanı'ndan başlayan günümüze kadar pek çok destan, kahramanlık hikayesi, maniler, türküler ve fıkralar ağızdan ağıza söylenerek günümüze kadar gelmiştir. Nitekim günümüzde Nasreddin Hoca fıkrası bilmeyen Türk yoktur. Anlatılan pek çok fıkranın kökeninde Akşehir çıkmaktadır. Nasreddin Hoca üzerine araştırma yapan Yunan, Alman, Roman, Acem v.b araştırmacılar Nasreddin Hoca'nın yolunu hep Akşehir ile kesiştirmişlerdir.

Filozof Nasreddin Hoca'nın türbesi Akşehir'dedir. Bu türbe 1300'lü yıllardan beri ziyaret edilmektedir. Osmanlı döneminde hac yolu üzerinde bulunan bu türbe ziyaret edilmeden hacca gidilemezdi. Eğer çok kalabalık veya gidiş yolu Akşehir'den geçmiyorsa dönüşte mutlaka Akşehir'e gelinip Nasreddin Hoca Türbesi'nde dua edilip yola devam edilirdi. İşte bu türbede Nasreddin Hoca'nın 1284 yılında vefat ettiği yazılıdır.

Nasreddin Hoca ölmeden önce fakirhane türbesini kendisi yaptırmış ve türbe ile medresenin yıkılıp yok olmaması için bir "Mevlana Nasreddin Vakfı" kurmuştur. Daha sonra her şeyini bu vakfa bağışlamıştır. Zaman içerisinde Medresesi yıkılıp yok olduysa da türbesine onu çok seven Akşehirliler sahip çıkmıştır.

Nasreddin Hoca Akşehir'de yaşamış ve ölmüştür. Ancak o hala başta Akşehirliler olmak üzere tüm Türk milletinin kalbinde yaşamaya devam etmektedir.

*Yerel Tarihçi

Şehir'den Şehre Hoca'nın Varlığı

*Metin Kozak

Doğum yerim Afyonkarahisar ili Sultandağı ilçesi Yeşilçiftlik kasabası olunca Hoca'dan habersiz büyümek mümkün olabilir mi! Kasabam, Hoca'nın mezarının/türbesinin olduğu Akşehir'e karayoluyla 26 km uzaklıkta bir yer. Biri (Akşehir) Konya'ya, diğeri (Sultandağı) Afyonkarahisar'a bağlı. Farklı illere bağlı ama sadece coğrafi anlamda değil birçok açıdan da tanıdık ve komşu iki yerleşim. Siz olsanız eğitimde, alışverişte, sağlıkta (o yıllarda kültür-sanat pek konuşulan uğraşlar değildi) hangisini tercih edersiniz? Mevcut ekonomik ve zaman kısıtları düşününce tabii ki Şehir'i. Şehir, yöre insanının Akşehir'e verdiği yerel bir addır. Uzun bir dönem Şehir'e gitmek, hastanesinde yatıp tedavi görmek, çeyizini düzmek ve pazarını görmek, yöre halkı için bir sosyal statü göstergesi olmuştur. Hem küçük, hem güvenli, hem huyunu bildik, hem de yakın. Bundan daha iyi şehre can sağlığı!

Dolayısıyla, Akşehir, yıllar boyunca, birçok bakımdan bizim için önemli bir çekim merkezi oldu. Düğün yapmak isteyen takı, kıyafet ya da çeyiz almak, hasta olan tedavi görmek, haftalık/aylık alışverişini yapmak isteyen Güven minibüslerine atlar, soluğu Şehir'de alırdı. Güven markası, iki ili birbirine toplu ulaşım ile bağlayan olumlu bir örnektir. O yıllar Lise ya da İmam-Hatip Lisesine gitmeyip bir meslek sahibi olma güdüsünde olanlar için Akşehir Endüstri Meslek Lisesi (Sanat Okulu) ayrıca cazipti. Ekonomik, sosyal ve eğitim bağlamında çekim merkezi olmanın verdiği heyecanla Akşehir bizim için uzun yıllar hep "Şehir" oldu. Ta ki, 2000'li yılların başından itibaren kendisini gösteren alışveriş merkezlerinin inşası ve bununla birlikte tüketim kültürünün pompalanmaya başlanmasına kadar. Yine son dönemlerdeki Afyonkarahisar'a olan göçle birlikte Şehir eskisi kadar çekici olmasa da, yine de önemlidir yöre halkı için.

Şehir'i bizim için farklı kılan nedenlerden bir diğeri, hiç kuşkusuz, **Hoca**'dır. O yörede yaşayıp O'nun türbesini ziyaret etmeyen az olsa da, bir fıkrasını duymadan ya da anlatmadan bu dünyadan göç eden hemen hemen hiç yoktur diyebiliriz. Çocukluk yıllarım olan 1970'li dönemlere gittiğimizde, ilkökul kitaplarımızda mutlaka bir Hoca fıkrası olurdu. O fıkra bizim için çok değerliydi çünkü dibimizde bir yöreye aitti. O nedenle, verilmek istenilen mesajı anlamak için uzun uzadıya kafa yormaya gerek yoktu. Eşeğe ters binmesi, kazanın doğurması gibi özellikler, aynı zamanda, tarım toplumunun da aşına olduğu örneklerdir.

Kışları oldukça sert ve karlı geçtiği o yıllarda geceleri de bir o kadar ayaz ve korku verirdi biz çocuklara. Çıkan fırtınadan elektriğin bağlantısının kesilip günlerce gelmediği kış günlerinde içimizi ısıtan tek güzellik ise, mahalleli ya da akraba çocuklarının bir evde buluşup mevsimin turşu meyveleri, patlamış mısırı, haşlanmış pancarı, göllesi, közlenmiş kumpiri ya da kuru gıdası eşliğinde gaz lambasının kenarında büyüklerin küçüklere anlattığı Hoca fıkralarından ders çıkarmak idi. Önce fıkra anlatılır, sonra o fıkranın ana fikri sorulurdu. Biz çocuklar da aklımız yettiği kadar kendi fikrimizi ana fikre katmaya çalışırdık. Ya da biz çocuklara bir fıkrayı ezberleyip odadaki ahaliye anlatma görevi de verilirdi. Bilgi dağarcığımız evdeki yazılı kaynakların azlığı ya da çokluğu ile sınırlı idi. Bulduğumuz kaynaklarda bir Hoca fıkrası, hele bir de farklı bir fıkra, olursa değmeyin keyfimize. O da yoksa, oda dışı soğuğa çıkıp sözlü kopya çekmemiz de opsiyonlar arasındaydı.

Hoca'nın nükteli davranışlarının yöre insanına da geçmiş olduğunu söylemek pek yanlış olmaz. Dışarıdan bir vatandaş olarak gidip bir vatandaşla sohbet başlasanız, yöre halkının, o kadar sert iklim

şartlarına, yaşadığı ekonomik ve toplumsal sorunlara rağmen neşesinden pek bir şey kaybetmediğini anlarsınız. Evde, tarlada, yolda, kahvehanede, nerede olursa olsun, hazırcevap yapısıyla halk konuşmayı, şakalaşmayı, dokundurmayı, hayat dersi vermeyi sever. Ders vereceği konularda örnek verirken bir fıkrasına atıf yaparak Hoca'yı anmadan da yapamaz. Hoca, bizim için, yaşamı kolaylaştıran, yaşarken ders almayı düstur edinen bir bilgedir, bir ustadır. Hoca fıkrası ya da bir sözü üzerine o yörede söz söyleyene denk gelmedim ben!

Hoca ve **Şehir** bizim için özdeşleşmiş iki kavramdır. Hoca için şehre giden mutlaka çarşısını da gezer, alışverişini yapar, etli ekmeğini yer, öyle döner evine. Bir nedenle Şehir'e giden de mutlaka Hoca'nın türbesini ziyaret edip duasını yapar; sonrasında işini bitirip etli pidesini yiyip tekrar döner. Gelen bir misafir Şehir'e ve Hoca'ya mutlaka götürülürdü. Uzaklardan gelen bir misafir ise, Hoca'nın yaşam öyküsü ve fıkraları da yolculuk sırasında sohbeti süslerdi. Çocuklar için ise bir başka heyecandır bu tür geziler. Büyük bir şehirde büyük bir kişiliği görmenin heyecanını yaşarlar gidiş-dönüş yolculuğu boyunca. Hele bir de Temmuz ayındaki şenlik dönemine denk gelirse tadına doyum olmazdı. Yukarıda Şehir'in o dönem kültür-sanat konusunda durağan olmasından bahsetmişim. Haksızlık etmemek adına, zaman zaman adına kültür-sanat, zaman zaman şenlik ya da festival gibi değişimler geçirse de Nasreddin Hoca Şenlikleri, yörenin en kayda değer kültür-sanat faaliyeti olmuştur uzunca bir süre.

Tabi o yıllar, Akşehir Gölü su doluydu; balığıyla, kamışıyla yöre halkının önemli bir ekonomik geçim kaynağıydı. Bu geçim kaynağına, şenlikler sayesinde, Hoca'nın sadece birkaç günlük katkısı olabiliyordu ama olsun halk umutluydu bu şekilde Akşehir ismi ülke, hatta dünya genelinde duyuluyordu, duyulacaktı. Göl'e maya çalma seremonisi şenliğin en önemli parçasıydı. Bu işin ustalığını da uzun yıllar Erol Günaydın başarıyla yaptı. Çocuk aklımızla göle maya çalmanın gerçek olduğunu düşünmüş ama o hacimde suyun nasıl yoğurt olabileceğini de uzun yıllar anlamadan geçirmişizdir. Doğal olarak, böyle bir nükteli fikir olsa olsa Hoca'dan çıkardı!

Diğer yandan, Şehir öylesine büyüyüp ticarete ve eğitimde kendini yenilerken, ne yazık ki, Hoca'nın türbesi eski şehir mezarlığının içindeki yerinde öylece kalakaldı. Günümüz teknolojisiyle çekilecek bir grup fotosu ya da "selfie" için tek cazip noktası "Dünyanın Ortası Burasıdır" yazısının yer aldığı metal tabakadır. Dua etmek ya da dilek tutmak için şehir dışından ziyarete gelen büyük bir kitle de mevcut. Neyse ki, hemen önüne konumlandırılan yöresel mimarisiyle bir Akşehir evi, farklı Hoca fıkralarının özünü oluşturan sembollerle görselleştirilen bir park ve restoran edilen yerel evleri-sokaklarıyla, küçük de olsa, bir rekreasyon alanı ya da açık hava müzesi kimliğine dönüşmüş olması bile önemli bir başlangıç.

Çocuk ve gençken sadece ihtiyaç oldukça alışveriş için Şehir'e gittim. Evden bir tam gün kaçıp gezmeye gitmek pek mümkün olmasa da, birkaç kez böyle gitmişliğim de var. Sonra meslek sahibi oldum, arabam olduktan sonra memlekete her gittiğimde mutlaka Şehir'e de gitmeye çalıştım. İlerleyen yıllarda çocuklarımı da götürmeye başladım. Gitmişken mutlaka Hoca'ya da uğradım, bazen fotoğraf çekip sosyal medya hesabımda da paylaştım. Dolayısıyla şehirdeki dönüşümü, fazla olmasa da, yakından görme şansım oldu. Bu dönüşümde Hoca'nın ne derece etkili olduğu konusunda bir fikir yürütmek pek kolay değil. Evet öyle bir kimlik var ama sanki şehir kendi bildiğini okuyor gibi geliyor hep defasında bana!

Sevindirici olan kısım, son yıllarda artan turların Şehir'e de uğramaya başlamasıyla Hoca'nın da daha çok ziyaretçi almaya başlaması. Sosyal medya yardımıyla bu tür ziyaretler daha da görünür bir hal aldı. Genci-yaşlısı çektiği resmi paylaşırları oldu. Olumlu bir gelişme olmakla birlikte, insanların beklentilerinin artmasıyla birlikte ziyaretlerin beklentileri karşılamama ve bunun sonucunda cazibe kaybına uğrama riskinin de bir kenarda beklediğini itiraf edelim. Bu nedenle, Hoca'nın nefesinin bulunduğu mekândan çıkarılarak şehrin geneline yayılacak şekilde yeni projeler geliştirilmelidir.

Bende olduğu gibi, yöre insanı ya da dışarıdan geleniyle geçmişe dönük hafızalarında “anı” değeri yaratacak bir hikâye yazdıracak gözle görünüyor olan ya da olmayan sembollere ihtiyaç var.

Diğer türlü, şehir, Hoca’dan bağımsız olarak, yine yöre ekonomisinde ve eğitiminde etkin ama betonla kaplı ıssız bir Şehir olarak yoluna devam etmeye mecbur bırakılacaktır. Modern bir “şehir” olma olasılığı, geleneksel bir Hoca şehri olmasından daha düşüktür. O nedenle, var olanı da kaybetmek var işin ucunda! Nitekim, son yıllardaki gözlemim türbenin de bulunduğu şehir merkezinin eski hareketliliğine sahip olmadığı yönünde. Kimbilir, belki de biz büyürken şehir küçüldü gözümüzde.

Çocuk kalıp Hoca fıkraları ile o karanlık gecelerde neşemize neşe mi katsaydık acaba!...

*Prof.Dr. Kadir Has Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul. metin.kozak@khas.edu.tr

Hemşerim Nasreddin Hoca

Nazmi Kozak*

Nasrettin Hoca'yı anlayabilmek için Hoca'nın yaşadığı dönemdeki Anadolu'yu ve dünyayı bilmek ve anlamak gerekir. Dokuzuncu yüzyıldan itibaren Anadolu'ya akın akın gelen Türk kavimlerinin üçüncü yüzyıldan itibaren Anadolu'da devletleşmeleri ve bir uygarlık kurmaları, Anadolu Selçuklu Devleti ile gerçekleşmiştir. Bu devlet, o yıllarda Anadolu'da yaşayan Türkler, Rumlar ve Ermeniler olmak üzere yaşayan kavimlerin görece dirlik ve düzen ortamına kavuşmalarına yol açmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin, günümüz çağdaş toplumlarına göre bile ileri denebilecek kervansaraylar ve han zincirleri kurmaları, böylelikle ticareti güvenli ve görece konforlu hale getirmeleri; yol ve köprüler gibi insan yaşamına dokunan yapılar kurmaları, Anadolu'da bir düzenin kurulmasının önemli göstergeleri arasındadır.

On üçüncü yüzyılda bütün Asya'yı kavuran Moğol istilaları, 1230'larda Anadolu'ya da ulaşmış; nihayetinde 3 Temmuz 1243 tarihinde gerçekleşen Köseadağ Savaşı ile iki devlet karşı karşıya gelmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Köseadağ Savaşı'nda yenilmesi sonrasında, Anadolu'nun siyasi ve sosyal yapısını derinden etkileyen gelişmeler ortaya çıkmıştır. Devletin egemenliğinin azalması, savaş sonrası yapılan anlaşma uyarınca Moğollara her yıl 3,6 milyon dirhem, 10 bin koyun, bin deve ve başka değerli hediyelerin verilmeye başlanması; devletin halka yüklediği vergileri artırmış, bu da hem devletin hem de halkın yoksullaşmasına yol açmıştır. On üçüncü yüzyıl, Anadolu'nun bir fetret dönemidir.

Moğol istilasının yaşandığı bu dönem, aynı zamanda günümüz Anadolu kültürünün oluşmasında önemli bir dönemdir. Zira Anadolu kültürünün oluşmasında önemli etkileri olan Hacı Bektaş Veli (1209–1271), Yunus Emre (1240–1320), Mevlânâ (1207–1273), Ahi Evran (1171–1261) ve Nasrettin Hoca (1208–1284) bu dönemde yaşayıp Anadolu kültürüne izlerini bırakmış bilge ve öncü kişilerdir.

Nasrettin Hoca'yı, bilgeliğini ve mizah anlayışını anlayabilmek için on üçüncü yüzyılın sosyal ve siyasi ortamını bilmek gerekir. Hoca'nın mizahındaki konuları ve vermek istediği mesajları, Moğol istilası sonrasında ortadan kalkan dirlik ve düzen ortamı, Moğollara verilen vergiler, Anadolu Selçuklu Devleti'nin egemenliğinin zayıflaması ve diğer konuları dikkate alarak değerlendirmek gerekir.

Hemşerim Nasrettin Hoca, döneminin sosyal ve siyasal yaşamını mizahında yansıtmış; bizlere o yılların Anadolu kültürü ve insanı hakkında bilgiler aktarmıştır. İlerleyen dönemlerde toplumun beğendiği Nasrettin Hoca, ait olmasa da uydurulan yeni fıkralarla etkisini sürdürmüştü; hatta farklı coğrafyalara kadar etkisini genişletmiştir. Bu bağlamda Nasrettin Hoca'nın bilimsel yönden daha fazla incelenmesi ve yaşatılmasına yönelik etkinliklerin artırılması yerinde olacaktır.

Nasrettin Hoca'nın mizah anlayışı, onun yaşadığı dönemin sosyal, kültürel ve toplumsal yapısının önemli bir yansımasıdır. Nasrettin Hoca, genellikle halk arasında akıl, bilgi ve hikmetle ilişkilendirilen bir figürdür. On üçüncü yüzyılda yaşamış bir halk bilgisi olarak, Anadolu'nun sosyal yapısındaki dertleri, sıkıntıları, inançları ve değerleri mizahi bir dille dile getirmiştir. Nasrettin Hoca'nın mizahının konularını beş ana başlıkta toplayabiliriz:

Toplumsal Eleştiri: Nasrettin Hoca, on üçüncü yüzyılın Anadolu'sunda köylülerin, tüccarların, yöneticilerin ve dini otoritelerin tutumlarını eleştirir. Bu eleştiriler, halkın içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sıkıntıların yansımasıdır. Hoca, halkın sorunlarına dair dolaylı ve bazen açıkça hiciv içeren öykülerle, toplumun çeşitli katmanlarının yanlışlarını ve çelişkilerini ortaya koyar.

Dini ve Felsefi Boyut: Nasrettin Hoca, yaşadığı dönemin dini ve felsefi atmosferinden de beslenen biridir. O dönemde İslam dünyasında tasavvuf akımları ve halkın dini anlayışları yaygın şekilde toplumda yer buluyordu. Hoca, mizahını bazen dini dogmalara karşı bir eleştiri olarak kullanır. Ancak bu eleştiriler, doğrudan bir karşıtlık değil, daha çok ironik bir bakış açısıyla yapılır.

Feodal Yapı ve Toplumsal Hiyerarşi: Nasrettin Hoca'nın yaşadığı dönemde feodal yapı çok güçlüydü. Toplumda, padişahlar, beyler, ağalar, köylüler ve tüccarlar arasında büyük bir sınıf farkı vardı. Hoca, bu sınıf farklarına ve toplumsal hiyerarşiye karşı mizahi bir duruş sergiler. Hikâyelerinde, genellikle halk sınıfından biri olarak, üst sınıflara, yöneticilere veya feodal yapının aktörlerine karşı alaycı bir tutum gösterir. Bu da onun halkın sesi olma rolünü pekiştirir.

Sosyal Sıkıntılar ve Yoksulluk: Anadolu halkının yaşadığı yoksulluk, savaşlar ve sürekli belirsizlikler, Nasrettin Hoca'nın mizahını doğrudan etkileyen faktörlerden biridir. Hikâyeleri, bazen komik gibi görünen bir şekilde bu toplumsal sorunları gündeme getirir ve halkı eğlendirirken düşündürür. Hoca, yoksulluğu ve toplumdaki adaletsizlikleri kimi zaman absürt bir mantıkla işler ve halkı mizahi bir şekilde bilinçlendirir.

Felsefi Derinlik ve Sorgulama: Nasrettin Hoca'nın mizah anlayışındaki derinlik, dönemin felsefi etkilerini de yansıtır. Bazen çok basit görünen cevaplarla insanları daha derin düşünmeye sevk eder. Bu da dönemin düşünsel atmosferiyle paralellik gösterir. Tasavvuf, mantık ve halk bilgeliklerinin birleşimi olarak Hoca'nın hikâyeleri hem eğlenceli hem de düşündürücüdür.

Sonuç:

Nasrettin Hoca'nın mizahı, toplumun karşılaştığı ekonomik, dini, toplumsal ve kültürel sıkıntılarının bir yansımasıdır. Hoca, dönemin sorunlarını mizahi bir dil ve zekice gözlemlerle dile getirirken halkın bilgelik arayışını da dile getirmiştir. Bu nedenle Nasrettin Hoca, sadece bir halk figürü değil, aynı zamanda bir toplumsal eleştirmenin ve halk bilincinin de simgesidir.

Hoca'nın mizahında kullandığı araca her ne kadar fıkra denilse de aslında bunlara “nükte” demek daha yerinde bir yaklaşım olacaktır. Hoca'nın fıkralarında konuşan tipler, Hoca'nın kimliğine bürünmüş halktır. Bu fıkralardaki temalar; insanlığın ortak zaafı, kusurları, çaresizlikleri ile ilgilidir. Bu da Nasrettin Hoca'yı uluslar üstü bir konuma getirmiş; farklı kültür, inanış ve coğrafyalarda kabul görmesini sağlamış ve evrensel bir konuma yükseltmiştir.

Unutmamak gerekir ki Hoca'nın mizahındaki duruşu, Batı'daki soytarılarla karıştırılmamalıdır; arada ciddi bir fark vardır.

Nasrettin Hoca, on üçüncü yüzyılda yaşamış olsa da aradan sekiz yüzyıl geçmiş olmasına rağmen günümüzde de varlığını ve etkisini sürdürmektedir. Her ne kadar Hoca'ya ait özgün fıkra sayısı üç yüz dolayında olsa da, pek çok yayında Hoca'nın beş yüzden fazla fıkrasına rastlanabilmektedir. Bunun nedeni, halkın Hoca'yı canlı bir kişilik olarak görmesi ve her çağda ona ihtiyaç duymasıdır.

**Prof.Dr. Emekli*

Yararlanılan Kaynaklar:

- <https://sivrihisar.com.tr/nasrettin-hoca-ve-mizah-uzerine> (Alıntı: Mustafa Özçelik – YENİeski Kültür dergisi, Haziran 2009)
- TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasreddin-hoca> (Erişim: 11.04.2025)
- Şahin Yeşil, S. (2012). *Uyumsuzluk Kuramı Bağlamında “Yaşlı Bilge Adam” ve “Oyuncu”nun İşlevleri: Nasreddin Hoca Neden Komiktir?*, Millî Folklor, 12(96), 57-66.

HERKES HER ŞEYDİR VE HER YERDEDİR

Sennur NOGAYLAR*

Hep aklıma takılmıştır.. Neden eşeğine ters biner hoca? Zira kişisel geliŐimde anlatılan olumsuz tasvirlerden biridir bu duruş. Derler ki; ileri giderken s¼rekli geriye bakarsanız geçmişe takılı kalırsınız, hatta yapmayın diye tavsiyelerde bulunulur. Ben bu g¼r¼nt¼y¼ başka bir yerden okuyorum; g¼nl¼k ve alıŐilagelen tersi/y¼z eden bir tavır. Tiyatro sanatında da kullanılan ve seyreden Şaşırtan ve/veya seyreden¼ kanıksadığı duygu ve d¼Ő¼ncelerinin dıŐına çıkması için adeta sarsan yaratıcı buluşlardandır YABANCILAŐTIRMA. Seyreden¼ d¼Ő¼nmeye sevk eden tercihlerdir. Ve ne zaman eşeğine ters binen Nasreddin hoca g¼r¼nt¼s¼n¼ g¼rsem d¼Ő¼nmeye baŐlarım. Sonra ne olmuştur? Etrafındaki herkes Nasreddin Hoca'ya bakmıŐ ve onun arkasına takılmıŐlardır mutlaka. Bu durum onları hem eđlendirmiŐ hem d¼Ő¼nd¼rm¼Ő hem de sorular sordurmuŐ ama mutlaka Nasreddin Hoca'yı takip etmiŐlerdir. Belki de meramı budur. Halkı ile kontağı kesmemek.

İŞte bu noktada aklıma gelen farklı insanlık halleri olur ve insanın en ¼st hali, insan-ı k¼mil hali g¼z¼mde canlanır. Maslow'un ihtiyaç eğrisinin en ¼st d¼zeyini de aşan bir haldir bu, **adanmıŐlık** halidir. Kahramanlar, peygamberler, bilim insanları bu kategoride sayılırlar. Bireysel anlamda ait oldukları toplumların çok ¼zerine ıkabilecekken; bu yeteneğe, zek¼ ve bilgiye sahipken, toplumla arasını çok amayıp halkı ile kontaklı kalmaya, onların ¼n¼nde ama onlarla birlikte hareket etmeye halka y¼n vermeye ¼zen g¼sterenlerdir. Ve bunu Şiddet ve zorbalık ile değil halkın rızası d¼hilinde ve onları ikna ederek yapabilenlerdir. Bir de bunu Nasreddin hoca gibi keyifli eğlenceli hale getirebilme becerisi var ki Allah her kanaat ¼nderine nasip etsin.

...D¼Ő¼nmekten, anlamaktan, keŐfetmekten, fark etmekten ve aydınlanmadan gelen haz... Halkın içinde bulunduğu durumu fark etmesi, neden sonuç sorarak bilince kavuŐması, kendi kararlarını kendi verebilecek analitik d¼Ő¼nce biçimini içselleŐtirmesi... İdeal budur.

Bu durum adanmıŐ olmayanlara vakit kaybı gelebilir. Bana ne HERKES der 'den diye d¼Ő¼n¼lebilir. Fakat bence **bilinmelidir ki HERKES HER ŞEYDİR VE HER YERDEDİR**. O y¼zden de tek başına kurtuluŐ çok zordur hatta , yoktur. ¼nk¼ insan insanın k¼l¼ne muhtaçtır. Başka bir deyişle hepimiz birimiz, birimiz hepimiz içindir. Tasavvufta "BİZ" ya da "HİÇ" kavramları tam da bu d¼Ő¼ncenin karŐılıđıdır. İŞte bu mantalite adanmıŐlık seviyesindeki insanlarda tezah¼r eder. "beni

seven arkamdan gelsin” fikri değil “birlikte yürüyeceğimiz yol hepimizin yoludur” düsturu ile hep beraber aydınlık günlere doğru yol alabilenlerdir onlar.

Bu nedendir ki adanmışların yüzü hep halkına dönük olur. Hep göz göze olurlar haklarıyla. Halklarına yoldaş olurlar. Ve halklarını iyi olana doğru olana güzel olana yönlendirmeye çalışırlar. Bütün bunları düşünmeye sevk eder beni Nasreddin Hoca'nın eşeğine ters binerek arkasındaki komşularıyla, halkıyla iletişimi kesmemesi...

Gittikleri yeri bilenlerin önünden dünya kenara çekilmiş...

Bence hoca yolu biliyordu. Bu yol aklın ve eleştirinin yoluydu. Mizah da bu değil midir zaten?

* Tiyatro, sinema, dizi ve reklam oyuncusu,

SEKSEN YAŞINDA BİR AKŞEHİRLİNİN GÖZÜNDEN

OSMAN ONGUN*

Ben duygu ve düşünce dünyası Nasreddin Hocadan da beslenmiş seksen yaşında bir Akşehirliyim. Aşağıdaki sohbet, Sayın Dr. Aytaç Demiray'la yaptığımız Nasreddin Hoca konulu bir telefon konuşmasından yazıya aktarılmıştır.

Nasreddin Hoca hayatın her yönüne dokunmuş hemen hemen her konuda kısa, özlü, vurucu, bazen kendini küçük düşürmüş gibi görünen ama bize ders veren birçok fıkra yaratmıştır. Halk daha sonra kendi yarattığı fıkraları da Nasreddin Hoca üzerinden anlatmıştır. Mizahın bir tarafı da güçlü karşısında güçsüzün sığındığı bir kale gibi olmasıdır. Mesela Timur Nasreddin Hoca'dan 100-150 yıl sonra Anadolu'ya geldiği halde Moğol istilasında rol alan Moğol prenslerinin yaptıkları bile Timur ile Nasreddin Hoca arasında yaşanmış gibi anlatılmış. Timur (veya Moğol Prensi) zalim bir kişilik olarak betimlenir. Bu zalim kişi nasıl aşağılanabilir? Burada Nasreddin Hoca'nın çok bilinen bir hamam fıkrasını örnek verebiliriz. Nasreddin Hoca ile Timur hamamda, bellerinde birer peştamal ile karşılıklı yıkanmaktadırlar. Nasreddin Hoca'nın üzerindeki peştamal 50 akçe değerinde, Timur'un üzerindeki peştamal ise 1000 akçe değerindedir. Timur Hocaya sorar "Ben köle olsaydım bana kaç akçe verirdin?" Hoca "1000 akçe" diye cevap verir. Timur "Benim peştamalı 1000 Akçe eder " diye çıkışınca Hoca "Ben de ona para verdim zaten" der. Sen beş para etmezsin manasında bir söz söyler. Başka türlü nasıl o zayıf, ezilen baskı altında kalan insan güçlüden intikamını alacak?

Nasreddin Hoca hayatın her alanına değinmiştir sayfalarla anlatsak bitmez ama burada bazı başlıklar açalım. Mesela biraz büyüklerine ders veren çocuk Nasreddin Hoca'dan başlayalım. Nasreddin Hoca 8-9 yaşlarında mahalle mektebine gitmektedir. O sırada mahalle mektebinde görev yapan muallimlere aileler hediyeler gönderiyorlar. Bir gün muallime bir tepsi balla yapılmış baklava hediye gelir. Muallim baklavayı alır rahlenin üzerine koyar. O sırada bir devlet görevlisi gelip muallimi çağırır. Muallim bir baklavaya bakar bir de çocuklara bakar. Çocuklar ben yokken bu baklavayı yerler diye düşünür. Çocuklara dönüp "Bakın çocuklar, bu baklavayı benim düşmanlarım gönderdi. İçinde zehir var. Sakın yemeyin,yerseniz ölürsünüz." der ve gider. Küçük Nasreddin ayağa kalkar ve arkadaşlarına derki "Çocuklar biz bu baklavayı yiyeceğiz." Arkadaşları karşı çıkarlar ."Olur mu ölürüz."derler. Nasreddin Hoca "Bir şey olmaz ölmeyiz. Hoca bizi kandırmak için yalan söyledi. Haydi isterseniz önce ben yiyeyim de görün." der ve ilk baklavayı çocukların bakışları arasında yer. Bunu gören çocuklar ikna olurlar, baklavaya üşüşür ve bir tepsi baklavayı hep birlikte bitirirler. Nasreddin Hoca dipte kalan balı parmağıyla sıyrırken muallim içeri girer, gördüklerine şaşırarak "Ne yaptınız siz!" der. Sınıfta muallimin çok değer verdiği kamış kalem yonttuğu kalemtraş dediğimiz bir bıçağı vardır.Küçük Nasreddin baklavayı yemeden onu kırmıştır. Küçük Nasreddin hemen ağlamaklı bir ses tonuyla söze girer. "Hocam beni affedin ne olur. Ben sizin kalemtraşınızla kalemimi açacaktım ama birden kırıldı. Onu görünce size nasıl hesap vereceğimi düşünürken birden zehirli baklava aklıma geldi. Öleyim diye hepsini yedim; ama ölmedim hocam ölmedim!" diye ağlar. Bu fıkrada çocuklara yalan söyleyen anne babalara, öğretmenlere bir ders yok mu? Burada başlıyor Nasreddin Hoca.

Başka bir alana geçelim. Dünyanın bütün hukuk fakültelerinde ilk anlatılması gereken fıkradır bana göre. Nasreddin Hoca bir gün densizin birinden bir tokat yer ve çok sinirlenerek kadıya gider. “Kadı efendi falanca adam bana bir tokat attı, şikâyetçiyim” der. Adamın adını duyan kadı hafif gülümser çünkü tokadı atan kişi kadının akrabasıdır. Kadı efendi der ki “Nasreddin Hocam olmuş bir hata, yapmış bir densizlik bu tokadın cezası 1 akçedir. Ben şimdi mübaşiri gönderiyorum bu adamdan 1 akçe alıp gelecek, sana vereceğiz.” Der. Hoca oturur 1 akçeyi beklemeye başlar. 2-3 saat bekler ne akçe gelir ne mübaşir. Hoca gelmeyeceğini anlar yerinden kalkar kadıya yaklaşır ve olanca gücüyle kadıya bir tokat aşkeder. Kadı şaşırır “Ne yaptın?” der. “Valla kadı efendi ben çok bekleyemeyeceğim. Madem bir tokadın cezası 1 akçe o gelen 1 akçeyi siz alın.” der. Şimdi adil hükmetmeyen kadılar için, ister Brezilya’da ister Çin’de olsun çok büyük bir ders değil mi bu? Bütün hukuk fakültelerinde ilk derste bu fıkra anlatılmalı ve öğrencilere Nasreddin Hoca’nın “ Adil hükmetmezseniz tokadı yersiniz.” öğüdü hatırlatılmalıdır.

Ekonomi alanı çok geniş bir alan ama Nasreddin Hoca’nın o kadar çarpıcı fikirleri var ki bu alanda. Bazen kendisini de karısını da bir kenara itebilecek ama bize ders verecek fıkralar ortaya çıkmıştır. Söz gelimi bir gün yumurtacıdan aldığı yumurtaları satmak için pazara gitmiş hoca. Öğlene kadar beklemiş bir tane bile yumurta satamamış. Sonra yumurtaları satabilmek için tanesini 2 paradan aldığı yumurtaları 1 paradan satmış bitirmiş eve dönmüş. Cebindeki sermayenin yarıya düştüğünü görünce kara düşünmeye başlamış. Bu sırada karısı gelmiş. “Efendi ben bugün çok önemli bir şey yaptım.” demiş. “Ne yaptın hanım anlat bakalım?” Karısı : “Seyyar satıcıdan üzüm alıyordum, kolumdaki altın bilezikleri çıkardım ona belli etmeden dirhemlerin olduğu tarafa koydum. Bileziklerin ağırlığınca fazladan üzüm aldım.” deyince Hoca: “Aferin hanım, sen içeriden ben dışarıdan, bu evin ekonomisini bir şeye benzettik.” demiş. Dünyada bugün de ekonomide alınan yanlış kararları ve sonuçlarını yüzyıllar öncesinden eleştiren bir fıkra değil mi?

Gelir dağılımı adaletsizliği konusunda anlatılabilecek bir zekâhikâyesi vardır hocanın. Ramazan ayında fitre ve zekâtlar verilmektedir. Hoca da vermesi gereken zekâti hesaplayıp şehrin en zenginine gider. Kapıyı çalar. Görevliler kapıyı açar “Hoş geldin hoca efendi hayırdır,neden geldin?” diye sorarlar. Hoca “Zekât vermeye geldim.”der. Çıkar zengin kişinin yanına, selam verir ve hemen söze girer. “Ben zekâtımı sana vermeye karar verdim, buyur.” der. Zengin kişi:“Hoca bana neden zekât veriyorsun, Zekâta ihtiyacım olmadığını bilmiyor musun?” deyince Hoca da “Allah kime veriyorsa ben de ona veriyorum.”der. Bir de ceviz taksimi fıkrası vardır hocanın . Yeri gelmişken onu da anlatmak isterim. Hoca mahalleden geçerken çocuklar ellerinde bir kese cevizle önünü keser “Hocam biz bu cevizleri paylaşamadık, bize bu cevizleri paylaşır mısın?” derler. Hoca” Allah taksimi mi yapayım? Kul taksimi mi yapayım?” der. Çocuklar birbirlerine bakıp “Allah taksimi yap.” derler. Hoca dağıtmaya başlar.Birine bir ceviz, birine üç ceviz, birine beş ceviz kalan tüm torbayı da birine verir. Ceviz alamayan çocuklar:”Hocam ne yapıyorsun bize neden vermedin?” deyince Hoca : “Çocuklar kul taksimi deseydiniz eşit dağıtacıktım ama siz Allah taksimi dediniz. Allah da böyle yapmıyor mu? Şansınıza küsün.”der. Dilimizde atasözüne dönüşmüş, meşhur “parayı veren düdüğü çalar fıkrası” yine ekonomiyle ilgili önemli bir fıkradır

Nasreddin Hoca’nın sosyal hayat ile ilgili de pek çok fıkrası vardır. Örneğin Şinasi’nin “Şair Evlenmesi” adlı eserini herkes bilir. Görücü usulü ile evlenmenin yarattığı sıkıntıları işler Şinasi bu eserinde. Nasreddin Hoca bunu Şinasi’den 600 yıl önce öyle güzel anlatıyor ki. Hocayı görücü usulü ile apar topar evlendiriyorlar. Düğün gecesi eve geliyor ,kızı görüyor Hoca. Kız çok çirkin. Yeni gelin hocaya soruyor: “Hoca efendi akrabalarınızdan hangisine görüneyim hangisine görünmeyeyim?” “Valla” diyor hoca “Bana görünme de kime görünürsen görün”. Görücü usulü evliliği bundan daha iyi hicveden bir fıkra olabilir mi?

Sosyal hayata baktığımızda hocanın komşuluk ilişkileri üzerine yine derslerle dolu fıkraları vardır. O kısacık fıkraların her birinden alınacak dersler yazılsa birer kitap olur. Söz gelimi ipe un serme fıkrasını da herkes bilir. Sahibi oldukları bir şeyi başkasıyla paylaşmaya gönlü olmayınca insanlar ipe un bile serebilir. Yine benzer bir fıkrada hoca kendisinden bir fincan kırk yıllık sirke isteyen bir komşusuna vermek istemez ve “Her isteyene bir fincan verseydim bu sirke kırk yıl dayanır mıydı?” der. Kazan doğurdu fıkrasında insanların çıkarları doğrultusunda gerçek dışı bir olguya inanmış görmeleri; ama çıkarlarına uymayan bir durumakarşı çıkarmaları vurgulanmıştır.

Yine buna benzer bir temaya sahip olan çok bilinmeyen fıkralarından değirmen fıkrası vardır Hocanın. Bir gün değirmene elindeki buğdayı öğütmeye gider hoca. Kendi buğdayı azdır. Değirmenci başka bir işle meşgul olurken başkasının çuvalından kendi çuvalına buğday aktarmaya başlar. Değirmenci hocayı yakalar. “Hoca ne yapıyorsun?” der. Hoca: “Ben deliyim.” der. Değirmenci: “Madem delisin, neden kendi çuvalından başkasına buğday aktarmıyorsun da başkasından kendine aktarıyorsun?” diye sorunca Hoca: “Deliyiz dediysek o kadar da değil.” der. Çıkar ilişkilerini irdeleyen birçok fıkrasından biri de budur. Hoca bazı fıkralarında kendini güç durumlarda bırakmış gibi göstererek bize çıkar ilişkileri üzerine önemli dersler vermiştir.

Eğitim hayatı üzerine de çok güzel fıkraları vardır hocanın. Örneğin asistan hoca ilişkilerini düşünelim asistanların tez çalışmalarında yaptığı yazım yanlışlarını intihalleri düşünelim. Hoca müderrisen öğrencisibir yazı yazar. Hoca yazıda bir yanlış görür. Öğrencisine “Koş hemen bir pala getir.” der. Öğrenci: “Hocam pala ne olacak?” deyince Hoca: “Bir yanlış yapmışsın onu kazıyacağım.” Öğrenci : “Hocam yanlış çakıyla kazınır.” deyince de Hoca: “Oğlum sen öyle bir yanlış yapmışsın ki, bu yanlış ancak palayla kazınır.” der.

Benim çocukluğumda Nasreddin Hoca bizim evin bir bireyi gibiydi soframızda da o vardı yatak odamızda da. Sobanın etrafında ısınırken de o vardı. Herhangi bir durumda Nasreddin Hoca hatırlanırdive bir fıkrası anlatılırdı. Ben bildiğim neredeyse tüm Nasreddin Hoca fıkralarını büyüklerimden duydum. Daha sonra kitaplardan okuyup öğrendiğim belki birkaç fıkr olmuştur. Gerisi ya öğretmenlerimden ya komşu teyzelerden ya babaannemden işittiklerimle birikmiştir. Bu fıkraları her dinlediğimde son derece duygulanmışımdır. Ne demek istedi acaba? Mesela Nasreddin Hocanın hırsızlık yaptığı ile ilgili bir fıkr vardır. Nasreddin hoca bir bostana girer, oradan karpuz kavun çalacak, çuvala koyup götürecekt ama bostanın sahibine yakalanır. Bostan sahibi sorar: “ Hoca ne yapıyorsun?” Hoca : “Çok büyük bir fırtına esti. Buraya sığındım. Uçmayayım diye karpuz tutundum, elimde kaldı, kavuna tutundum, elimde kaldı” Bostan sahibi sorar: “Peki hoca bunları bu çuvala kim doldurdu?” Hoca cevap verir:” Valla ben de deminden beri onu düşünüyorum, kim doldurdu acaba?” Burada Nasreddin Hoca işledikleri suçlara kılıf uydurmaya çalışan insanları eleştiriyor. Ben bu fıkrayı ilk dinlediğimde 12-13 yaşındaydım Hocaya iftira ediyorlar gibi geldi. Sonradan bize ne demek istediğini idrak edebildim. Benim çocukluğumda soframızdaydı Nasreddin Hoca. Evimizdeydi, düğünümüzdeydi, eğlencemizde cenazemizde... Her zaman hafif bir tebessümle anılırdı.

Öğretmenlik yaptığım zamanlarda Nasreddin Hoca ile ilgili yazılı kaynakları da araştırmaya çalıştım. Yazılı kaynakların büyük çoğunluğu maalesef Türkiye’de değil. Yurtdışına götürülmüş o el yazması eserlerin büyük çoğunluğu. Yurt dışında British Museum’da, Bibliothèque Nationale de France’da. Dünyadaki bütün eserlerin Akşehir’de toplanmasını diliyorum.

*Emekli öğretmen, yerel Nasreddin Hoca araştırmacısı

BİLGE BİR KİŞİ

Erdoğan ÖZBAKIR*

Ben Öğretmen Okulu mezunuyum. Sadece emekli öğretmen değil aynı zamanda emekli öğrenci de sayılırım. Her sınıfı iki senede geçmiş olduğum için sadece öğretmenlikten değil öğrencilikten de emekli hale gelmiş bir ağabeyinizim. Ama tabii bu arada çok kötü bir öğrenci ama başka alanlarda da çok başarılı biriydim. Okulunu temsil eden okullar arası yarışmalarda başarılı olan şampiyonluklar getiren bir öğrenciydim. O dönemlerde yaygın olan Fıkra anlatma ve şiir okuma yarışmaları gibi etkinliklerde daima baş rol oynayan ve başarılı olan bir öğrenciydim. Bu özelliğimden dolayı beni o dönemde tanıyan büyüklerimiz ilk fırsatta beni temsili Nasreddin hoca olarak birbirlerine tavsiye ettiler ve 1970'li yılların başında yani bundan 54-55 yıl önce ilk kez temsili Nasreddin Hoca oldum. Bu arada Nasreddin Hoca'yı algılama biçimim daha önce ve daha sonra bu görevi alan arkadaşlarımdan farklı olarak onu çok ciddiye alan, onun manevi şahsını layıkıyla temsil etmek isteyen biriydim. Ailede ise benden 8 yaş büyük ağabeyim Zafer Özbakır 1969 yılının temsili Nasreddin Hoca'sıydı. O da hazır cevap ve esprili bir kişi olduğu için o dönemin büyükleri ağabeyimi temsili Nasreddin Hoca olmaya layık buldular. Ben de ağabeyimin yardımcısı olarak Nasreddin Hoca'nın yanında bir çömez gibiydim.

Daha sonra elbette çok sayıda ünlü ünsüz insanlar bu görevi yaptılar ama Akşehir'deki bazı insanlar haricinde bunların hiç birisi Nasreddin Hoca'yı algılamış kişiler değillerdi. Hocayı algılayış tarzları kendi yaşamlarının bir parçası şeklindeydi. Yani eğer komedi ağırlıklı bir sanatçıysa Hocayı bir komedyen olarak yansıtılar. Jest ve mimiklerini kullanma konusunda ustalaşmış kişiler ise Nasreddin Hoca'yı da jest mimiklerini kullanan bir figür olarak yansıtmaya çalıştılar. Ama en azından Nasreddin Hoca ile iç içe yaşayan bir kişi olarak bizim durumumuz farklıydı yani evimiz de zaten türbeye çok yakın bir noktadaydı. Her gün Nasreddin Hoca ile bakışarak ve çok küçük yaşlardan başlayan okuma duygusu, dil ve edebiyat ve kültürü üzerine çalışmalarımıyla Hocaya, yaşamından bilinenlere karşı bir ilgim vardı ki herkes biliyor bunu Nasreddin Hoca ile ilgili elle tutulur gözle görülür yazılı bir kaynak yok. Yani bir Mevlana'nın ön plana çıkmasının sebebi Mesnevi gibi bir yazılı eser bırakmış olmasıydı. Akşehir de Nasreddin Hoca da bu açıdan hem çok şanslı hem de bir o kadar şanssızdır. Neden şanslı? Çünkü belli bir kalıp içerisinde kalmadı Nasreddin Hoca. Hoca adına belki yüzlerce fıkralar üretildi ve hala üretilmeye devam ediyor, Nasreddin Hocayaşüyor bu anlamda. Biz yaşadık o devri geçtik ama şimdi onu yaşatmak sizin gibi gençlerin görevi.

Temsili Nasreddin Hoca olarak ben sayısını unuttum ama toplamında 16 defa kadar o kıyafet içerisinde Hocayı canlandırdım. Ama bu görevi her seferinde çok ciddiye aldım. Ciddiye aldığım için de birkaç gün öncesinden adeta kendimi kapatıyordum “ben Nasreddin Hoca’yım, benim ziyaret edeceğim benim görüşeceğim benim temsil edeceğim kişi 800 yıldır ölmemiş yaşıyor ve ben de onun temsilcisi olarak Hocaya layık olmalıyım” düşüncesindeydim. O yüzden bir komedyenlik yönü yoktu benim için hazır cevap yönü geçmiş bilgilerden dolayı elbette vardı ama ağırlıkla başka bir kişiydim ben. Örneğin Süleyman Demirelle 3 kez karşılaştım. Hem Demirel hem diğer başbakanlar ve bakanlar, her birinin ismini yazsam saatler alır. Hiçbirinin altında değildim hepsine bakışım tepedendi. Şöyle diyordum Süleyman Demirel’e “Senin adını 50 yıl sonra hatırlayan kalmayacak ama 850 yıl sonra Nasreddin Hocahala yaşıyor olacak.” Ben bu kişiyim.Tansu Çillere şu şekilde hitap etmişim “Dünyanın en güzel başbakanı, benim sevgili kızım”. Belki bir başbakana söylenecek söz değildi, doğru bir yaklaşım değildi ama ben Nasreddin Hoca’yım sen yarın yoksun ben yaşayacağım. Senin adını bilen duyan kalmayacak. Bu ruh hali içinde kiminle karşı karşıya geldiysem o kimlik ve şekil altında ben Nasreddin Hocaydım. Yani elbette bu dönemlerde imza attığım bazı işler oldu örneğin Nasreddin Hoca’nın türbeden çıkırtkanlar eşliğinde çağırılması.

Aynı dönemlerde programlarda bir Nasreddin Hoca değil, onun bilgeliğini mümkün olduğunca taşıyan bir aydın olarak yaptığım konuşmalarda da iz bıraktım. Mesela bunlardan bir tanesin 1980 yılındaki Nasreddin Hoca şenliklerinde oldu. O dönem Türkiye’nin siyasi ortamı, yaşananlar, çok acı, yarını karanlık işlerdi. İyi hatırlıyorum o günkü basına ve medyaya da bu yansıdı. Hatta o dönem televizyonlarda tek kanal vardı o tek kanalda “Olayların İçinden” isimli bir programda Nasreddin Hoca’nın konuşmasını hiçbir kelimesini kesmeden yayınladılar haberlerin başında. Bu konuşmanın içeriği de şu şekildeydi “ Bakın!Bir gün oldu bindiğim dalı kestim diye bana yüzyıllardır gülüyorsunuz, ama şimdi siz toplum olarak aynı hatayı yapıyor, bindiğiniz dalı kesiyorsunuz. Düşeceksiniz! Düştüğünüzde tarih boyunca iz kalacak ve hiç unutulmayacaksınız. Herkes sizin yarattığınız bir ülkenin içinde yaşayan yurttaşlar olarak acısını çekecek. Dikkat edin!Kendinize gelin!Bindiğiniz dalı kesmeyin. Dünyayı da kendinize güldürtmeyin.”

Nasreddin Hoca bana göre hala çok büyük bir şahsiyet. Ben ona layık olmak için elimden geleni yaptım en azından fazla hata yapmamaya çalıştım. Nasreddin Hocayı hala nefes alırken yaşarken onu temsil etmeye konuştuğumu yazmaya yazdığımı çok dikkat etmeye hata yapmamaya çalıştım. Çünkü Nasreddin Hoca gerçekten çok bilge bir kişidir. O ne bir komedyendir ne bir imamdır ne kendi başına bir kadıdır. Nasreddin Hocabir bilge kişidir. Elbette o bilgeliği bugüne kadar tam olarak yansıttığımı söyleyemem. Çünkü kendi kimlik ve kişiliğimi taşıyan birisiyim. Bazen benden öne geçip günlük yaşantının kaygıları içinde başka bir kişiye dönüştüğüm oldu. Ama içimde ömrüm boyunca Nasreddin Hoca saygısı ve sevgisini taşıdım.

*Emekli

NASREDDİN HOCA VE KÜLTÜREL ETKİLEŞİM

Nebi ÖZDEMİR¹¹

Yaşamın ve kültürün özünü etkileşim oluşturur. Bu nedenle yaşam ve kültür etkileşimlerin ürünü, bütünü ve kaynağıdır. Alanlar, ürünler, temsilciler, kültürler, gelenekler, bağlamlar ve kuşaklar arası etkileşimler yaşamın ve kültürün temelidir. Alanlar, gelenekler, kültürler, kuşaklar ve bağlamlar arası etkileşimlerle yaşam ve kültür geliştirilerek ve zenginleştirilerek geçmişten bugüne ve geleceğe aktarılır (Özdemir, 2021).

Mizah dolayısıyla çeşitli mizah gelenekleri bütününden oluşan Nasreddin Hoca mizah kültürü de kültürel etkileşimlerin ürünü, bütünü ve kaynağıdır. Bu nedenle Nasreddin Hoca mizah kültürü yaşamdaki ve kültürdeki etkileşimler sonucu oluşan değişim ve dönüşümlerin ilk fark edildiği en duyarlı ve önemli alanların başında gelir. Hatta Nasreddin Hoca ana/çatı mizah bilgisi tipi ile Nasreddin Hoca mizah kültürünün yaşam ve kültürdeki değişim ve dönüşümler konusundaki toplumsal farkındalığı geliştirmek amacıyla yaratıldığı söylenebilir. Yaşam ve kültür, Nasreddin Hoca mizah bilgeliğinin eleştirel, çözümleyici ve yaratıcı bakışıyla değerlendirilerek yenilenir ve canlandırılır (Özdemir, 2010 ve 2011). Nasreddin Hoca yaşama, kültüre, bireye, topluma özetle insanlığa ayna tutar. Nasreddin Hoca mizah belleği de aynaya yansıtılanların bütününden oluşur. Böylelikle insanlar bilinçli farkındalık içinde anlamlı şekilde yaşamlarını sürdürürler. Mizah dolayısıyla Nasreddin Hoca ve mizah belleği ile oluşan yaşamsal ve kültürel farkındalık bireyin ve toplumun sağlıklı, huzurlu ve mutlu bir şekilde gelişmesini sağlar.

İnsan yaşamı hızlanınca unutmaya yavaşlayınca da hatırlamaya başlar. Sözde ciddi olarak tanımlanan dinamiklerle yapay olarak hızlandırılan yaşam gayri ciddi olarak kabul edilen mizahla yavaşlatılır. Mizah, yaşamsal ve kültürel belleğin özünü ve temel aktarım aracını oluşturur. Aynı şekilde mizah, yaşamdaki suni engelleri kaldırarak doğal akışına döndürür. Dolayısıyla siyaset, popüler kültür, tüketim kültürü, kentleşme, iş yaşamı, teknoloji vb. aracılığıyla hızlandırılan yaşam, Nasreddin Hoca ve mizah belleğiyle yavaşlatılarak ve yapay ayrımlar geçersizleştirilip bütünleştirilerek doğal akışına döndürülür. Böylelikle bilinçli, dingin, uyumlu ve anlamlı bir yaşantıya ulaşılır.

İnsanlığı bir arada tutan ortak kodlar Nasreddin Hoca mizahı aracılığıyla geçmişten bugüne ve geleceğe aktarılır. Toplumsal ve kültürel kodların oluşturulması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında mizahın damıtma işlevi etkili olur. Yine Nasreddin Hoca mizah belleğiyle sekiz asrı aşkın süredir Türk kimliğini ve kültürünü oluşturan kültürel kodlar kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşatılır. Diğer yandan Nasreddin Hoca mizah kültürü de bu kültürel kodlar temelinde yaratılmış yeni ürünlerle zenginleştirilmeye devam eder.

Mizah, yaşamın en yaratıcı alanlarının başında gelir. Bireyin en yaratıcı anlarını aklıyla güldüğü zamanlar oluşturur. Nasreddin Hoca insanlığın aklıyla gülümsemesinin sembolüdür. Nasreddin Hoca

mizah belleği de eleştirel, çözümleyici ve yaratıcı aklın gülümsemelerinin eseridir. Nasreddin Hoca mizah kültürü insan aklının eleştirel, analitik ve yaratıcı aklının imbiğinden süzölen damıtılmışlıklar bütünüdür. Bu nedenle Nasreddin Hoca ve mizah belleği yaşamdaki ve kültürdeki yaratıcılığın da ana kaynağıdır.

İnsanın doğa ile etkileşimi yaşamı ve kültürü dolayısıyla mizah alanını da biçimlendirmektedir. Nasreddin Hoca Anadolu dışında dünyanın farklı coğrafyalarında yaşatılmaya devam etmektedir. Mizah bağlamlar ve kültürler arası yaratıcı etkileşimin ve uyumun temel alanıdır. Bu durum, Nasreddin Hoca ana fıkra tipinin farklı coğrafyaların yaşam ve kültürlerine uyum sağlama gücünün temel göstergesidir. Yine köylü ile kasabalı veya şehirli Nasreddin Hoca mizah bağlamında buluşur. Bu nedenle Nasreddin Hoca mizah bilgeliği ve belleği köy ve kent etkileşiminin de ürünü ve bütünüdür. Özetle kültürel etkileşimin olduğu yerde Nasreddin Hoca vardır. Bir bakıma Nasreddin Hoca kültürel etkileşimin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi amacıyla yaratılmış bir ana mizah bilgisi tipini temsil eder.

Kültür özünde insanın doğaya ve yaşama uyum sağlamak amacıyla yaratılmıştır. Uyum etkileşimlerin bir sonucu çok kere de uyumsuzlukların ürünüdür. Mizah uyumsuzlukları belirginleştirerek uyumu yaratır. Bu nedenle mizah dolayısıyla Nasreddin Hoca ve mizah kültürü insanların yaşama uyum çabalarının ürünü, bütünü, aracı ve kaynağı olarak değerlendirilebilir. İnsanlar etkileşimlerin ürünü değişen ve dönüşen yaşama mizah ile uyum sağlarlar. Nasreddin Hoca ve mizah belleğiyle birey ve toplum esnek, hoşgörölü, yaratıcı ve de uyumlu hale gelir. Nasreddin Hoca'nın dünyanın farklı coğrafyalarında tanınmasının ve benimsenmesinin temelinde O'nun uyum sembolü oluşu yatmaktadır.

Farklı yaşam alanları ve meslekleri Nasreddin Hoca mizahının işlediği temel konulardandır. Meslek içi ve meslekler arası etkileşimlerden kaynaklanan sorunlar veya konular Nasreddin Hoca mizah kültürü kapsamında ele alınmaktadır. Özellikle gündelik yaşamın yoğun olduğu bazı alanlardaki (ticaret, adalet, politika, yönetim, inanış, sağlık vb.) sorunlar Nasreddin Hoca mizahı kapsamında ele alınarak belirginleştirilir ve eleştirel bakışla değerlendirilip yaratıcı özömler üretilir. Özetle Nasreddin Hoca mizah belleği yaşam ve meslek temelli etkileşimlerinden beslenmektedir.

Nasreddin Hoca mizah kültürü sözlü, yazılı-basılı ve elektronik-akıllı kültür bağlamlarında yaratılan ürünlerden oluşmaktadır. Nasreddin Hoca mizah belleği sözlü, yazılı, elektronik ve akıllı teknolojik kültür bağlamlarının etkileşimiyle zenginleşmiş ve genişlemiştir (Özdemir, 2022). Nasreddin Hoca da söz konusu kültürel bağlamlar arası etkileşimlerle ana/çatı fıkra tipine ve mizah bilgisine dönüşmüştür. Nitekim ilk yazmalardaki birkaç Nasreddin Hoca fıkrasından binlerce fikradan ve diğer özgün içeriklerden oluşan Nasreddin Hoca mizah belleğine dönüşmüştür. Bugün Nasreddin Hoca mizah belleği “fıkra anlatma, fıkralet-ifname, geleneksel tiyatro, mizah basını ve edebiyatı, komedi sineması, radyo ve televizyon mizahı, sanal-dijital-akıllı (YZ Mizahı) teknolojik mizah” gibi farklı eser ve geleneklerden oluşan zengin bir kültürel yapıyı ifade etmektedir.

Nasreddin Hoca mizah kültürü gelenekler ve ürünler arası etkileşimlerle yaratılmıştır. Sözlü edebiyat, müzik, yemek, giyim kuşam, el sanatları, kutlama, gelenek görenek ve inanış gibi pek çok geleneksel ürün ve uygulama Nasreddin Hoca fıkralarının yapısal unsurlarındandır. Bu nedenle Nasreddin Hoca fıkraları aracılığıyla kültürü oluşturulan diğer ürün ve gelenekler de yaşatılmaktadır. Mizahın gücü, çekiciliği, kalıcılığı ve etkinliği bir bakıma bu çok türlülüğe kaynaklık ve aracılık eden yapısından kaynaklanmaktadır.

Türk mizah kültürü Nasreddin Hoca bilgeliği temelinde gelişmiş ve gelişmeye de devam etmektedir. Türk insanının yaşam düşüncesinin özünü akıl ve gönöl etkileşimi oluşturur. Mevlâna, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre gönölü, Nasreddin Hoca da akılı temsil eder. Gerçekte Nasreddin Hoca akıl ve

gönül etkileşiminde veya birlikteliğinde yaratılan mizahi bilgeliğin sembolüdür. Türk mizahının temsilcileri, Nasreddin Hoca'nın torunları olarak mizah üretmeye başladıklarından Türk mizah kültürü, Türk kültürünün özgünlük ve millilik sorunu yaşanmayan alanların başında gelir.

Mizah, yarattığı hoşgörü ortamında insanlığı birleştirir. Kùltürler arası etkileşimler Nasreddin Hoca'yı dünyanın ortak ana/çatı mizah tipine ve bilgesine dönüştürmüştür. Nasreddin Hoca mizah belleği insanlığın eleştirel, çözümleyici ve yaratıcı aklından süzülen ortaklıklarından oluşur. Nasreddin Hoca mizah ana mizah bilgeliği altında farklı mizah tipleri yaşamaya devam ederler. Nasreddin Hoca mizah sofrasında farklı ulusların mizah kahramanları dostça sohbetleriyle dünya mizahına asırlardır katkı yapmayı sürdürmektedirler. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Nasreddin Hoca mizah kültürü ve belleğinin yöresel ve ulusal mizah kahramanlarının etkileşimlerinin eseri olduğu söylenebilir. Nitekim farklı ülkelerin fıkra kahramanları arasındaki fıkra geçişlerinin kùltürler arası alışveriş olarak sürüp gittiği vurgulanmıştır (Duman, 2024: VIII). Bir bakıma Nasreddin ana/çatı mizah bilgeliği veya tipi farklı mizah tiplerinin bir bütünüdür. Yerel ve ulusal fıkra tipleri, Nasreddin Hoca mizah bilgeliğinde bütünleşir. Çok kere belirli özellikleri temsil eden yerel ve ulusal mizah tipleri, Nasreddin Hoca çatı mizah tipinin oluşmasını sağlar. Bu tiplerle ilgili anlatıların en beğenilenleri veya eleştirel, analitik ve yaratıcı özelliği yüksek olanları Nasreddin Hoca'yla bütünleştirilerek Nasreddin Hoca mizah belleğine aktarılır. Farklı ülkelerin mizah gelenekleri Nasreddin Hoca bilgeliği altında bütünleşerek dünya mizah kültürünü oluştururlar. Bu nedenle Nasreddin Hoca, Türk dünyasını olduğu kadar dünyayı da birleştiren ana/çatı mizah bilgesi olarak kabul edilir. Nitekim UNESCO 1996 yılını Nasreddin Hoca Yılı olarak kabul etmiştir. Yine 2022 yılında UNESCO, Nasreddin Hoca Fıkralarını Anlatma Geleneği Türk dünyasını (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkiye) birleştiren ortak bir kültürel unsur olarak ilan etmiştir (URL-1). Diğer bir deyişle Nasreddin Hoca mizah geleneğinin incelenmesi dünya mizah kültürünün yanında Türk dünyası mizah kültürünün dolayısıyla Türklük tarihinin, yaşamının ve kültürünün bütün yönlerinin çözülmesi anlamına gelmektedir.

İnsanlığın yanında Nasreddin Hoca ve mizah belleği çağları, devirleri, gelenekleri ve kültürleri de birleştirir. Nasreddin Hoca'nın mizah bilgeliği evreninde tarihi şahsiyetlerle bugünün dijital kuşağı yan yana oturur. Tarih veya geçmiş Nasreddin Hoca ile eleştirel bir şekilde gözden geçirilerek yorumlanır. Zaman, Nasreddin Hoca mizah dünyasında bütünlenir. Aynı şekilde Nasreddin Hoca mizah belleğinin gelenekler ve kültürleri yaratan etkileşimlerin kaynağı, aracı, ürünü ve bütünü olduğu görülür. Nasreddin Hoca ve mizah belleği gelenekler ve kültürler kapsamındaki etkileşimin dolayısıyla değişim-dönüşümün, çeşitlenmenin, zenginleşmenin, olgunlaşmanın, bütünleşmenin, yenilenmenin ve canlanmanın da temel dinamiğini oluşturur.

Ülkeler ve milletler gibi kültürel dönem, bağlam, devir ve çağların dolayısıyla nesillerin de Nasreddin Hoca mizah belleği aracılığıyla bütünleştiği görülür. Bağlamlar ve kuşaklar arası etkileşimler öncelikle mizahın dolayısıyla Nasreddin Hoca mizahının hoşgörülü, eleştirel, çözümleyici ve yaratıcı bağlamında gerçekleşir. Mizah, kuşaklar arası çatışmayı yaratıcı etkileşimlere dönüştürür. Bu nedenle Nasreddin Hoca mizah kültüründe toplumun diğer kesimleri gibi çocuklar önemli bir yer tutar. Nasreddin Hoca üzerinden insanlar yaşama eleştirel, çözümleyici ve yaratıcı düşüncenin penceresinden bakıp yorumlayabilmektedirler. Bu da Nasreddin Hoca'yı çağlar üstü bir mizah bilgesine dönüştürür. Nasreddin Hoca her çağın mizah bilgeliğini temsil eder. Gerçekte ise Nasreddin Hoca kendi çağlar ve bağlamlar üstü mizah evreninde yaşam sürmektedir.

Mizah bireysel ve toplumsal yaşamın eleştirel, çözümleyici ve yaratıcı alanlarının başında gelir. İnsanın en yaratıcı ve çözümleyici anları, aklıyla güldüğü anlardır. Dolayısıyla Nasreddin Hoca'nın gülüşü, insanlığın çağları aşan eleştirel, çözümleyici ve yaratıcı ortak aklının gülüşüdür. Nasreddin Hoca fıkralarını anlatanlar Nasreddin Hocalaşmaya ve yaşamı eleştirel gözle gözden geçirmeye ve

çözümler üretmeye başlarlar. Bu nedenle “Hangi fıkra Nasreddin Hoca fıkrasıdır?” sorusu, en öz şekilde “eleştirel, analitik ve yaratıcı aklın ürünü olanlardır” şeklinde cevaplanabilir.

Mizah dolayısıyla Nasreddin Hoca mizah kültürü ve belleği temelindeki kültürel etkileşimlerle insanlar arasında asırlardır eleştirel, analitik ve yaratıcı düşünce geliştirilmeye ve yaygınlaştırılmaya devam etmektedir. Yaşam ve kültür mizahın etkileşim gücüyle gözden geçirilmekte, güncellenmek, yenilenmekte, doğal akışına döndürülerek anlamlı ve çekici hale getirilmektedir. Zaman içinde mizah temelli kültürel etkileşim biçim ve içerik değiştirmekle birlikte söz konusu işlevini korumuştur. Nasreddin Hoca'nın çağlar üstü ölümsüz bir mizah bilgesine dönüşmesinin kökeninde eleştirel, analitik ve yaratıcı düşüncenin sembolüne dönüşmesi yatmaktadır. Nasreddin Hoca çağlar, bağlamlar ve kültürler üstü mizah evreninde sembolü olduğu insanlığın eleştirel, çözümleyici ve analitik düşünce belleğini geçmişten bugüne ve geleceğe taşımaya, yaşamı ve kültürü yenilemeye ve canlandırmaya devam etmektedir.

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü,

Kaynaklar:

Duman, M. (2024). *Nasreddin Hoca'dan Cuha'ya Fıkra Kahramanları ve Fıkraları*. İstanbul: Kitabevi Yay.

Özdemir, N. (2010). Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca. *Milli Folklor*, 87: 27- 40.

Özdemir, N. (2011). *The Philosopher's Philosopher Nasreddin Hodja*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Özdemir, N. (2021). *Kültür Bilimi Araştırmaları*, Ankara: Akademi Kültür Yayınları.

Özdemir, N. (2022). Nasreddin Hoca Mizah Geleneği ve Kültürel Bağlamlararasılık. *Culture Academy*, Vol.2, No.2 (2022):1-23.

URL-1: <https://ich.unesco.org/en/RL/telling-tradition-of-nasreddin-hodja-molla-nesreddin-molla-ependi-apendi-afendi-kozhanasyr-anecdotes-01705>

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA BAĞLANTISALLIK

Kadir ÖZTAŞ*

Nasreddin Hoca, sadece bir mizah ustası değil, aynı zamanda toplumsal ve evrensel değerlerin bağlantı noktalarını oluşturan bir bilgedir. Onun fıkraları, bireyin ve toplumun düşünme biçimini geliştirerek insanlar arasında empatiyi ve anlayışı destekler. Mizahın gücüyle, bireysel ve toplumsal bağlantısallığı derinleştirir ve yeni anlamlar oluşturur.

Nasreddin Hoca'nın "Sen de haklısın" yaklaşımı, farklı bakış açılarını kabul etmenin önemini vurgular. Bu durum, modern dünyada toplumsal uyum ve anlayışın geliştirilmesi için güçlü bir model sunar. Hoca'nın fıkraları, geçmişten günümüze taşınan bir kültürel miras olarak, bireylerin ve toplumların zihinsel bağlantılarını güçlendiren bir araçtır. Toplumlar/insanlar için Nasreddin Hoca fıkralarında(gül-düşünlerinde) empatisel alıgılar yer almaktadır.

Düşünce, insan, dünya, gerçeklik, nükte, mizah, gülmece, kültür ve dil düzleminde bütünsel açıdan ele alınması gereken Nasreddin Hoca; felsefesi, nüktesi etkileşim alanı gereği bütünsellik taşıyan bağlantısallık yaklaşımıyla çok yakından ilgilidir. İnsan zihninin ortak algısı Nasreddin Hoca'nın evrensel yönünü ortaya koymuştur. Kısaca, Hoca fıkralarında bağlantısal bütünselliğin dil ve kültür izdüşümü net olarak görülmektedir. Dil ve kültür olgusundan tüm dünyaya yayılan Nasreddin Hoca'nın insani durumlara getirdiği yaklaşım bağlantısal bütünselliğin en iyi örneklerinden biridir.

Fert dünyaya geldiği andan itibaren yaşamı dili ile ilişkilendirmeyi öğrenmektedir. Fert için dil, bilgi edinmenin amacıdır. Dil ve kültür; toplumsal belleğin derinliklerinden süzülerek bizi biz ve toplum bir parçası yapmaktadır. Nasreddin Hoca fıkralarından süzülerek gelen ve deyimleşmiş kalıplar; "ya tutarsa", "sen de haklısın", "parayı veren düdüğü çalar", "kavaktan öte yol gider", "eşeğin sözmüne mi inanacaksın", "keramet kavukta ise", "ipe un sermek" .... dil/sözcük aracıyla muhaliyemizi zenginleştiren toplumla, insanla, dünyayla bağlantımızı oluşturan unsurlardır.

Geçmiş ve günümüzde toplumları ve kültürleri yapılandıran, nesillerin zihinleri tarafından oluşturulan bilgi ve yaşantı çıktısı her insan beyninde bulunmaktadır. Dolayısıyla birey, günümüz dünyasını geçmişteki olaylar ve nesnelere nedensellik bağlantıları bağlamında yaşamaktadır. Dil sadece dış dünya gerçekliğini yansıtmakla kalmayıp ona ilişkin mantıksal imgelemin tasarımların kaynaklıyla yapılmaktadır.

Nasreddin Hoca özelinde toplumsal hafızamızı oluşturan anekdotlar hafızamızda oluşan bağlantısallıkla tüm insanlara bağlanmaktadır. Her dilin dünyayı başka bir biçimde ifade ettiği düşünülürse; Hoca tüm insanlığa evrensel sözcükler/duygularla ulaştırmıştır. Nasreddin Hoca'nın evrenselliği; her dilin dünyayı anlama ve algılama şekli farklı olduğundan bireylere farklı anlamlandırma ve içsellendirme yolu çizerken, hoca tüm dünya insanların ortak insani değerler üzerinden mesaj vererek, insanlığa bağlantısallıkla katkı sağlayan ender beyinlerdendir.

Felsefe/düşünce bilimiyle bağlantısı kurulabilecek yenilikler doğa bilimlerinde ortaya çıkmıştır. Nörobilim alanındaki çalışmalar sonucunda ortaya konan, yalnızca bilimi değil kültüren her

katmanının dolayısıyla sözlü halk edebiyatını etkileyebilecek ve farklı bakış açıları geliştirmeye yol açacak nitelikte yeni bir paradigma ortaya koymaktadır.

“Türker Kılıç” tarafından tanıtılan “bağlantısal bütünsellik” kavramı dil-dünya ilişkisini “Nasreddin Hoca fıkraları” olgusunu yorumlarken de kullanılabilir olması açısından önemlidir. Nükte, gülme, mizah; insan zihninde çok farklı çağrışımlar yaptırabilen kendine özgü kavramların insan zihninde oluşturduğu zıtlıklar sonucu oluşan zihin jimlastiğidir. Hocanın nüktelerindeki insani olmanın yansıttığı olgular/formlar tüm dünyaya ulaşan evrenselleşen bir bağlantı noktası olmuştur. Belki de insanlık zihninin gelişmesindeki en önemli aktarımlarından düşünce oluşturan nöronal ilişkilerin oluşturduğu olgu Hoca Nasreddin düşüncesidir.

İnsanları anlamadaki temel özelliklerinden biri de hiç şüphesiz nükte/mizah/gülmece; insanlığın geldiği noktadaki küresel bir imgedir. Kültürleri gülümseten ender karakterlerden biri olan Hoca evrensel bağlantısallık oluşturan küresel bir değerdir. Hocanın düşüncesi; diğer kültürlerdeki benzer karakterlerin “Hoca”sıdır. Cuha, Itar Peter, Till Eulenspiegel vb...

Nasreddin Hoca'nın hikâyeleri, **Herakleitos'un “spiral” kavramına benzer: Aynı anda hem geçmişe hem geleceğe dokunur, hem doğrusal hem dögüsel bir yol izler.**Bu zamansal ve mekansal sıçramasını **Goethe de fark etmiştir."West-östlicher Divan" (Batı-Doğu Divanı)** adlı eserinde, **Nasreddin'i Timur'un neşeli yol arkadaşı ve çadır dostu** olarak tanımlar. Eğer Goethe böyle söylüyorsa, kim aksini iddia edebilir?

Günümüz nörobilim araştırmalarına göre beyin, bedenin fizyolojik dengesini sağlayan organ olmasının yanı sıra, aynı zamanda zihin yaratan bir organdır. Bu çalışmalar içinde yalnızca beyin değil evrende her varlığın bağlantısallık içinde olduğu ortaya konulmuştur. Nörobilim çalışmaları sonucunda ortaya çıkmış olan bağlantısallık(connectivity) terimi pek çok disiplinde ufuk açıcı çalışmaları beraberinde getirmiştir. Beynin bağlantısallığını delillendiren “Human Connectome Project”, bütün bilim dünyasını ilgilendiren sonuçlar ortaya koymuştur. Edebiyat, felsefe, dilbilim gibi sosyal bilimlerdeki araştırmaların sınırlarını genişleten bu görüş yaşamın her alanında ki enformasyon ağının; bağlantısal bütünsellik açısından değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

Yaklaşık sekiz yüz yıldır bilimin de temelini oluşturan eleştirel düşüncenin Nasreddin Hoca'nın bilgiler bilgesi kimliğiyle sembolleştiği görülür. Nasreddin Hoca, bilgelik okulunda asırlardır yeni bilgiler yetiştirmeye devam etmektedir. Mizah ve eleştirel düşünce, yaşamın sorunlarının çözülmesini ve dahası sırlarına ulaşılmasını sağlamaktadır. Mizahsız eleştirel düşünce, eleştirel düşüncesiz mizah var olamaz.

Nasreddin Hoca, torunlarını bilgelik yolunda eğitirken yaşamın tersten okunmasını ve soru sormayı öğretirken işe başlar. Eleştirel düşüncenin temelini, özgün soru ve cevaplar yaratmak oluşturur. Nasreddin Hoca fıkra belleğinde yaşamın tüm yanları sorgulanır. Çağdaşları Yunus Emre ve Mevlana gönlü, Nasreddin Hoca ise mizahı, eleştirel düşünceyi ve akılı temsil eder. Akıl- gönül birlikteliği ve uzlaşması, bu zirve şahsiyetlerle sağlanır. Akıl gönlü, gönül akılı besler hâle gelir. Türk düşünce sisteminin temeli de bu birliktelik üzerinde gelişmiştir. Bu ortaklık, dahası uyum, bilgeliğe ulaşmayı sağlar.

Özetle bu serbest yazıda, Nasreddin Hoca merkezinde kuantum mekaniğinde ki gelişmeler ve bağlantısal bütünsellik olgusu incelenmeye çalışılmış, yeni araştırmalara/tartışmalara yol açması amaçlanmıştır. Burada Hocamızın en sevdiğim “gül-düşün”lerinden biri olan “orası karanlık” fıkrası ile bitirmek isterim;

“Hoca Nasreddin, günlerden bir gün evinin önünde bir o yana bir yana koşuşturmaktadır. Telaşlı gözlerle yerleri taramaktadır.

Hocanın bu halini gören komşular soarlar:

“Hayırdır Hocam, nedir bu telaşınız, ne ararsınız”

“Sormayın komşular yüzüğümü kaybettim onu ararım”.

Hocam yardım edelim, nerede kayb oldu yüzüğünüz ?

Hoca: “İçeride ahırda kaybettim”, Saşkınlıktan baka kalan komşular, Hocam niye burada arıyorsunuz o zaman..!

“İçerisi **karanlık**, onun için burada arıyorum...”

**Selçuk Üniversitesi Nasreddin Hoca Uygulama ve Araştırma Merkezi*

YARARLANILAN KAVRAMLAR

Arda, Z. (2008). “Türk Halkının Algılama ve Yorumlama Gücünün bir Yansıması Olarak Nasreddin Hoca Fıkralarının Estetiği”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, 8-9 Mayıs, Akşehir, s.75-82

Başkurt, S. M. (2024). “Dünya Görüşü Fenomeninin Bağlantısallık Yaklaşımıyla Yorumlanması”, *Felsefe Arşivi, İstanbul Üniversitesi Yay.*, ARCP 2024Sa. 60

Demi Güneş, C. (2005). “Nasreddin Hoca Fıkralarının Felsefi Tahlili”, *1.Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu(Bilgi Şöleni)*, 6-7 Temmuz, Akşehir, s.436

Durmuş, M. (2008). “Güldürünün Saklanan Gerçeği ve Nasreddin Hoca Fıkralarında Sosyo-Psikolojik “Kendilik” Tanımlaması”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, 8-9 Mayıs , Akşehir, s.241-252

Duymaz, A. (2008). “Anlatılan Nasreddin Hoca Anlaşılan Nasreddin Hoca”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, 8-9 Mayıs , Akşehir, s.253-270

Ekici, M. (2008). “Gülme Teorileri ve Nasreddin Hoca Fıkraları”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, 8-9 Mayıs, Akşehir, s.271-280

Hawkins, Peter, *Nasreddin Hoca'nın Liderlik Rehberi*, Sistem Yay. 2005, İstanbul

Güleç, H. (2005). “Nasreddin Hoca'nın Kişiliği ve Fıkralarının Özellikleri”, *1.Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu(Bilgi Şöleni)*, 6-7 Temmuz, Akşehir, s.71-77

Güldiken, K. (2008). “Nasreddin Hoca Fıkralarındaki Hikmetli Sözlerden Sosyal Açıdan Ahlaki Dersler”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, 8-9 Mayıs, Akşehir, s.351-356

Gültekin, E. (2008). “Anlatılan Nasreddin Hoca, Anlaşılan Nasreddin Hoca”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, 8-9 Mayıs, Akşehir, s.281-293

Kılıç, Türker, *Yeni Bilim:Bağlantısallık Yeni Kültür:Yaşamdaşlık*, Ayrıntı Bilim Yay., 2024

Kılıç, Türker,(2023); <https://www.youtube.com/watch?v=lqNrrQKsu7U>

Nerimanoğlu, V. K. (2005). “Mitten Geleceğe Hoca Nasreddin”, *I.Uluslararası Akşehir Nasreddin HOoca Sempozyumu(Bilgi Şöleni)*, 6-7 Temmuz, Akşehir, s.39-41

Oğuz, Ö. (2008). “Nasreddin Hoca'nın Fıkraları mı? Nasreddin Hoca Fıkraları mı?”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, 8-9 Mayıs, Akşehir, s.555-561

Özdemir, N. (2008). “Sanal Kültür Ortamında Nasreddin Hoca”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, 8-9 Mayıs, Akşehir, s.593-634

Özünel, Evrim Ölçer, *Kolektif Bilinçdışında Nasreddin Hoca Fıkraları ve Bilgelik*, 21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum, 8-9 Mayıs 2008, Akşehir

Süme Çetindağ, G. (1019). “Bütünlüğe Ulaşma Yolunda Nasredin Hoca ve Eşeği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 29, Sa.1,

Şenocak, E. *İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman:Nasreddin Hoca*, Mozaik Kültür Sanat Vakfı Yay. 2007, Konya

Şimşek, L. (2008). “Kolektif Kimliğimizin Tezahürü Olarak Nasreddin Hoca Fıkraları”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, 8-9 Mayıs, Akşehir

Uludağ, M. E. (2008). “Eleştirel Düşünme Anlayışı Kazandırması Açısından Nasreddin Hoca'nın Fıkralarına Eğitsel Bir Bakış”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak, Uluslararası Sempozyum*, 8-9 Mayıs, Akşehir, s.889-896

Tekşan, M. (2005). “Postmodernizm ve Nasreddin Hoca “Dünyaya Dışından Bakmak”,” *I.Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu(Bilgi Şöleni)*, 6-7 Temmuz, Akşehir

Yakıt, İ. (2005). “Nükte ve Latifelerin Eğitim Felsefesi Açısından Önemi ve Nasreddin Hoca”, *I.Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu(Bilgi Şöleni)*, 6-7 Temmuz, Akşehir

Yaman, B. *Lotman Kültür Göstergibilimi Bakış Açısından Nasreddin Hoca Fıkraları ve İngilizce Çevirileri*, Eğitim Yayınevi, 2022

Yüksel, A.(2022). “Klasik İnsan/Kuantum İnsan: Süreklilik-Süreksizlik, Belirlenimsillik-Belirlenemezlik, Kesinlik-Kesinsizlik, Zorunluluk-Olumsuzluk -1”, *Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, Cilt/Vol:19(2), 2022

Yüksel, A. (2022). “Klasik İnsan/Kuantum İnsan-2: Materyalizm-İdealizm, Atomizm-Holizm, Nedensellik-Eşzamanlılık, Rasyonellik-İrrasyonellik, Beden-Zihin, Bağımsızlık-Bağlantısallık”, *Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, Cilt/Vol:19(3), 2022

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA “ÇOCUK/ÇOCUK RUHLARIN” EĞİTİMİ

Ebru ŞENOCAK*

Nasreddin Hoca, Türk dünyasında ve dünya ülkelerinde farklı adlarla anılmakta olup bütün fıkra örneklerinde “yüce birey” olarak topluma ortak mesajlar vermektedir. Nasreddin Hoca’nın farklı ülkelerdeki adlarına şu örnekler verilebilir: “Doğu Türkistan; Afandi, Nasirdin Efendi, Kazakistan; Koca Nasır, Hoca Nesir, Kuja Nasr, Kırgızistan; Ependi, Özbekistan; Nasreddin Afandi, Molla Nasreddin, Hoca Nasraddin, Apandi, Afandi, Türkmenistan’da Ependi, Nasreddin Ependi, Azerbaycan’da Molla Nesreddin, Karaçay; Nasır Hoca, Kumuklar; Hoca, Molla Nesreddin, Nasreddin, Tatarlar; Huca Nasreddin, Munla Nasreddin, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti: Nasreddin Hoca, Gasdani Hoca ve Aslani Hoca, Batı Trakya; Nasreddin Hoca, Irak Türkmenleri; Molla Nasreddin, Tacikistan; Efendi, Rusya; Hoca Nasreddin, Bulgaristan; Nasraldi, Yunanistan; Anastratin, Arnavutluk; Nastru, Nastroya, Makedonya; Strandilhoca vb.” (Sakaoğlu 2009: 28). Evrensel anlamda herkesin gönlünde taht kuran Nasreddin Hoca, adı ne olursa olsun, geçmişten bugüne ortak kabullerle zamana ayak uydurarak yaşamaya/yaşatılmaya devam etmektedir. Sanal ortamda var olan Nasreddin Hoca fıkraları gösteriyor ki Nasreddin Hoca, her dönemde mizah/ironi ardındaki uyarılarıyla “ideal insan tipi”nin örneklerini oluşturmuş ve halkın sözünün temsilciliğini yapmıştır.

Nasreddin Hoca fıkraları, sosyal hayatın tüm eleştirel yönlerini göz önüne sererek yapıcı, uyarıcı, örneklerle bireye/topluma rehberlik eder. Söz konusu çalışmada ele alınan fıkralarda, bazen toplumda “çocuk” rolüyle sorun çıkaran, kişilerarası çatışmalara yol açan “yetişkin” olamayan kişiler, bazen toplum hayatındaki çocuk eğitiminin eksiklikleri, bazen de çocuğa doğru örnek olabilmenin önemi vurgulanarak farklı bakış açıları kazandırılmaya çalışılmıştır. Bireyin kişilik özellikleri önce çekirdek yapı denilen aile yuvasında oluşmaya başlar. Aile, çocuğun ilk öğrenim yeri olup çocuk, aile bireylerini taklit ederek onlara benzemeye çalışırken kendini değiştirip dönüştürür. “Yeni doğmuş bir bebek yaşamına başladığında, kişi olarak çoğunlukla genetik özellikler taşır. Dünyaya çekirdek bir benlik olarak gelir, hiçbir deneyimi yoktur. Kuantum dilinde bebeğin dalga fonksiyonu annesininkiyle hemen hemen tamamıyla çakışmış durumdadır ve yansımali özdeşlik ilişkisi içindedir.” (Zohar 2003: 154). Parçacık yani bedensel yanımızla iletişimde bulunduğumuz kişiler, bir dönem sonra öğrenme olgunluğuna sahip olarak dalga yanlarıyla zihinsel-duyumsal çelişkiler yaşarlar. “Psişik yaşamda meydana gelen eski ve yeniye dair çatışmalar, kişinin özü aynı kalmak sûretiyle zaman içinde tespit ettiği eksikliklerini, “kusursuz insana” dönüştürmesine yardım eder. Kişinin bu olgunluğa erişebilmesinde en büyük yardımı şüphesiz önce ailesi gösterir ve ötekinin tutumları, kendiliğın tecrübeleri ve samimi itiraflarıyla kendini tamamlayarak şekillenir.” (Şenocak 2017: 87). Görenekler,

toplum tarafından bireylere alışkanlık olarak kazandırılır. “İnsan toplumsal bir hayvandır.” (Gasset 1999: 239). Kişiliğimizin oluşumunda ilk yaşlarda genetik olarak görülen özellikler, zamanla görerek öğrenmeye bağlı bir gelişim silsilesini takip eder. Nasreddin Hoca, kişinin yanlış öğrenimlerini şu fıkrasıyla ironileştirirken mizahın komik etkisinden faydalanır. Güldürürken/eğlendirirken eğitme amacının güdüldüğü fıkralarda, mizah, ironi önemli bir güçtür.

Bir gün Nasreddin Hoca'nın buzağısını bügelek (İnsanlara musallat olan ısırcı ve kan emici bir sinek cinsi) tutar. Hayvan öteberi koşmaya başlar. Nasreddin Hoca hemen eline bir sopa alıp, öküzü döver. “Hayvanın kabahati nedir?” dediklerinde Hoca: “Hep suç bunundur. Bu öğretmemiş olsa, dünkü buzağı bu haşarılığı ne bilsin?” (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 65) der.

Fıkroda kurulan özdeşlik ilişkisinde, kötü örnek olabilme endişesinin duyulması gerektiği ele alınır. Nasreddin Hoca, buzağıyı/suçluyu dövmek yerine suçu öğreten ya da ona kötü örnek olan öküzü/kişiyi döverek sorunun kaynağından çözülmesi gerektiği mesajını verir. Toplumda suç örneği oluşturan kişi ya da tutumlar kökünden kazılmadığı sürece ardından gelebilecek benzerlerin önünü kesilemez. Toplumda herkes birbirinden görerek yanlışları ya da doğruları çoğaltır. İdeal örnek oluşturmak için bireyin kendine düşeni yapması ve kendini sorgulaması mükemmel bir toplumun temelini oluşturur. Birey olarak örnek davranışlar sergileme kaygısı, sağlıklı bireyler/toplumlar demektir. Toplum içerisinde binlerce insan ve farklı tutum bulunmaktadır. Kişilerin birbirini anlamasında karşıdakinin algılama şekli, davranış özellikleri oldukça önemlidir. Doğru iletişim kurabilmenin ya da bireyi/çocuğu eğitirken tercih edilen davranış şekli karşıdakine doğru mesajı vermede etkilidir.

Fıkralardan birisinde Nasreddin Hoca'nın, inatçı eşeğini yola getirmek için yüksek sesle ona yem ve su verilmemesini söyleyip ardından sessizce oğluna: “Eşeğe gözdağı verip korkutmak için böyle davranıyorum.” (Kabacalı 1991: 203) demesi, onun cezalandırıcı “ana-baba” rolünü gösterir.

Benzeri bir fıkra şöyledir:

Bir gün yolda eşeğin tersliği tutar. Molla ne kadar döverse dövsün, eşek ayaklarını yere direyip durur. Bu duruma iyice sinirlenen Hoca, hanımına: “Gerek bir ay onu aç bırakayım. Eğer sen saman verirsen kendin bilirsin.” der. Hoca, eşeğin öleceğini söyleyen hanımıyla bir müddet münakaşadan sonra yumuşayıp: “İyi bari götür saman ver, ama bilmesin ki ben izin verdim, yoksa ayağı yer eder.” (Abdulla 1993: 236) diye cevap verir.

İletişimde bulunulan kişiye yapılması istenenler belirtilirken kullanılan sesin şiddeti, kararlılığın netliğini gösterir. Ana-babalar, ses tonunun şiddetiyle bu rollerini etkinleştirerek ev/aile ortamını disiplinli, otoriter tutumlarıyla tıpkı askeri yaşayış sisteminin bir parçası haline çevirirler. Toplumumuzun sıcak aile yuvalarında genellikle yaramazlık yapan çocukları dizginleyebilmek için annelerin kullandığı silah; “Bak babana söylerim!” sözleridir. Her evde korkulacak, gölgesi ağır biri

mutlaka vardır. Nasreddin Hoca da burada “ana-baba” otoritesini kullanarak “çocuk” rolünün huysuzluğunu bastırmaya çalışır. Fakat çocuğu dövme ya da kuvvet kullanarak cezalandırmanın pek çok zararı vardır: “Dayak, çocukta zayıf vicdan gelişmesine yol açar. Çocuk bir yaramazlık yaptığı zaman dayak yerse, yaptığıının karşılığını ödemiş demektir ve hatalarını tamir etmek için düşünmesine gerek kalmamıştır. Dövülerek eğitilen çocuk, ana-babaya karşı duyduğu kızgınlıkla kendisi yerine, kendini döveni suçlar. Nihayet bir disiplin tekniği, ana-babasının saldırganlığını taklit ederek her kızdırıldığı da o da bir başkasını dövecektir. Bu yüzden fiziksel ceza, çocuğa vicdanlı olmayı değil, saldırgan olmayı öğretir.” (Kağıtçıbaşı 2006: 330). Ana babanın dayak eğilimli davranışı, çocuğun hatalarını düzeltmek ya da onu eğitmek değil, dikkat çekmeye çalışan inatçı, huysuz ve öfkeli, davranışlarını dayakla bilemek demektir. Sonunda “dayak arsız” olan çocuk, kendini sorgulayarak hatasını tamir etmek yerine yanlış tutumunu arttırarak sürdürmeye devam eder. Sevgi, aile bağlarını güçlendirmek her kapıyı açan bir anahtardır. “Sevgiyi esirgeme de, dövme gibi bir cezadır; dövmeden farkı, fiziksel olmayıp psikolojik olmasıdır. Çocukla konuşmamak, ona aldırılmaz bir şekilde davranmak ya da onu artık sevmediğini söylemek, sevgiyi esirgeme yollarıdır.” (Kağıtçıbaşı 2006: 330). Çocuk eğitiminde sevgi, korkutma, ödül ya da ceza kavramlarının seviyeli ayarlanması, sağlıklı ve doğru iletişimin yoludur. Halk arasında otoritenin üstünlüğünü kaybeden kişilerin söylediği; “Sakalım yok ki sözüm para etsin.” durumuna düşmek istemeyenler, tutumlarını değiştirmek yerine ilımlı yönlerini başka kişiler aracılığıyla gösterirler. Nasreddin Hoca söz konusu fıkrada, toplumda dayakla çocuk eğitmeye kalkan kişileri eleştirerek onlara doğruyu öğretmeye çalışır. Herkes aslında, içindeki asi, inatçı, yaramaz ve vurdumduymaz çocuğun ana-babalığını yapar. Bu yüzden, kendimize karşı tutumlarımızda da reddettiğimiz, isteklerine “sus!” diyerek sürekli terslediğimiz çocuk, bizimle konuşmayı bıraktığında kişiliğimizin eksik yanı karşımıza çıkar. Kişilerarası iletişimde çocukları olgun bir davranışla eğitmek önemli bir adımdır. Bireyin kelime seçimleri, ifadesindeki sesin şiddeti kişinin doğasını simya işlemlerine tâbi tutmak gibidir. Nasreddin Hoca fıkralarında olayların gerek söz, gerekse hareket canlılığıyla aktarılırken olsun, gülerken kursağımızda kalan lezzet, alaya alınma korkusuyla eleştirilen yanlarımızı değiştirmeye başlar. “Günlük yaşamda sergilediğimiz üç kişisel rolümüz vardır: Ana-baba, yetişkin ve çocuk” (Dökmen 2003: 205). Fıkra Nasreddin Hoca’nın ana-baba rolüyle sesini yükselterek çocuğunu cezalandırması ve merhamet ettiğinde kendini gizlemesi, çocuğun yüz bulmasını engellemek içindir. Çocuk eğitiminde ara mesafeyi doğru ayarlamak çocuğun istek ve davranışlarının sınırını belirlemede etkilidir.

Çocuktan bir yetişkin gibi davranmasını beklemek olanaksızdır. Çocuk ile kurulan iletişimde onun huyundan ve suyundan gitmek, çocuğun davranışlarını yönetebilmede önemli bir yoldur. Eğitim, bilinçli olmak, değişim ve dönüşüme açık olmak hataların telafisini yapmak, iyi ve güzel davranışları örnek almak bireyin kendini yetiştirmesinde önemli unsurlardır.

Konuyla ilgili farklı bir fıkra şöyledir:

Bir gün Molla Nasrettin ile babası değirmenden dönerken bir çaydan geçerler. Çayın üstündeki köprü hayvanın geçebileceği gibi değildir. Nasrettin çocukluğunda babası ne söylese tersini yaptığı için babası ona yapılması gerekenin hep tersini söylemiş. Bu sefer de ona: “Oğlum Molla! Ben köprüden geçeceğim. Sen hayvanı çayın geçit yerinden geçirme.” diye seslenmiş. Bunun üzerine Molla Nasrettin, eşeği doğruca çayın geçit yerine sürmüştü. Tam o sırada babası semerin üstündeki un çuvalının yana kaydığını görünce: “Molla! Çuval yana doğru kaykılmamış, çaya düşmeyecek! Sakın doğrultma, şöyle itiver de çabuk düşsün!” demiş. Babası böyle seslenirken Molla Nasrettin de kendi kendine: “Ben niye yıllardır acaba bu iyi adamın her dediğinin tersini yaptım! diye düşünürüzüzüzümüş. “Vallahi baba! Bundan böyle sen ne dersen onu yapacağım!” deyip çuvalı çaya doğru itmiş (Fuat 2004: 34).

Nasreddin Hoca, ne söylese söylesin tersini yapan oğluya iletişim kurabilmek için, bir yetişkin gibi onunla anladığı dilden konuşmaya ve yapması gerekenin tersini söyleyerek ona ulaşmaya çalışır. Sonunda babanın emekleri boşa gitmez, çocuğun gönlünde sevgi çiçekleri tomurcuklanmaya başlar. Baba, oğlunun gönlüne ektiği iyi niyeti biçmeye başlar, yalnız olan un çuvalına olur. Bu fıkrada Hoca, çocuğuna olan sevgisiyle “ana-baba”, onunla empati kurarak getirdiği yapıcı çözümlerle “yetişkin” rolünü üstlenmiştir. “Beyinlerimiz ‘yapma’ diyen mesajlara karşı direnç gösterir. Bu yüzden olumlu mesajları daha kolay kabul ederler.” (James 2004: 27). Fıkra Nasreddin Hoca’nın, toplumdaki “Sana inat tersini yapacağım.” diyen insan gruplarının eğitilebileceğini, inatçılıklarının yola getirilebileceğini gösterdiği görülür. Fıkradan çıkarılabilecek bir diğer sonuç da şudur: İletişimde bulunulan kişileri, ana-baba öğretilerinin sert otoritesiyle eğitmek veya empati kurabilmek mümkün değildir. Sahip olunan geleneksel kültür, olgun kişilik ve akıl ile geliştirilmelidir. Dökmen, bunu “Yetişkin yanımızı güçlendirmemiz gerekir.” (Dökmen 2003: 317, 319) sözleriyle ifade eder. Kendini değiştirip dönüştürmek karşdakine de bireyleşme sürecini tamamlayabilmesi hatta “yetişkin/ideal insan” olabilmesi için bir şans vermektir.

Nasreddin Hoca, toplum hayatını olumlu/olumsuz yönleriyle çok iyi gözlemleyen ve her insanın dilinden anlayan bir rehberdir. Gönülden gönüle köprüler kurarak eleştirel bakış açısı ve ironik yaklaşımlarıyla ruhları şifalandıran Nasreddin Hoca, hayatın karelerinden örneklerle yol gösterir. “Sağlıklı iletişim kurabilmek, örnek tutum ve davranışlar sergileyebilmek için yetişkin olabilmenin özendirilmesi gerekir. Yetişkin olma, bireyleşme sürecini tamamlayan olgun insan tipidir.” (Şenocak 2024: 129). Nasreddin Hoca fıkrada örneklerinde, toplumda empati kurmadan yaşayan, sayısı belirsiz geveze, fesat, iki yüzlü, zalim, bencil, görgüsüz, duygusuz, vb. özelliklerle küçülen, insani değerlerden yoksun bireyleri mizah/ironi ile cezalandırarak söyledikleri boş ve anlamsız lafları boğazında düğümler. Böylece, çevremizde meydana gelen olumsuzlukların sebebinin kendisi olduğunu asla düşünmeyen insanları alaya alırken “ben” ve “öteki”ni etkileyen etik değerleri de sorgular. Nasreddin Hoca bireyin kendi eksiklerinden, hatalarından habersiz yaşayarak körelttiği duyguları, ironik mesajlarla yüzüne sert bir tokatla vurarak ıslahının çabuklaşmasını hedefler. İletişimde bulunulan

kişiyi hangi yaşta olursa olsun ön yargılı davranmaktan uzak, “yetişkin”/ “ideal”/ “olgun” insan olarak yaklaşmak olumlu, yapıcı tutum ve davranışlar sergileyerek ona örnek olmak eğitimde başarının temellerini oluşturur. Özellikle “çocuk” ya da “çocuk ruhlar”ın eğitimine önem verilmesi, “yetişkin” olmaya özendirilmesi, onlara olumlu, akılcı, güzel tutum ve davranışlar kazandırılması gelecekteki mükemmel toplum anlayışının sağlanması için önemlidir.

* Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-ELAZIĞ, esenocakebru@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5443-3504.

KAYNAKÇA

- Abdulla, Behlül (1993), *Dava Yorgan Davası (Molla Nesreddin Letifeleri)*, Bakı: Yazıcı Yayınları.
- Arslan, Mehmet-Burhan Paçacıoğlu (1996), *Letâ'if-i Hoca Nasreddin*, (Haz.), Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.
- Dökmen, Üstün (2003), *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Fuat, Memet (2004), *Nasreddin Hoca Fıkraları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gasset, Ortega (1999), *İnsan ve “Herkes”*, (Çev. Neyire Gül Işık), İstanbul: Metis Yayınları.
- James, Judi (2004), *Beden Dili/Olumlu İmaj Oluşturma*, (Çev. Murat Sağlam), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kabacalı, Alpay (1991), *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca Hayatı Kişiliği Fıkraları*, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin (2009), *Nasreddin Hoca*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Şenocak, Ebru (2024), *İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman Nasreddin Hoca*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şenocak, Ebru (2024), “Efsanelerde Ana Baba Yetişkin Rolü ve Kültürel Kodlar”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2024, Cilt: 17, Sayı: ÖS, 116-131.
- Tokmakçıoğlu, Erdoğan (2004), *Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca*, İstanbul: Geçit Kitabevi.
- Zohar, Danah (2003), *Kuantum Benlik*, (Çev. Seda Kervanoğlu), İstanbul: Doruk Yayınları.

Nasreddin Hoca'nın Gölgesinde Zihinlere ve Kalplere Yolculuk

Soykan UYSAL*

Nasreddin Hoca'yı tanıdığımdan beri ona karşı duyduğum hayranlık hiç azalmadı, aksine her geçen yıl daha da derinleşti. Çünkü onun üslubundaki kelime oyunları, iğneleyici ama zarif nükte anlayışı, çocuk aklımla bile zekânın yansıması olarak gözüme çarpmıştı. Yıllar sonra Akşehir'e yerleşip Nasreddin Hoca'nın hayatını, yaşadığı dönemi, felsefesini ve halkla kurduğu o benzersiz bağı daha derinlemesine inceledikten sonra bunun bir his değil, apaçık bir gerçek olduğunu anladım. Şimdi geçmişe baktığımda, o ilk hissin aslında ne kadar isabetli ve sezgisel bir kavrayış olduğunu görüyorum.

Nasreddin Hoca'yı çok küçük yaşlarda tanıdım. Okumayı öğrendikten sonra, yanılmıyorsam ilkokul 2. sınıf Türkçe kitabımızda karşıma çıkmıştı ilk kez. Karikatürize edilmiş bir figür gibi dursa da, o yaşta bile beni güldürürken düşündüren, kafamın bir köşesinde "bu adam çok zeki" dedirten bir yanı vardı. Zamanla, sadece kitaplarda değil, günlük hayatımızda da onun deyimlerine, fıkralarına, sözlerine rastlamaya başladım. Siyasi tartışmalarda, toplumsal çözümlenelerde, hatta aile içi ufak çekişmelerde bile bir şekilde onun dilimize kazandırdığı nükteyi taşıyan ifadeler karşımıza çıkıyordu. Sanki o, halkın ortak aklı, vicdanı ve mizahı haline gelmişti.

2016 yılında Selçuk Üniversitesi Nasreddin Hoca Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde müdür yardımcısı olarak göreve başladığımda, Nasreddin Hoca ile bağım artık yalnızca kişisel bir hayranlık olmaktan çıkıp akademik bir sorumluluğa dönüştü. Onu gerçekten anlamak istiyorsak, sadece fıkralarını değil; yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısını da anlamamız gerektiğini gördüm. O, Anadolu'nun tam ortasında, Moğol istilalarının, iç karışıklıkların, adaletsizliklerin kol gezdiği bir dönemde halkın içinde bir bilge, bir arabulucu ve en önemlisi bir umut ışığı olarak yükselmişti. Bazen halkın umutsuzluğunu dillendiren "Ya tutarsa" gibi bir sözle, bazen bir haksızlığa karşı mizahı kalkan gibi kullanan bir yaklaşımıyla, insanlara derin bir teselli sunmuştu. Her şeyi zekâ potasında eriten bu bilge adam, bugün bile milyonlarca insanın zihninde ve kalbinde yaşıyor. Bu ölümsüzlük, yalnızca onun zekâsının değil, aynı zamanda insan ruhunu ne kadar iyi tanıdığının da göstergesidir.

Onu tanımaya başladıkça, sadece zihinsel bir bağ kurmadım; kalbimde de özel bir yer edinmeye başladı. Artık türbesine doğru yürürken, etrafı mazılarla bezenmiş o yeşil yol bana yalnızca bir ziyaret yolu değil, derin bir saygı ve minnet yolculuğu gibi geliyordu. Her adımda onun hikmet dolu sözlerini hatırlıyor, onu anlamaya çalışan bir akademisyen kimliğinden çok, bir dost gibi hissediyordum kendimi.

2023 yılının Şubat ayında e-posta kutuma düşen bir mesaj, bu manevi yolculuğu uluslararası boyuta taşıyan eşsiz bir kapı araladı. Almanya Braunschweig Teknik Üniversitesi'nden Tarih Bölümü doktora öğrencisi Nevin Hanım, uzun yıllardır hocası Prof. Dr. Matthias Steinbach ile birlikte Nasreddin Hoca üzerine çalıştıklarını ve Akşehir'e gelip hem türbesini ziyaret etmek hem de bilgi alışverişinde bulunmak istediklerini belirten son derece nazik ve samimi bir mesaj yollamıştı.

Beklediğimiz gibi de geldiler. Karşımızda yalnızca bir akademik heyet yoktu; Nasreddin Hoca'yı yürekte anlamaya çalışan entelektüel bir topluluk vardı. Aramızda harikulade bilimsel tartışmalar kadar, içten duygusal bağlar da kuruldu. Onların, Nasreddin Hoca ile Alman halk kültüründe önemli bir figür olan Till Eulenspiegel arasında kurdukları paralellik, beni oldukça etkiledi. İki farklı coğrafyanın, iki farklı tarihsel figürü ama benzer zekâ, benzer nükte anlayışı ve halkla

kurulan benzer bağlar... Bu karşılaştırma, yalnızca akademik bir perspektif değil; aynı zamanda kültürler arası evrensel bir değer arayışıydı. Sayın Prof. Dr. Steinbach, bu buluşmamıza çok güzel bir isim verdi: "Dahiler Buluşuyor." Gerçekten de öyleydi. Dahiler, kendilerinden yüzyıllar sonra bile ışıklarıyla insanları bir araya getirebiliyorlardı.

Bu dostluk, öylesine sağlam bir zemine oturdu ki, Sayın Steinbach bizi Till Eulenspiegel'in yaşadığı coğrafyayı yakından tanımamız için Almanya'ya davet etti. 2023'ün Eylül ayında Almanya'ya yaptığımız ziyaret, akademik anlamda olduğu kadar insani anlamda da ufuk açıcı bir deneyim oldu. Son derece misafirperver bir şekilde ağırlandık, bilgi paylaşımlarımızı derinleştirdik ve ortak çalışmalara zemin oluşturacak görüşmeler yaptık.

Bu süreçte fark ettim ki, Nasreddin Hoca sadece Türk halkı için değil, evrensel anlamda da insanlık değerlerini mizah yoluyla anlatan bir bilge olarak kabul görüyor. Mizahın, zekânın ve halk irfanının birleştiği noktada doğan bu güçlü figür, zamanlar ve sınırlar ötesine geçen bir bilgelik taşıyor. Bugün bizleri bir araya getiren de, işte bu ortak insanlık değerleri.

Nasreddin Hoca'yı tanımak, sadece bir halk filozofunu anlamak değil; insan ruhunun mizahla, adaletle, umutla nasıl iyileşebileceğini görmek demek. Ve onu daha yakından tanıdıkça hayranlığım katlanarak artıyor. Onun izinden yürümek, hem bir akademisyen hem de bir insan olarak bana her geçen gün daha fazla ilham veriyor.

*Öğr. Gör SÜNHAM Mdr. Yrd.

KILAVUZ NASRETTİN HOCA

Tahsin Yüksel*

Yaklaşık 10 yıl kadar önceydi. Dayanılmaz bir boyun ağrısıyla doktora gitmiştim. Gerekli tetkik ve tahlillerden sonra doktor, boynumda boyun fitiği başlangıcı olduğunu -ki şimdi fitiğe döndü- reçetede ilaçları kullanmamı, belirli egzersizleri uygulamamı, bir de sinir ve stresten uzak durmam gerektiğini söyledi. Hastaneden çıktıktan sonra reçetede ilaçları kullanabileceğimi, egzersizleri uygulayabileceğimi düşünürken sinir ve stresten nasıl uzak duracağımı kestirmeye çalışıyordum.

O günlerde “*Akşehir’den Dünyaya Yayılan Bilge: Nasreddin Hoca*” kitabı için çalışıyordum. Hoca’nın bir fıkrası ilişti gözüme. Kendine hekimlik soranlara reçete veriyordu Hoca’mız: *Ayağını sıcak tut, başını serin; gönlünü ferah tut, düşünme derin derin!* Buldum, sinir ve stresten uzak durmanın reçetesini buldum, dedim kendi kendime. Çocukken büyüklerimden *Ayağını sıcak tut, başını serin; kendine bir iş bul, düşünme derin derin!* diye duyardım hep bu reçeteyi. Lakin reçetenin Nasrettin Hoca’ya ait olduğunu bilmiyordum. Sekiz asır önce söylediği reçetesiyle günümüz insanın da derdine deva olmaktadır Hoca Nasrettin. O, bu yönüyle donanımlı bir halk hekimidir.

Bir başka fıkrasında adam olmanın yolunu soranlara; *kulaktır* cevabını vermiştir Hoca’mız. Nasıl olduğunu merak edenler için de açıklamıştır bu cevabını: *Bilen biri konuşurken can kulağıyla dinlemeli, kişinin kendi ağzından çıkanı da kulağı işitmeli!* Muhatapı dinlemek, onu anlamının yarısıdır. Ağzımızdan çıkan sözlerin de iyi, doğru ve güzel üçlemesi çerçevesinde olması gerekir ki anlaşma tam olsun. Çünkü anlaşmanın olduğu yerde huzur ve güven olur, huzur ve güven başarıyı, başarı kazancı, kazanç da mutluluğu getirir. Nasrettin Hoca, dinlemenin ve konuşmanın önemini vurguladığı bu fıkrasında muazzam bir iletişim uzmanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmak, biz insanların en önemli vazifesidir. *Emek, azim, gayret* ve *çaba* ister çalışmak. Bu dörtlü olmadan bir şeyler kazanmanın, elde etmenin zor olduğu aşikârdır. İyilikten, doğruluktan ve güzellikten şaşmadan çalışmanın bereketi ve saadeti beraberinde getirdiği herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Hoca’mızın meşhur *parayı veren düdüğü çalar* fıkrasında bizlere öğrettiği de budur aslında. Fıkradaki *para;*“*emek*”, “*azim*”, “*gayret*” ve “*çaba*”yı ifade etmektedir. Nitekim tezim için saha çalışmasında Nasrettin Hoca’dan konuşurken bir bey amca, *parayı veren düdüğü çalar, çalışan emeğinin karşılığınadır* dedi. Bu hususta Akşehir ağzında “*emeğin yağlı olsun*” diye bir hayır dua da var aynı zamanda. Allah; bizleri iyi, doğru ve güzel bir biçimde çalışanlardan hakkıyla da emeğinin karşılığını alanlardan eylesin!

Nasrettin Hoca, düşünce dünyasıyla Türk milletinin gözü, kulağı âdeta sorun çözücüsüdür. İbretli mesajlarıyla gönüllerimizde taht kuran Hoca'mızın sorunlara yaklaşım tarzı oldukça önemlidir. O; yapıcı, birleştirici, bütünleştirici, kalp kırmadan, gönül yıkmadan mesaj veren yöntemiyle bizler için örnek bir şahsiyettir. Aynı zamanda mesajları aracılığıyla asırlar öncesinden günümüze hitap ederek bizlere yol yordam göstermektedir. Zira o, hepimizin hayatına dokunmaktadır. Her birimiz yaşamımız boyunca onun verdiği hikmet dolu mesajlardan istifade etmekteyiz. Bu yüzden Nasrettin Hoca'yı iyi okumamız, iyi anlamamız ve iyi anlatmamız gerektiğine inanmaktayım. Bu vesileyle büyük bilge, ulu alim Nasrettin Hoca'mızı rahmet ve minnetle yâd ediyorum, ruhu şad makamı âlî olsun!

*Selçuk Üniversitesi Akşehir MYO Öğr. Gör. Dr.

